

Dadansoddi ar gyfer Polisi

Analysis for Policy

Llywodraeth Cymru
Welsh Government

RHIF YMCHWIL GYMDEITHASOL: 21/2017

DYDDIAD CYHOEDDI: 06/04/2017

Adolygiad o'r Dystiolaeth yn ymwneud ag Anghydraddoldeb yng Nghymru, 2016

Teitl: Adolygiad o'r Dystiolaeth yn ymwneud ag
Anghydraddoldeb yng Nghymru, 2016

Awduron: Kim Hackett ac Alastair Cameron

Adroddiad Ymchwil Llawn: Hackett, K. a Cameron, A. (2017). *Adolygiad o'r Dystiolaeth yn ymwneud ag Anghydraddoldeb yng Nghymru, 2016*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru, GSR adroddiad rhif 21/2017>
Ar gael yn: <<http://gov.wales/statistics-and-research/review-evidence-inequality-wales/?lang=cy>>

Safbwyntiau'r ymchwilydd ac nid o reidrwydd rhai Llywodraeth Cymru yw'r
safbwyntiau a fynegir yn yr adroddiad hwn.

I gael rhagor o wybodaeth cysylltwch â:

Semele Mylona

Gwasanaethau Gwybodaeth a Dadansoddi

Llywodraeth Cymru

Parc Cathays

Caerdydd

CF10 3NQ

E-bost: Semele.mylona@cymru.gsi.gov.uk

Tabl cynnwys

1.	Cyflwyniad	6
2.	Methodoleg.....	8
3.	Demograffeg.....	11
4.	Addysg.....	21
5.	Cyflogaeth a thâl.....	48
6.	Safon byw.....	66
7.	Llesiant a chydlyniant cymunedol goddrychol.....	84
8.	Iechyd a gofal cymdeithasol	89
9.	Cymryd rhan yn y celfyddydau a chwaraeon	107
10.	Diogelwch corfforol	119
11.	Cyfranogiad a chynrychiolaeth y cyhoedd	128
	Cyfeiriadau	136

Rhestr o'r tablau

Tabl 1: Canran trigolion Cymru yn ôl math o ardal (2015).....	11
Tabl 2: Canran o drigolion Cymru yn ôl oedran a rhyw (2015).....	12
Tabl 3: Canran trigolion Cymru yn ôl math o ardal ac oedran (2015).....	13
Tabl 4: Canran sy'n gallu siarad Cymraeg yn ôl grŵp oedran (2011).....	13
Tabl 5: Canran y boblogaeth oedran gweithio sy'n anabl (yn ôl diffiniad y Ddeddf Cydraddoldeb) yn ôl math o ardal (2015-16)	14
Tabl 6: Llety unigolion sydd wedi'u cofrestru gydag Awdurdodau Lleol fel unigolion sydd ag anabledd dysgu, 2014/15.....	14
Tabl 7: Canran priodasau yn ôl grŵp oedran y briodferch a'r priodfab (2013).....	15
Tabl 8: Partneriaid sifil yn ôl grŵp oedran a rhyw (2015).....	16
Tabl 9: Nifer a chanran trigolion Cymru yn ôl ethnigrwydd (2011).....	17
Tabl 10: Canran trigolion Cymru yn ôl ethnigrwydd (2013-15)	18
Tabl 11: Canran trigolion Cymru yn ôl crefydd neu gredo (2013-15).....	19
Tabl 12: Nifer a chanran trigolion Cymru yn ôl math o ardal a rhyw (2015).....	19
Tabl 13: Canran y siaradwyr Cymraeg yn ôl math o ardal (2011)	20
Tabl 14: Nifer a chanran trigolion Cymru yn ôl cyfeiriadedd rhywiol (2014).....	20
Tabl 15: Cyfran y disgyblion ag AAA yn ôl darpariaeth iaith ysgolion, 2016.....	25
Tabl 16: Canran y disgyblion sy'n cyflawni trothwyon academiaidd dethol, yn ôl gofyniad angen addysgol arbennig, Cymru 2015	27
Tabl 17: Nifer a chanran ymrestriadau blwyddyn gyntaf mewn SAU yng Nghymru yn ôl anabledd a rhyw, 2014/15.....	30
Tabl 18: Canran y disgyblion o gefndiroedd ethnig ac eithrio Gwyn - Prydeinig yn ôl math o Ardal, Cymru 2014/15.....	34
Tabl 19: Canran y disgyblion (15 oed ar ddechrau'r flwyddyn) yn cyflawni'r trothwy lefel 2 gynhwysol yng Nghyfnod Allweddol 4, yn ôl cefndir ethnig, 2013-1535	
Tabl 20: Cyfradd gwaharddiadau o ysgolion a gynhelir ac unedau cyfeirio disgyblion yng Nghymru yn ôl cefndir ethnig, 2014/15	37
Tabl 21: Nifer yr ymrestriadau blwyddyn gyntaf mewn SAU yng Nghymru yn ôl ethnigrwydd a rhyw, 2014/15.....	39
Tabl 22: Nifer a chanran y boblogaeth yn ôl oedran, rhyw a statws economaidd (2015-16).....	48
Tabl 23: Cyfradd anweithgarwch economaidd a diweithdra yn ôl anabledd a rhyw (blwyddyn yn dod i ben mis Mawrth 2016) (a)	51

Tabl 24: Nifer personau yn ôl gwlad enedigol a statws cyflogaeth, Cymru (Mawrth 2016)	57
Tabl 25: Cyfradd gweithgarwch economaidd yn ôl mathau o ardal a rhyw (blwyddyn yn dod i ben mis Mawrth 2016).....	60
Tabl 26: Canolrif tâl wythnosol (GBP), llawn amser, yn ôl galwedigaeth a rhyw (2015) ^a	62
Tabl 27: Nifer a chanran aelwydydd heb waith ac aelwydydd sy'n gweithio yn ôl math o ardal, Cymru (blwyddyn yn dod i ben Rhagfyr 2015).....	66
Tabl 28: Y ganran sy'n byw ar aelwydydd â deiliadaeth o -1 neu lai, yn ôl statws anabledd a grŵp oedran, Cymru 2011.....	71
Tabl 29: Gwariant Awdurdodau Lleol ar Grantiau Cyfleusterau i'r Anabl, Cymru (a) (b).....	72
Tabl 30: Nifer a chanran unigolion yn byw mewn tŷ cyfan yn ôl grŵp ethnig, Cymru ar 27 Mawrth 2011	77
Tabl 31: Canran y plant mewn angen, yn ôl oedran a dosbarthiad, Cymru 2015.....	92
Tabl 32: Nifer yr esgoriadau yn ôl oedran y fam a'r dull geni, 2014-15	99
Tabl 33: Canran y boblogaeth yn ôl statws iechyd hunangofnodedig a grŵp ethnig, Cymru, ar 27 Mawrth 2011	100
Tabl 34: Canran yr oedolion dros 16 sy'n cael profiad o salwch, Cymru 2015	103
Tabl 35: Mynychu digwyddiadau celfyddydau a chymryd rhan mewn gweithgareddau celfyddydol o leiaf unwaith y flwyddyn yn ôl oedran, Cymru (2015).....	108
Tabl 36: Canran y mathau o drosedd ym mhob llinyn o drosedd gasineb, Cymru a Lloegr, 2015/16.....	121
Tabl 37: Nifer yr erlyniadau a'r gyfradd euogfarnu am drais yn erbyn menywod a merched, Cymru 2015/16	126
Tabl 38: Cyfansoddiad byrddau cyhoeddus yn ôl nodwedd warchodedig, Cymru, Ebrill 2016.....	130

Rhestr o'r ffigurau

Ffigur 1: Dosbarthiad oedran poblogaeth Cymru (2015)	12
Ffigur 2: Nifer yr ymrestriadau blwyddyn gyntaf mewn SAU yng Nghymru a'r Brifysgol Agored yn ôl math o gwrs ac oedran, 2014/15	23
Ffigur 3: Canran oedolion oedran gweithio sydd â chymwysterau NQF ar bob lefel, Cymru 2015	24
Ffigur 4: Canran y boblogaeth yn ôl problem iechyd hirdymor cyfyngus a lefel cymhwyster uchaf, ar 27 Mawrth 2011	32
Ffigur 5: Nifer y cymwysterau AU a enillwyd gan ddarparwyr AU yng Nghymru, 2014/15.....	45
Ffigur 6 Y bwlch cyflog rhwng y rhywiau ar gyfer enillion gros canolrif fesul awr, yn ôl cenhedlaeth: DU, 1975-2016.....	64
Ffigur 7: Canran yr unigolion a oedd wedi ymweld ag Ysbyty/Meddyg Teulu a chyfraddau boddhad, yn ôl oedran (Cymru 2014-15)	90
Ffigur 8: Canran oedolion sy'n mynychu digwyddiadau a chymryd rhan mewn gweithgareddau celfyddydol o leiaf unwaith y flwyddyn, Cymru (2015)	109
Ffigur 9: Canran cyfranogiad mewn gweithgareddau chwaraeon yn ôl oedran, Cymru (2014)	110
Ffigur 10: Canran yr oedolion a phlant yn ôl ymwneud â chwaraeon, Cymru	117
Ffigur 11: Canran cynghorwyr lleol etholedig yn ôl oedran, Cymru 2012	129

Talfyriadau

Talfyriad/Gair allweddol

APS

DWP

EHRC

ONS

CGGC

Diffiniad

Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth

Yr Adran Gwaith a Phensiynau

Y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol

Y Swyddfa Ystadegau Gwladol

Cyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru

1. Cyflwyniad

1.1 Mae'r adolygiad hwn yn cyflwyno'r dystiolaeth sydd ar gael ar hyn o bryd yn ymwneud â deilliannau ar gyfer grwpiau gwahanol mewn amrywiaeth o feysydd, yn ôl y naw nodwedd warchodedig a restrir yn y Ddeddf Cydraddoldeb (2010). Mae'r Ddeddf yn gwahardd gwahaniaethu yn erbyn pobl ar sail y nodweddion hyn. Dyma'r nodweddion perthnasol:

- oedran
- anabledd
- ailbennu rhywedd¹
- priodas a phartneriaeth sifil
- beichiogrwydd a mamolaeth
- hil
- crefydd neu gredo
- rhyw
- cyfeiriadedd rhywiol.

1.2 Cyhoeddwyd *Adolygiad o'r Dystiolaeth yn ymwneud ag Anghydraddoldeb yng Nghymru* am y tro cyntaf yn 2014. Amcan yr adolygiad hwn yw darparu tystiolaeth wedi'i diweddaru i lywio asesiadau o'r effaith ar gydraddoldeb o fewn Llywodraeth Cymru. Amcan arall yw cyflwyno darlun wedi'i ddiweddaru ar gyfer partïon sydd â diddordeb y tu allan i Lywodraeth Cymru.

Strwythur yr adroddiad

1.3 Mae Pennod 2 yn nodi'r camau a ddilynwyd ar gyfer nodi'r dystiolaeth a gyflwynwyd yn yr adolygiad hwn. Hefyd, mae'n nodi cyfyngiadau'r hyn a gyflwynwyd, yn benodol nad yw'r data sydd wedi'i ddarparu yn cynnwys tystiolaeth o achosiaeth. Hefyd, mae'r bennod yn trafod y diffiniadau gwahanol o anabledd a ddefnyddiwyd gan y ffynonellau sydd wedi'u cynnwys yn yr adolygiad.

¹ Mae'r adolygiad hwn yn defnyddio'r cysyniad ehangach o 'hunaniaeth o ran rhywedd' er mwyn cynnwys tystiolaeth yn ymwneud â phob grŵp sy'n cael ei gwmpasu gan y term hwn.

- 1.4 Mae Pennod 3 yn cyflwyno data demograffig ar gyfer Cymru yn ymwneud â phob un o'r nodweddion gwarchodedig, gan ddarparu gwybodaeth gyd-destunol i gynorthwyo'r broses ddadansoddi.
- 1.5 Mae'r penodau dilynol yn cyflwyno'r dystiolaeth ar gyfer pob un o'r nodweddion gwarchodedig yn ôl parth. Nodir cyfeiriadau'r holl ffynonellau a ddefnyddiwyd ar ddiwedd yr adroddiad.

2. Methodoleg

- 2.1 Man cychwyn yr adolygiad hwn oedd diweddaru'r dystiolaeth a gyflwynwyd yn yr *Adolygiad o'r Dystiolaeth yn ymwneud ag Anghydraddoldeb yng Nghymru* (Llywodraeth Cymru, 2014e). Defnyddiwyd set eang o feini prawf i werthuso pa ddata wedi'i ddiweddaru y dylid adrodd arno, ac i arwain y gwaith o gynnwys rhagor o ddata er mwyn ehangu'r dystiolaeth a ddarparwyd yn yr adolygiad cyntaf a llenwi unrhyw fylchau os nad oedd rhagor o ddata diweddar ar gael. Dyma'r meini prawf a ddefnyddiwyd:
- mae'r dystiolaeth yn dangos deilliant allweddol yn y maes perthnasol
 - mae tystiolaeth ar gael ar gyfer (o leiaf un) nodwedd warchodedig
 - mae'r dystiolaeth yn ymwneud â phoblogaeth Cymru (neu'r DU os nad oes data penodol ar gael ar gyfer Cymru)
 - mae'r dystiolaeth yn gadarn (hynny yw, yn ddilys ac yn ddibynadwy os oes data meintiol wedi'i ddefnyddio, gan fodloni safonau ansawdd a hygredd os defnyddir canfyddiadau ansoddol).
- 2.2 Yn ogystal â'r ffynonellau tystiolaeth a ddefnyddiwyd yn yr adolygiad cyntaf, roedd yr adolygiad hwn yn gallu manteisio ar y dystiolaeth a gasglwyd ar gyfer prosiect *Is Britain Fairer?* y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol (EHRC). Mae'r Fframwaith Mesur Cydraddoldeb a ddefnyddiwyd yn y prosiect hwnnw wedi llywio'r meysydd a'r deilliannau y mae'r adolygiad hwn yn canolbwyntio arnynt, ac roedd yn ffynhonnell data mewn achosion lle nad oedd data ar gael ers 2012/13.
- 2.3 Nodwyd tystiolaeth ychwanegol i'w chynnwys yn yr adolygiad hwn drwy'r canlynol: ymgynghori ag arweinwyr ymchwil gymdeithasol Llywodraeth Cymru; tystiolaeth gyhoeddedig a anfonwyd gan randdeiliaid cydraddoldeb allweddol mewn ymateb i gais drwy Grŵp Cyngorol y Gyllideb ar Gydraddoldeb Llywodraeth Cymru a Chyngor Gweithredu Gwirfoddol Cymru (CGGC); a thrwy chwiliadau geiriau allweddol ar-lein.
- 2.4 Defnyddir elfen o ddehongli wrth gyflwyno'r data. Er enghraifft, mae gwybodaeth am oedran poblogaeth Cymru yn cynnwys isadran sy'n dangos dosbarthiad oedran yn ôl rhyw. Byddai'n llawn mor ddilys cyflwyno'r data

hwn drwy ddangos y wybodaeth yn ôl rhyw ar gyfer pob grŵp oedran. Felly, mae'n bwysig ystyried y data a gyflwynwyd fel sampl o'r data ehangach sydd ar gael. Dylai'r cyfeiriadau sicrhau bod darllenwyr yn gallu canfod data arall sy'n fwy addas i'w hanghenion o bosibl.

Cyfyngiadau

- 2.5 Mae angen ystyried sawl cyfyngiad arall i'r dull gweithredu wrth ddehongli'r data a gyflwynwyd.
- 2.6 Yn gyntaf, nid yw unrhyw gysylltiadau a nodir yn y data rhwng ffactorau gwahanol yn cynnwys tystiolaeth o achosiaeth. Mae'n bosibl y bydd ffactorau lluosog yn gyfrifol am ddeilliannau gwahanol a bod y ffactorau hyn â chysylltiad anuniongyrchol yn unig â'r deilliant penodol sy'n cael ei adrodd. Felly, mae angen bod yn ofalus wrth ddefnyddio'r ystadegau hyn. Maent yn creu darlun disgrifiadol cyfoes, ond nid oes ganddynt bŵer esboniadol o reidrwydd.
- 2.7 Yn gysylltiedig â hyn, nid yw'r adolygiad yn darparu dadansoddiadau rhyngadrannol manwl a fyddai'n amlygu cysylltiadau penodol rhwng grwpiau gwarchodedig (fel oedran ac anabledd), yn ogystal â nodweddion eraill yn fwy cyffredinol. Yn benodol, nid yw'r adolygiad hwn wedi gallu ystyried statws economaidd-gymdeithasol ochr yn ochr ac ar y cyd â nodweddion gwarchodedig.
- 2.8 Cyfyngiad arall yw'r diffyg tystiolaeth yn ymwneud â grwpiau gwarchodedig penodol. Nid yw diffyg tystiolaeth yn golygu nad oes unrhyw anghydraddoldeb ar waith ar gyfer y grŵp hwnnw. Mae'n bosibl nad oes gennym unrhyw dystiolaeth (fel sy'n wir yn gyffredinol am hunaniaeth o ran rhywedd), neu fod unrhyw dystiolaeth sydd ar gael yn seiliedig ar samplau sy'n rhy fach/ heb fod yn gynrychioladol i'w chymhwyso i'r boblogaeth ehangach. Felly, rydym yn credu y dylai'r bylchau yn y ddogfen hon gael eu hystyried yn ffactorau anhysbys, a sicrhau eu bod yn cael eu hystyried mewn unrhyw bolisiâu.

Materion yn ymwneud â diffinio anabledd

- 2.9 Mabwysiadodd Llywodraeth Cymru'r Model Cymdeithasol o Anabledd yn 2002. Mae'r model hwn yn cyflwyno ffordd wahanol o edrych ar anabledd – yn hytrach na diffinio pobl drwy nodi eu bod yn anabl oherwydd eu nam, mae pobl sydd â nam yn cael eu hystyried yn anabl oherwydd rhwystrau corfforol, sefydliadol, a rhwystrau o ran agweddau sy'n deillio o gymdeithas.
- 2.10 Mae'r data yn yr adolygiad hwn yn deillio o ffynonellau amrywiol, ac mae'n cyfeirio at gyfnodau amser gwahanol, gan adlewyrchu tarddiad y data mwyaf dibynadwy a diweddar. Mae'r ffynonellau hyn yn defnyddio diffiniadau gwahanol o anabledd. Er bod rhai ohonynt yn cael eu llywio gan y model meddygol, mae eraill yn adlewyrchu arferion sy'n cael eu datblygu i gasglu data ar anabledd, fel yr amlinellir isod. Mae data ar anabledd wedi'i adrodd yn yr adolygiad hwn ynghyd â gwybodaeth i egluro'r diffiniad o anabledd sy'n cael ei ddefnyddio.
- 2.11 Yn 2015, cyhoeddodd y Swyddfa Ystadegau Gwladol (ONS) brif egwyddorion ar gyfer cwestiynau cyffredin yn ymwneud ag anableddau, sy'n ceisio goresgyn anghysondebau a gwella cymaroldeb. Yn ogystal, maent yn gyson â fframwaith cysyniadol o anabledd sy'n cynnwys ffactorau meddygol, unigol a chymdeithasol.
- 2.12 Hefyd, mae'r egwyddorion yn ystyried fframwaith deddfwriaethol y DU, gan gynnwys y Ddeddf Cydraddoldeb (2010), sydd, yn ôl y Swyddfa Ystadegau Gwladol: *'generally defines a disabled person as someone who has a physical or mental health condition or impairment that has a substantial and long-term adverse effect on the person's ability to carry out normal day-to-day activities'* (ONS, 2015b: 1, 13).

3. Demograffeg

Trosolwg

- 3.1 Mae'r amcangyfrif diweddaraf o boblogaeth Cymru yn dangos mai 3,099,086 oedd poblogaeth Cymru tua chanol 2015 (StatsCymru, 2016n). Mae Tabl 1 yn dangos cyfran y boblogaeth sy'n byw mewn ardaloedd gwledig yn bennaf ac ardaloedd trefol yn bennaf.

Tabl 1: Canran trigolion Cymru yn ôl math o ardal (2015)

Ardal	Canran o'r boblogaeth
Gwledig (a)	32.7
Cymoedd (b)	20.6
Dinasoedd (c)	24.1
Cymysg (d)	22.6

Ffynhonnell: ONS

[a] Ynys Môn; Gwynedd; Conwy; Sir Ddinbych; Powys; Ceredigion; Sir Benfro; Sir Gaerfyrddin; Sir Fynwy. [b] Rhondda Cynon Taf; Merthyr Tudful; Caerffili; Blaenau Gwent; Torfaen. [c] Caerdydd; Abertawe; Casnewydd. [d] Sir y Fflint; Wrecsam; Castell-nedd Port Talbot; Pen-y-bont ar Ogwr; Bro Morgannwg.

- 3.2 Mae cyfrifiad 2011 yn ffynhonnell wybodaeth allweddol am yr iaith Gymraeg, gan gynnwys y gallu i siarad Cymraeg a rhagor o wybodaeth am sgiliau Cymraeg (StatsCymru, 2012). Mae data'r cyfrifiad yn dangos bod 19.0 y cant o'r boblogaeth yn gallu siarad Cymraeg. Mae'r ganran hon yn amrywio yn ôl math o ardal, ac mae yna gyfran uwch o siaradwyr Cymraeg mewn ardaloedd gwledig (34.6 y cant). Mae Tabl 13 isod yn dangos rhagor o wybodaeth am siaradwyr Cymraeg yn ôl math o ardal a rhyw.
- 3.3 Hefyd, mae data ar yr iaith Gymraeg yn cael ei gasglu drwy'r Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth (APS) ac Arolwg Cenedlaethol Cymru, ac mae'r Arolwg Defnydd Iaith (Llywodraeth Cymru, 2015i) yn archwilio gallu a defnydd o'r Gymraeg yn fanylach.

Oedran

- 3.4 Mae StatsCymru yn nodi'r ffigurau diweddaraf ar gyfer dosbarthiad oedrannau ym mhoblogaeth Cymru (StatsCymru, 2016n). Mae Tabl 2 yn dangos canrannau'r boblogaeth sy'n perthyn i bob grŵp oedran ar sail rhyw.

Mae Ffigur 1 yn dangos y dosbarthiad hwn mewn ffordd fwy graffigol, ond rhaid nodi bod cymariaethau rhwng grwpiau yn annilys oherwydd yr ystodau oedran gwahanol sy'n cael eu defnyddio.

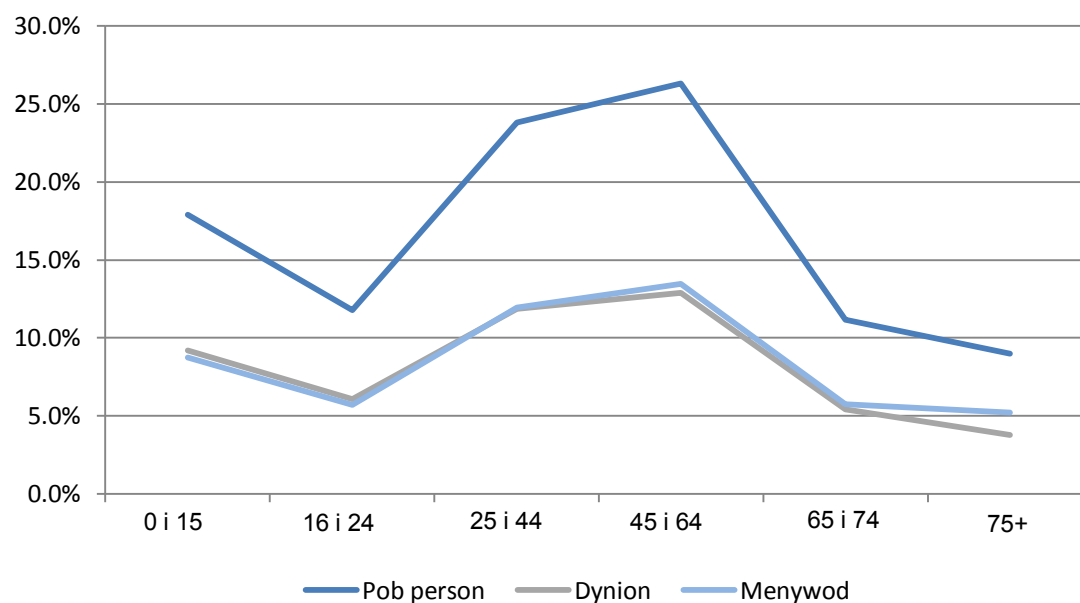
Tabl 2: Canran o drigolion Cymru yn ôl oedran a rhyw (2015)

Oedran	Pob person	Menywod	Dynion
0 to 15	17.9	8.7	9.2
16 to 24	11.8	5.7	6.1
25 to 44	23.8	11.9	11.9
45 to 64	26.3	13.5	12.9
65 to 74	11.2	5.7	5.4
75+	9.0	5.2	3.8

Ffynhonnell: ONS

3.5 Mae'r data hwn yn dangos bod y boblogaeth o fenywod a dynion yn gymharol gyfartal hyd at y grŵp oedran 65-74, ond bod canran y dynion yn y grŵp oedran hwn yn lleihau'n fwy sylweddol.

Ffigur 1: Dosbarthiad oedran poblogaeth Cymru (2015)

3.6 Wrth edrych ar ddosbarthiad oedran y boblogaeth yn ôl math o ardal, fel y dangosir yn Nhabl 3, mae rhai gwahaniaethau bach yn dod i'r amlwg. Mae'r data yn dangos bod y boblogaeth sy'n preswyllo mewn ardaloedd gwledig ychydig yn hŷn na phoblogaeth gyffredinol Cymru, a bod cyfran uwch o'r boblogaeth oedran gweithio yn byw yn y dinasoedd.

Tabl 3: Canran trigolion Cymru yn ôl math o ardal ac oedran (2015)

Math o ardal	0 – 15 oed	16 - 24 oed	25 – 44 oed	45 – 64 oed	16 – 64 oed	65 oed a hŷn
Gwledig	16.9	10.8	20.5	27.7	59.0	24.0
Cymoedd	18.6	11.2	24.9	26.4	62.6	18.8
Dinasoedd	18.4	15.1	26.6	23.5	65.3	16.4
Cymysg	18.3	10.2	24.5	27.2	61.8	19.8
Cymru	17.9	11.8	23.8	26.3	61.9	20.2

Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru

- 3.7 Mae data o gyfrifiad 2011 ar yr iaith Gymraeg yn dangos bod y gyfran uchaf o siaradwyr Cymraeg yn perthyn i'r grŵp oedran plant ysgol.

Tabl 4: Canran sy'n gallu siarad Cymraeg yn ôl grŵp oedran (2011)

Grŵp oedran	Canran o siaradwyr Cymraeg
3-4	23.3
5-15	40.3
16-19	27.0
20-44	15.6
45-64	13.3
65-74	15.0
75 a throsodd	17.5

Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru

Anabledd

- 3.8 Yn ôl Cyfrifiad 2011, roedd 695,855 o unigolion yng Nghymru â rhyw fath o salwch neu anabledd cyfyngus a hirdymor, sef 22.7 y cant o'r boblogaeth. Nododd 10.8 y cant o'r unigolion hyn fod eu gweithgareddau bob dydd yn cael eu cyfyngu *ychydig*, a nododd 11.9 y cant fod eu gweithgareddau yn cael eu cyfyngu *llawer*.
- 3.9 Yn ôl data diweddar gan yr Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth (APS) ar gyfer y flwyddyn yn dod i ben ym mis Mawrth 2016, roedd 21.1 y cant o'r boblogaeth oedran gweithio yn anabl yn ôl diffiniad y Ddeddf Cydraddoldeb (2010) (StatsCymru, 2016u). Dangosir y ganran hon yn ôl math o ardal yn Nhabl 5, sy'n dangos bod cyfran uwch o boblogaeth y Cymoedd yn anabl o gymharu â'r tri math arall o ardal.

Tabl 5: Canran y boblogaeth oedran gweithio sy'n anabl (yn ôl diffiniad y Ddeddf Cydraddoldeb) yn ôl math o ardal (2015-16)

Math o ardal	Canran
Gwledig	19.3
Cymoedd	25.2
Dinasoedd	20.9
Cymysg	20.2
Cymru	21.1

Ffynhonnell: APS

- 3.10 Mae data ar gael hefyd ar gyfer unigolion sydd wedi'u cofrestru gyda'r Awdurdod Lleol fel unigolion sydd ag anabledd dysgu. Dangosir hyn yn Nhabl 6, sy'n nodi'r gwasanaethau a'r cymorth cymunedol sy'n darparu ar gyfer anghenion llety pobl ag anableddau dysgu (StatsCymru, 2015i).

Tabl 6: Llety unigolion sydd wedi'u cofrestru gydag Awdurdodau Lleol fel unigolion sydd ag anabledd dysgu, 2014/15

		< 16	16-64	65+	Cyfanswm
Lleoliadau cymunedol	Eu cartref eu hunain	0	1,620	298	12,884
	Rhieni/teulu	2,684	5,432	148	
	Cartref maeth	123	80	7	
	Tŷ llety/tai â chymorth	1	2,137	354	
Lleoliadau eraill	Gwasanaethau iechyd	0	101	14	2,126
	Preswyl – Awdurdodau Lleol	6	43	19	
	Preswyl – Preifat/Gwirfoddol	26	1,163	248	
	Mathau eraill o lety	2	463	41	
Cyfanswm		2,842	11,039	1,129	15,010

Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru

Hunaniaeth o ran Rhywedd

- 3.11 Nid oes unrhyw ddata ar gael ar hyn o bryd ar gyfer nifer yr unigolion trawsryweddol yng Nghymru. Bydd adrannau eraill o'r adroddiad hwn yn archwilio'r dystiolaeth ansoddol sydd ar gael yn ymwneud ag anghydraddoldebau ar gyfer y grŵp hwn.

Priodas a Phartneriaeth Sifil

- 3.12 Roedd 12,794 o briodasau yng Nghymru yn 2013, sef y flwyddyn ddiweddaraf o ran data. Roedd 6.4 y cant yn llai o briodasau nag yn 2012. Roedd 67.5 y cant o'r priodasau hyn yn seremonïau sifil, a'r gweddill yn seremonïau crefyddol (ONS, 2016c). Mae Tabl 7 yn dangos cyfran y priodasau yn 2013 yn ôl grŵp oedran y briodferch a'r priodfab. Mae'r data yn dangos gwahaniaeth bach rhwng dosbarthiad oedran priodferched a phriodfeibion, gyda chyfradd uwch o briodasau yn y grwpiau oedran iau ar gyfer priodferched.

Tabl 7: Canran priodasau yn ôl grŵp oedran y briodferch a'r priodfab (2013)

Oedran	Priodferch	Priodfab
O dan 25	12.3	7.1
25 i 34	51.8	47.8
35 i 44	19.3	23.1
45 a throsodd	16.7	22.0

Ffynhonnell: ONS

- 3.13 Mae'r ONS wedi bod yn cofnodi nifer y partneriaethau sifil ers ei sefydlu (ONS, 2016a). Mae'r data diweddaraf (ar gyfer 2015) yn nodi bod nifer y partneriaethau sifil a gofrestrwyd yng Nghymru wedi gostwng 56.7 y cant, o 67 yn 2014 i 29 yn 2015; mae hyn yn ostyngiad o 89.1 y cant ers 2013, pan gofnodwyd 265 o bartneriaethau sifil. Mae'r gostyngiad yn dilyn cyflwyno Deddf Priodas (Cyplau o'r Un Rhyw) 2013, gyda chyplau o'r un rhyw yn priodi am y tro cyntaf ar 29 Mawrth 2014. Mae Tabl 8 yn cynnwys data ar oedran a rhyw partneriaid sifil a gofrestrwyd yng Nghymru yn 2015. Roedd oedran cyfartalog (cymedr) y rhai a oedd yn ffurfio partneriaethau sifil yng Nghymru ychydig dros 6 blynedd yn hŷn, sef 51.4 oed yn 2015 o gymharu â 45.3 oed yn 2014; mae'r cynnydd hwn yn agos at 13 blynedd ers 2013. Roedd oedran cyfartalog menywod yng Nghymru a oedd yn ffurfio partneriaeth sifil ychydig yn is (50.3 oed) nag oedran dynion (52.6 oed).

Tabl 8: Partneriaid sifil yn ôl grŵp oedran a rhyw (2015)

Oedran adeg ffurfio'r bartneriaeth	Menywod		Dynion
	Nifer	Canran	
O dan 25	0	0	0
25–29	4	75.0	25.0
30–34	3	66.7	33.3
35–39	5	80.0	20.0
40–44	8	62.5	37.5
45–49	5	20.0	80.0
50–54	9	22.2	77.8
55–59	10	30.0	70.0
60–64	4	75.0	25.0
65 a throsodd	10	70.0	30.0
Cyfanswm	58	51.7	48.3

Ffynhonnell: ONS

- 3.14 Rhwng 29 Mawrth 2014 a 30 Mehefin 2015, roedd 7,366 o briodasau rhwng cyplau o'r un rhyw yng Nghymru a Lloegr. Yn ogystal, mae'r ONS yn amcangyfrif bod tua 13 y cant o bartneriaid sifil yng Nghymru a Lloegr wedi dewis troi eu partneriaeth sifil yn briodas rhwng 10 Rhagfyr 2014 a 30 Mehefin 2015 (ONS, 2015c).

Beichiogrwydd a Mamolaeth

- 3.15 Cofrestrwyd 33,361 o enedigaethau byw i drigolion Cymru yn 2015 (Llywodraeth Cymru, 2016h). Roedd 3 y cant o fenywod wedi rhoi genedigaeth i'w phlant yn eu cartrefi yn 2015.
- 3.16 Roedd 4.6 y cant o'r genedigaethau byw yn 2015 i famau ifanc (o dan 20 oed). Mae'r ffigur hwn wedi gostwng ers 2005 pan oedd y gyfran yn 9.5 y cant.

Hil

- 3.17 Y ffynhonnell fwyaf dibynadwy o ddata demograffig ar gyfer proffil ethnig Cymru yw Cyfrifiad 2011, fel y nodwyd yn yr adolygiad blaenorol ac fel yr atgynhyrchir yn Nhabl 9 isod (Llywodraeth Cymru, 2014e).

Tabl 9: Nifer a chanran trigolion Cymru yn ôl ethnigrwydd (2011)

	Personau	Canran	Canran cyfanswm Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig
Gwyn - Cyfanswm	2,929,636	95.6	
Prydeinig	2,855,656	93.2	
Gwyddelig	14,089	0.5	
Sipsi neu Deithiwr Gwyddelig	2,809	0.1	
Gwyn Arall	57,082	1.9	
Cymysg - Cyfanswm	29,754	1.0	22.2
Gwyn a Du Caribïaidd	11,118	0.4	8.3
Gwyn a Du Affricanaidd	4,452	0.1	3.3
Gwyn ac Asiaidd	9,727	0.3	7.3
Cymysg Arall	4,457	0.1	3.3
Asiaidd neu Asiaidd Prydeinig - Cyfanswm	71,072	2.3	53.1
Indiaidd	17,547	0.6	13.1
Pacistanaid	12,311	0.4	9.2
Bangladeshaid	10,708	0.3	8.0
Tsieineaidd	13,799	0.5	10.3
Asiaidd Arall	16,707	0.5	12.5
Du neu Ddu Prydeinig - Cyfanswm	18,567	0.6	13.9
Affricanaidd	13,246	0.4	9.9
Du Caribïaidd	3,961	0.1	3.0
Du Arall	1,360	0.0	1.0
Grŵp Ethnig Arall - Cyfanswm	14,427	0.5	10.8
Arabaidd	10,004	0.3	7.5
Grŵp Ethnig Arall	4,423	0.1	3.3
Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig - Cyfanswm	133,820	4.4	100
Pob Grŵp	3,063,456	100	

Ffynhonnell: ONS

3.18 Mae ychydig dros hanner y boblogaeth Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig (BME) yn byw yng Nghaerdydd neu Gasnewydd, lle maent yn gyfran llawer uwch o'r boblogaeth leol (15.3 y cant a 10.1 y cant) (ONS, 2011). Mae

Abertawe wedi tyfu'n sylweddol, ac mae 5.9 y cant o boblogaeth y ddinas yn Bobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig.

- 3.19 Mae data cyfanredol Arolwg Blynnyddol o'r Boblogaeth 2013-15 yn darparu gwybodaeth fwy diweddar am broffil ethnig lefel uwch Cymru. Fel y dangosir yn Nhabl 10, mae'r data yn dangos mai pobl sy'n disgrifio eu hethnigrwydd fel Asiaidd/Asiaidd Prydeinig yw'r ganran uchaf o grwpiau BME yng Nghymru. Mae'n ganran hon ychydig yn is na'r ganran a gofnodwyd gan ddata'r cyfrifiad uchod, tra bod cyfran y rhai sy'n dweud eu bod yn perthyn i 'Grŵp ethnig arall' wedi cynyddu.

Tabl 10: Canran trigolion Cymru yn ôl ethnigrwydd (2013-15)

Grŵp ethnig	Canran	Canran o gyfanswm BME
Gwyn	95.7	-
Grwpiau ethnig cymysg/lluosog	0.8	19.7
Asiaidd/ Asiaidd Prydeinig	1.9	45.7
Du/Affricanaidd/Caribïaidd/Du Prydeinig	0.7	15.4
Grŵp ethnig arall	0.8	19.2

Ffynhonnell: ONS

- 3.20 Ar wahân i ethnigrwydd, dangosodd Cyfrifiad 2011 nad oedd 34.1 y cant o boblogaeth Cymru yn ystyried bod ganddynt hunaniaeth genedlaethol Gymreig.

Crefydd a Chredo

- 3.21 Mae data cyfanredol Arolwg Blynnyddol o'r Boblogaeth 2013-15 yn darparu'r wybodaeth ddemograffig ddiweddaraf ar gyfer crefydd a chredo yng Nghymru. Mae Tabl 11 yn nodi canran y boblogaeth sy'n perthyn i'r categorïau gwahanol. Mae'r data hwn yn awgrymu bod cyfran y boblogaeth sy'n perthyn i'r categori 'Dim crefydd' (38.6 y cant) wedi cynyddu o gymharu â data Cyfrifiad 2011 (32.1 y cant).

Tabl 11: Canran trigolion Cymru yn ôl crefydd neu gredo (2013-15)

Crefydd neu gredo	Canran
Dim ateb	0.2
Dim crefydd	38.6
Cristion (pob enwad)	57.3
Bwdhaidd	0.2
Hindŵ	0.3
Iddew	0.1
Mwslim	1.6
Sikh	0
Unrhyw grefydd arall	1.7

Ffynhonnell: ONS

Rhyw

- 3.22 Ym mis Mehefin 2016, roedd 1,525,561 o ddynion a 1,573,525 o fenywod yn byw yng Nghymru, sef 49.2 y cant a 50.8 y cant o'r boblogaeth. Nid oes unrhyw wahaniaethau amlwg rhwng y cyfrannau hyn o safbwynt mathau o ardal yn ôl rhyw, fel y nodir yn Nhabl 12. Mae data ar ryw yn ôl oedran wedi'i gynnwys yn Nhabl 2.

Tabl 12: Nifer a chanran trigolion Cymru yn ôl math o ardal a rhyw (2015)

	Personau		Canran	
	Menywod	Dynion	Menywod	Dynion
Gwledig	513,711	498,388	50.8	49.2
Cymoedd	325,561	312,718	51.0	49.0
Dinasoedd	378,427	368,884	50.6	49.4
Cymysg	355,826	345,571	50.7	49.3
Cyfanswm	1,573,525	1,525,561	50.8	49.2

Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru

- 3.23 Mae data'r cyfrifiad yn dangos bod cyfran ychydig yn uwch o fenywod yn siarad Cymraeg o gymharu â dynion. Mae'r patrwm hwn yn amlwg ym mhob math o ardal, fel y nodir yn Nhabl 13.

Tabl 13: Canran y siaradwyr Cymraeg yn ôl math o ardal (2011)

Math o ardal	Cyfanswm	Menywod	Dynion
Gwledig	34.6	35.4	33.7
Cymoedd	10.8	11.9	9.8
Dinasoedd	10.8	11.6	10.0
Cymysg	12.4	13.5	11.3
Cymru	19.0	19.9	18.1

Ffynhonnell: ONS

Cyfeiriadedd Rhywiol

- 3.24 Mae'r Arolwg Integredig o Gartrefi (IHS) yn darparu amcangyfrif o gyfeiriadedd rhywiol pobl dros 16 oed yng Nghymru (StatsCymru, 2015j). Mae'r data yn Nhabl 14 ar gyfer 2014 yn dangos bod 1.5 y cant o bobl wedi nodi eu bod yn bobl Lesbïaidd, Hoyw a Deurywiol (LHD), tra na wnaeth 4.1 y cant o bobl nodi eu cyfeiriadedd rhywiol. Nid ydym yn sicr sut i ddehongli'r ffigur olaf hwn. Mae amcangyfrifon eraill o'r boblogaeth LHD yn amrywio rhwng 2 y cant a 10 y cant (Sefydliad Bevan, 2009); mae hyn yn cynnwys yr asesiad effaith rheoleiddiol ar gyfer y Ddeddf Partneriaeth Sifil, sy'n nodi canran o 5-7 y cant (Yr Adran Masnach a Diwydiant, 2004: 13).

Tabl 14: Nifer a chanran trigolion Cymru yn ôl cyfeiriadedd rhywiol (2014)

	Personau	Canran
Pob person 16 oed a hŷn	2,506,500	100
Ddim yn gwybod/Gwrthod dweud	75,000	3
Hoyw/Lesbïaidd/Deurywiol	38,000	1.5
Heterorywiol	2,354,400	93.9
Dim ymateb	27,900	1.1
Arall	11,200	0.4

Ffynhonnell: ONS

- 3.25 Yn ôl data Rhagfyr 2015 yr Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth, roedd 77.8 y cant o'r rhai rhwng 16 a 64 oed a nododd eu bod yn LHD yn 45 oed neu'n iau. O'r holl bobl rhwng 16 a 64 oed a nododd eu bod yn LHD, roedd menywod yn fwy tebygol o nodi eu bod yn ddeurywiol (50.8 y cant) na dynion (13.0 y cant).

4. Addysg

Oedran

Ysgol

- 4.1 Mae dylanwadau cynnar yn effeithio ar gyflawniadau addysgol plant. Mae amddifadedd cynnar yn ffactor perthnasol yn y gwahaniaeth rhwng lefelau cyflawni disgyblion sy'n gymwys i dderbyn prydau ysgol am ddim a'r rhai nad ydynt yn gymwys i'w derbyn. Er bod cyflawniad yn gwella'n gyson, mae perfformiad y rhai sy'n gymwys i gael prydau ysgol am ddim yn waeth ym mhob cyfnod allweddol yn erbyn pob mesur perfformiad. Mae'r bwlch hwn yn cynyddu wrth i ddisgyblion fynd yn hŷn: yn 2016, mae'n 14.3 pwynt canran ar gyfer y rhai sy'n cyflawni'r Dangosydd Pynciau Craidd (CSI) yng Nghyfnod Allweddol 2, ond yn 31.3 pwynt canran ar gyfer y rhai sy'n cyflawni'r mesur lefel 2 gynhwysol (5 TGAU A*-C neu gymwysterau cyfwerth gan gynnwys Saesneg neu Gymraeg iaith gyntaf a Mathemateg) yng Nghyfnod Allweddol 4. Mae'r bwlch wedi lleihau yng Nghyfnodau Allweddol 2 a 3 dros y pedair blynedd diwethaf, ond mae wedi amrywio yng Nghyfnod Allweddol 4 (Llywodraeth Cymru, 2016c)².

Addysg a hyfforddiant ôl-16

- 4.2 Mae data dros dro ar gyfranogiad pobl ifanc (16-24 oed) mewn addysg a'r farchnad lafur yn 2015 yn dangos bod cyfranogiad mewn addysg lawn amser yn lleihau gydag oedran, o 82 y cant o'r holl bobl ifanc 16 oed, i 9 y cant o bobl ifanc 24 oed (Llywodraeth Cymru, 2016o). Wrth i bobl ifanc adael addysg neu hyfforddiant, mae nifer y bobl nad ydynt mewn addysg, cyflogaeth na hyfforddiant (NEET) yn cynyddu. Mae ffigurau dros dro ar gyfer 2015 yn dangos bod 10.5 y cant o bobl ifanc 16-18 oed, a 19.0 y cant o bobl ifanc 19-24 oed yn perthyn i'r categori NEET. Mae dadansoddi cyfraddau NEET drwy ddefnyddio data Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth yn creu darlun manylach ar sail un flwyddyn oedran, sy'n dangos cynnydd

² Mae newidiadau wedi'u gwneud i sut y caiff mesurau Cyfnod Allweddol 4 eu llunio, sy'n golygu nad oes modd cymharu'r data hwn yn uniongyrchol â data blynyddoedd blaenorol. Gweler Llywodraeth Cymru (2016i) am ragor o fanylion.

cyffredinol yng nghyfran y rhai sy'n perthyn i'r categori NEET rhwng 16 oed nes cyrraedd y lefel uchaf yn 22 oed (Llywodraeth Cymru, 2016w).³

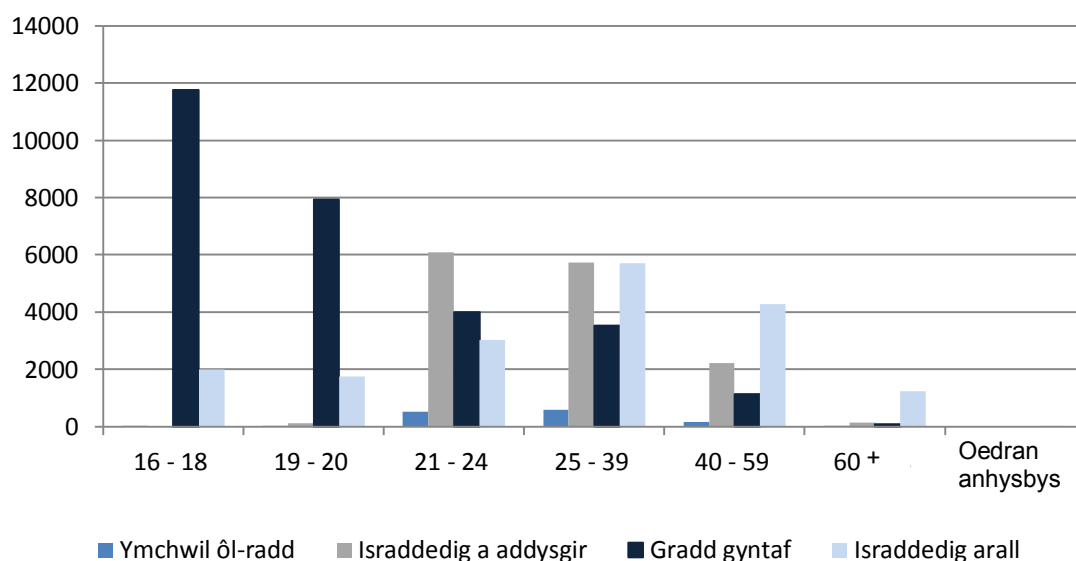
- 4.3 Mae arolwg Llais y Dysgwr i Gymru yn gofyn am farn dysgwyr ym meysydd addysg bellach (AB), dysgu seiliedig ar waith (WBL), dysgu oedolion yn y gymuned (ACL) a Chymraeg i Oedolion (WfA) ar agweddau gwahanol ar eu profiad dysgu. Yn unol â data o'r ddwy flynedd cyn yr arolwg, roedd canlyniadau arolwg 2015 yn parhau i ddangos bod dysgwyr hŷn yn fwy tebygol o fod ag agwedd gadarnhaol am eu profiad cyffredinol (Llywodraeth Cymru, 2015g: 4).
- 4.4 Mae nifer yr unigolion sy'n ymrestru mewn Sefydliadau Addysg Uwch (SAU) yng Nghymru ac yn y Brifysgol Agored yng Nghymru⁴ yn ôl oedran yn 2014/15 yn dilyn patrwm disgwylidig (Ffigur 2). Mae'r nifer fwyaf sy'n ymrestru ar flwyddyn gyntaf cyrsiau israddedig yn perthyn i'r grŵp 16 – 18 oed, ac mae'n lleihau gydag oedran wedyn, tra bod mwy o bobl yng nghanol eu hugeiniau neu yn eu hugeiniau hwyr yn ymrestru ar gyrsiau ôl-radd (StatsCymru, 2016k). Mae'r patrwm ar gyfer rhaglenni 'Israddedig eraill' yn wahanol, gan gynyddu gydag oedran nes cyrraedd ei lefel uchaf yn y grŵp 25-39 oed. Mae'r categori hwn yn cynnwys cyrsiau TAR, Diploma/Tystysgrifau Addysg Uwch, Graddau Sylfaen, HND, HNC, a rhai cymwysterau proffesiynol.⁵

³ Yn seiliedig ar gyfartaledd tri chyfnod – blynyddoedd yn gorffen C1 yn 2014, 2015 a 2016.

⁴ Mae nifer y myfyrwyr sy'n astudio yn y Brifysgol Agored yn cael ei gyfrif fel nifer y myfyrwyr a ariennir gan Cyngor Cyllido Addysg Uwch Cymru.

⁵ Mae disgrifiad manwl o'r categori hwn ar gael gan yr Asiantaeth Ystadegau Addysg Uwch: <https://www.hesa.ac.uk/news/14-01-2016/sfr224-enrolments-and-qualifications>

Ffigur 2: Nifer yr ymrestriadau blwyddyn gyntaf mewn SAU yng Nghymru a'r Brifysgol Agored yn ôl math o gwrs ac oedran, 2014/15

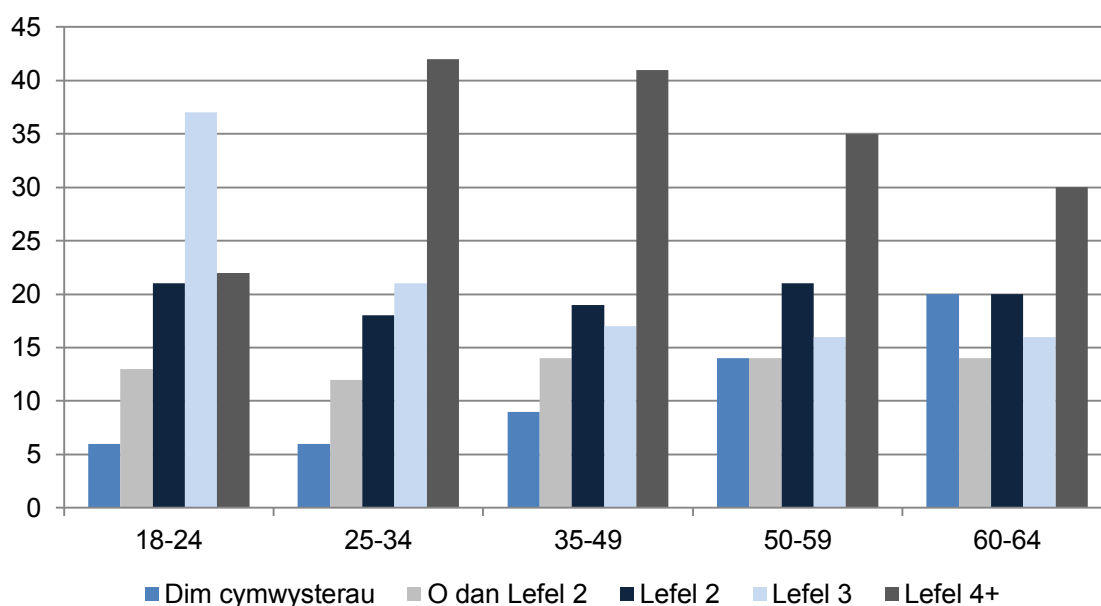
Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru

Lefelau cymwysterau

- 4.5 Hefyd, gallwn amcangyfrif lefel cymwysterau uchaf pobl yng Nghymru drwy ddefnyddio data Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth (StatsCymru, 2016m). Fel y gwelir yn y data o 2015 (Ffigur 3), mae cyfran yr oedolion nad oes ganddynt unrhyw gymwysterau yn cynyddu gydag oedran. Y grŵp oedran 18-24 oedd y lleiaf tebygol o fod wedi ennill cymhwyster Fframwaith Cymwysterau Cenedlaethol lefel 3 (heb fod yn uwch), sy'n debygol o adlewyrchu eu sefyllfa yn y broses addysg (Llywodraeth Cymru, 2016m).⁶

⁶ Mae cymwysterau NQF yn cynnwys naw lefel: Lefel Mynediad, a Lefel 1 hyd at Lefel 8. Ar gyfer rhagor o wybodaeth, gweler 'Nodiadau' yn Llywodraeth Cymru, 2016m. *Lefel y cymwysterau uchaf a ddelir gan oedolion o oed gweithio, 2015*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2016/160420-levels-highest-qualification-held-working-age-adults-2015-cy.pdf>

Ffigur 3: Canran oedolion oedran gweithio sydd â chymwysterau NQF ar bob lefel, Cymru 2015

Ffynhonnell: Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth/Arolwg Llafurlu Lleol Cymru

- 4.6 Yn ôl data arolwg Llais y Dysgwr i Gymru 2015, roedd profiad dysgwyr AB a oedd yn astudio cyrsiau Lefel Mynediad, Lefel 1 a Lefel 2 yn fwy cadarnhaol na phrofiad y rhai yn astudio cyrsiau ar Lefel 3+, ac roedd y canfyddiad hwn yn gyson ar gyfer pob thema o'r profiad dysgwyr (Llywodraeth Cymru, 2015e: 24).

Anableddau

- 4.7 Er mwyn ystyried y dystiolaeth yn ymwneud ag anableddau ym maes addysg yng Nghymru, mae'r adran hon yn defnyddio'r data sydd ar gael yn ymwneud ag Anghenion Addysgol Arbennig (AAA) ar gyfer ysgolion, a data ar anawsterau dysgu a/neu anableddau ym maes addysg bellach. Noder bod y data hwn yn cynnwys anawsterau corfforol a meddygol a namau ar y synhwyrau.

Ysgolion

- 4.8 Ym mis Ionawr 2016, roedd gan 22.5 y cant o ddisgyblion ysgolion a gynhelir yng Nghymru AAA, ac roedd gan 11.8 y cant o'r rhain ddatganiad o AAA (2.7 y cant o holl ddisgyblion ysgolion a gynhelir) (Llywodraeth Cymru, 2016r). Mae cyfran y disgyblion ag AAA yn amrywio ychydig yn ôl darpariaeth iaith

yr ysgol (gweler Tabl 15). Mae'r categori anghymwysadwy yn cynnwys ysgolion arbennig; sy'n esbonio'r gyfran uchel a nodwyd ar gyfer y categori hwn (mae'n cynnwys lleoliadau'r blynyddoedd cynnar hefyd). O blith y mathau eraill o ysgolion, ysgolion cyfrwng Cymraeg sydd â'r gyfran isaf o ddisgyblion ag AAA.

Tabl 15: Cyfran y disgyblion ag AAA yn ôl darpariaeth iaith ysgolion, 2016

Darpariaeth iaith⁷	Nifer yr ysgolion	Cyfran y disgyblion ag AAA (%)
Cyfrwng Cymraeg*	404	19.5
Dwy ffrwd	38	22.8
Trosiannol	4	26.2
Dwyieithog	36	23.6
AB	20	20.4
BB	12	25.8
CB	4	28.4
Saesneg (ond â defnydd sylweddol o'r Gymraeg)	42	24.2
Cyfrwng Saesneg**	998	22.0
Ddim yn berthnasol	52	84.2

Ffynhonnell: CYBLD

Roedd y data ar nifer y disgyblion ag AAA yn cyfeirio at 31 o ysgolion yn y categori hwn, sy'n golygu o bosibl bod y gyfran wedi'i thanamcangyfrif ychydig. ** Roedd y data ar nifer y disgyblion ag AAA yn cyfeirio at 13 o ysgolion yn y categori hwn.

4.9 Mae'r bwch mewn cyflawniad addysgol rhwng plant ag AAA a phlant eraill yn amlwg yn y Cyfnod Sylfaen, ac mae'n parhau hyd at Gyfnod Allweddol 4 (Llywodraeth Cymru, 2016b). Cyrhaeddodd cyfran is o ddisgyblion ag AAA y lefelau disgwylidig o gymharu â chyfran yr holl ddisgyblion ym mhob cyfnod allweddol yn 2015. Yn y Cyfnod Sylfaen, cyflawnodd 57.8 y cant o ddisgyblion ag AAA Ddangosydd y Cyfnod Sylfaen o gymharu â 86.9 y cant o'r holl ddisgyblion. Yng Nghyfnod Allweddol 2, cyflawnodd 61.2 y cant o

⁷ Mae'r categorïau yn wahanol ar gyfer y sector ysgolion cynradd a'r sector ysgolion uwchradd. At ddibenion casglu data, mae ysgolion cynradd ac ysgolion uwchradd wedi'u cynnwys yn y categorïau cyfrwng Cymraeg, Saesneg ond â defnydd sylweddol o'r Gymraeg a chyfrwng Saesneg. Gweler <http://gov.wales/docs/dcells/publications/150203-defining-schools-welsh-medium-cy.pdf> ar gyfer diffiniadau llawn y categorïau o ddarpariaeth iaith.

ddisgyblion ag AAA y Dangosydd Pynciau Craidd o gymharu â 87.8 y cant o'r holl ddisgyblion. Yng Nghyfnod Allweddol 3, cyflawnodd 55.2 y cant o ddisgyblion ag AAA y Dangosydd Pynciau Craidd o gymharu â 84.1 y cant o'r holl ddisgyblion. Mae'r duedd yn parhau yng Nghyfnod Allweddol 4 wrth i 23.3 y cant o ddisgyblion ag AAA gyflawni'r mesur lefel 2 gynhwysol (5 TGAU A*-C neu gymhwyster cyfwerth gan gynnwys Saesneg neu Gymraeg iaith gyntaf a Mathemateg), o gymharu â 58.9 y cant o'r holl ddisgyblion.

- 4.10 Mae Tabl 16 yn cymharu cyflawniad ar y lefel hon yn ôl y prif fath o AAA. Mae cyfran y disgyblion ag AAA sy'n cyflawni'r lefelau disgwylledig wedi parhau i gynyddu ym mhob cyfnod allweddol ers 2012. Mae'r bwlch cyflawniad rhwng disgyblion ag AAA a'r holl ddisgyblion wedi lleihau yn ystod y cyfnod hwn ar gyfer Dangosydd y Cyfnod Sylfaen a'r Dangosydd Pynciau Craidd yng Nghyfnodau Allweddol 2 a 3. Ar gyfer y Dangosydd Pynciau Craidd yng Nghyfnod Allweddol 3, mae wedi gostwng o 39.5 pwynt canran yn 2012 i 29.0 pwynt canran yn 2015. Mae'r bwlch mewn cyflawni'r mesur lefel 2 gynhwysol wedi amrywio yn ystod y cyfnod hwn, ac roedd yn 35.7 pwynt canran yn 2015 (Llywodraeth Cymru, 2016b).
- 4.11 Mae data ar gyfer Cyfnodau 2 a 3 yn darparu gwybodaeth am gyfran y disgyblion sy'n cyflawni'r lefelau disgwylledig ar gyfer Cymraeg iaith Gyntaf. Roedd cyfran y disgyblion ag AAA a gyflawnodd hyn yng Nghyfnod Allweddol 2 yn 2015 yn 69.3 y cant o gymharu â 90.5 y cant o'r holl ddisgyblion; roedd y cyfrannau yng Nghyfnod Allweddol 3 yn debyg, sef 71.1 y cant a 90.9 y cant. Yn y ddau gyfnod allweddol, roedd cyfran y disgyblion ag AAA, yn ogystal â chyfran yr holl ddisgyblion a gyflawnodd y lefel ddisgwylledig ar gyfer Cymraeg iaith Gyntaf yn uwch na'r cyfrannau a gyflawnodd y lefel ddisgwylledig mewn Saesneg (Llywodraeth Cymru, 2016b).⁸

⁸ Nid yw pobl disgybl yn cael ei asesu mewn Cymraeg iaith gyntaf yng Nghyfnodau Allweddol 2 a 3, ond mae'n rhaid i bob disgybl gael ei asesu mewn Saesneg. Nid yw'r gymhariaeth yn fanwl gywir felly.

Tabl 16: Canran y disgyblion sy'n cyflawni trothwyon academiaidd dethol, yn ôl gofyniad angen addysgol arbennig, Cymru 2015

	Cohort	Trothwy Lefel 2 gan gynnwys TGAU A*-C mewn Saesneg neu Gymraeg Iaith Gyntaf a Mathemateg (%)
Anawsterau Dysgu Cymedrol	1,358	13.8
Anawsterau Dysgu Cyffredinol	1,183	23.4
Anawsterau Dysgu Difrifol	54	*
Anawsterau Dysgu Dwys a Lluosog	6	*
Dyslecsia	909	38.3
Dyscalcwlia	40	*
Dyspracsia	59	52.5
Anhwylder Diffyg Canolbwyntio a Gorfywiogrwydd	65	21.5
Anhwylderau y Sbectrwm Awtistig	192	41.7
Anawsterau Corfforol a Meddygol	236	51.7
Nam ar y Clyw	103	63.1
Nam ar y Golwg	44	*
Nam Amlsynnwyr	*	*
Anawsterau Lleferydd, Iaith a Chyfathrebu	253	24.1
Anawsterau Ymddygiadol, Emosiynol a Chymdeithasol	1,159	26.1
Dim AAA	25,110	69.5

Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru (CYBLD)

* Nid oes modd darparu data am resymau cyfrinachedd

4.12 Mae gwybodaeth ychwanegol am gyflawniad addysgol pobl ifanc 15 oed ar gael drwy ganlyniadau arolwg Rhaglen Ryngwladol Asesu Myfyrwyr (PISA) 2012. Cymerodd 65 o wledydd (gan gynnwys y DU) ran ym mhroffion PISA

yn 2012, a oedd yn asesu disgyblion mewn tri maes: mathemateg, gwyddoniaeth, a darllen (gweler Wheeler et al., 2013, ar gyfer rhagor o wybodaeth gefndir). Dewiswyd samplau o bob un o bedair gwlad y DU fel bod modd dadgyfuno canlyniadau. Mae'r canlyniadau yma yn berthnasol i Gymru, lle'r oedd 137 o ysgolion a 3,305 o ddisgyblion wedi cymryd rhan (Wheeler et al., 2013: 103).

- 4.13 Yn y tri maes a aseswyd, roedd sgoriau cyfartalog disgyblion ag AAA yn is na sgoriau cyfartalog disgyblion heb AAA; mae'r gwahaniaethau yn arwyddocaol yn ystadegol. Roedd y bwlch mwyaf ar gyfer disgyblion â statws AAA Gweithredu gan yr Ysgol a Mwy (Burge a Lenkeit, 2015: 3-4). Yn ôl dadansoddiad o'r tebygolrwydd o fod yn berfformiwr isel yn PISA 2012, os yw'r nodweddion personol ac ysgol eraill yn gyfartal, mae dysgwyr ag AAA yn llawer mwy tebygol o fod yn berfformwyr isel yn y tri maes (Burge a Lenkeit, 2015: 31).
- 4.14 Roedd cyfraddau absenoldeb a gwahardd o'r ysgol ar gyfer disgyblion ag AAA yn uwch na'r cyfraddau ar gyfer disgyblion heb AAA yn 2014/15. Mewn ysgolion cynradd a gynhelir, roedd gan ddisgyblion â datganiad o AAA y cyfraddau uchaf o absenoldeb cyffredinol, gan golli 7.2 y cant o sesiynau hanner diwrnod yn 2014/15, o gymharu â 4.6 y cant ar gyfer disgyblion heb AAA. Mewn ysgolion uwchradd a gynhelir, roedd gan ddisgyblion â statws AAA Gweithredu gan yr Ysgol a Mwy y cyfraddau uchaf o absenoldeb cyffredinol, gan golli 9.5 y cant o sesiynau hanner diwrnod o gymharu â 5.4 y cant o ddisgyblion heb AAA (Llywodraeth Cymru, 2016a). Roedd gan ddisgyblion Gweithredu gan yr Ysgol a Mwy y cyfraddau uchaf o waharddiadau o ysgolion a gynhelir ac unedau cyfeirio disgyblion yn 2014/15 hefyd, hynny ym mhob un o'r tri chategori gwahardd: parhaol, cyfnod penodol (5 diwrnod neu lai), a chyfnod penodol (mwy na 5 diwrnod). Roedd y cyfraddau uchaf ar gyfer gwaharddiadau cyfnod penodol (5 diwrnod neu lai), ac roedd cyfradd disgyblion Gweithredu gan yr Ysgol a Mwy yn 148.5 (fesul 1,000 o ddisgyblion) o gymharu â 11.3 ar gyfer disgyblion heb AAA (Llywodraeth Cymru, 2016p).

Addysg a hyfforddiant ôl-16

- 4.15 Yn 2014/15, nododd 9.8 y cant o'r dysgwyr a ymrestrodd mewn sefydliadau addysg bellach yng Nghymru fod ganddynt anhawster dysgu a/neu anabledd (StatsCymru, 2016u).
- 4.16 Mae data o Arolwg Llais y Dysgwr 2015 yn dangos bod canran ychydig yn uwch o ddysgwyr AB a nododd fod ganddynt anhawster dysgu a/neu anabledd (40 y cant) yn credu bod y darparwr addysg yn 'dda iawn', o gymharu â dysgwyr nad oedd ganddynt anhawster dysgu a/neu anabledd (37 y cant).⁹ Ar gyfer dysgwyr ag anhawster dysgu a/neu anabledd ym mhob sector (gan gynnwys AB, Dysgu Seiliedig ar Waith, Dysgu Oedolion yn y Gymuned a Chymraeg i Oedolion), roedd y ganran a nododd fod y ddarpariaeth yn 'dda iawn' yn uwch nag ar gyfer y sector AB yn unig (48 y cant), ond ychydig yn is na'r ganran o ddysgwyr yn gyffredinol a nododd fod y ddarpariaeth yn 'dda iawn' (49 y cant). Mae'r ganran hon ar gyfer dysgwyr ag anhawster dysgu a/neu anabledd wedi gostwng 4 pwynt canran, o 52 y cant, ers 2013 (blwyddyn un yr arolwg). Mae'r ymchwili yn awgrymu bod hyn i'w briodoli o bosibl i lai o fodlonrwydd â rhai agweddau ar addysgu a dysgu. Nododd nifer o'r dysgwyr ag anhawster dysgu a/neu anabledd a ddywedodd fod eu darparwr yn 'wael' rai meysydd cyffredin sydd angen eu gwella, gan gynnwys 'lefel y cymorth a'r agwedd tuag at ddysgwyr sydd ag anghenion penodol; ynghyd â sylwadau ar feysydd mwy diriaethol fel bod â'r cyfarpar a'r deunyddiau cywir ar gyfer y cwrs/hyfforddiant' (Llywodraeth Cymru, 2016u: 24-5). Roedd tua 3 y cant o'r ymatebwyr i arolwg 2015 wedi defnyddio'r arolwg hawdd ei ddeall, a nododd bron pob un ohonynt eu bod wedi cael profiad dysgu cadarnhaol. Gan fod y cwestiynau'n wahanol yn yr arolwg hwn a'r arolwg craidd, nid oes modd cymharu canlyniadau. Gan fod darparwyr wedi cynnig yr arolwg hawdd ei ddarllen mewn ffyrdd gwahanol, nid yw'r canlyniadau'n gynrychioladol chwaith (Llywodraeth Cymru, 2015g).
- 4.17 Yn 2014/15, ymrestrodd 132,965 o fyfyrwyr mewn SAU yng Nghymru, a nodwyd bod 14,855 (11.2 y cant) ohonynt yn anabl (StatsCymru, 2016h). Mae modd dosbarthu'r boblogaeth o fyfyrwyr blwyddyn gyntaf anabl yn ôl

⁹ Mae'r data hwn yn deillio o ddata arolwg nas cyhoeddwyd sy'n eiddo i Lywodraeth Cymru.

math o nam a rhyw. Dangosir y data hwn yn Nhabl 17, ac mae'n gymharol gyson ar gyfer y naill ryw a'r llall, ac eithrio ar gyfer anawsterau iechyd meddwl, lle y nodwyd canran sylweddol uwch ar gyfer menywod, ac ar gyfer anhawster dysgu penodol, lle y nodwyd canran sylweddol uwch ar gyfer Dynion.

- 4.18 Yn 2014/15, mae data sydd ar gael gan yr Awdurdod Safonau Addysg Uwch yn dangos bod 67 y cant o'r rhai a gwblhaodd radd gyntaf ddosbarthedig gyda darparwr AU yng Nghymru wedi cael gradd dosbarth cyntaf neu radd ail ddosbarth uwch (Awdurdod Safonau Addysg Uwch, 2016). Roedd gan 13 y cant o'r rhai a raddiodd anabledd neu nam wedi'i gofnodi, ac roedd cyfran ychydig yn is o'r unigolion hyn wedi cael gradd dosbarth cyntaf neu radd ail ddosbarth uwch (65 y cant).¹⁰

Tabl 17: Nifer a chanran ymrestriadau blwyddyn gyntaf mewn SAU yng Nghymru yn ôl anabledd a rhyw, 2014/15

	Dynion #	% Dynion	Menywod #	% Menywod	Cyfanswm #	Cyfanswm %
Anabledd anweledig e.e. diabetes, epilepsi	670	10.1	875	10.6	1,550	10.4
Dall/ Rhannol ddall	70	1.1	75	0.9	140	0.9
Byddar/ Nam ar y clyw	145	2.2	255	3.1	400	2.7
Anawsterau iechyd meddwl	685	10.4	1,380	16.8	2,065	13.9
Anawsterau lluosog	590	8.9	825	10.0	1,410	9.5
Anabledd arall nad yw wedi'i restru	485	7.3	790	9.6	1,275	8.6
Anhawster Dysgu Penodol e.e. dyslecsia	3,760	56.8	3,630	44.1	7,395	49.8
Defnyddio cadair olwyn/ Anawsterau symudedd	210	3.2	405	4.9	615	4.1
Cyfanswm	6,615	100	8,230	100	12,260	100

Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru

¹⁰ Llywodraeth Cymru yn defnyddio data Cofnodion Myfyrwyr yr Awdurdod Safonau Addysg Uwch.

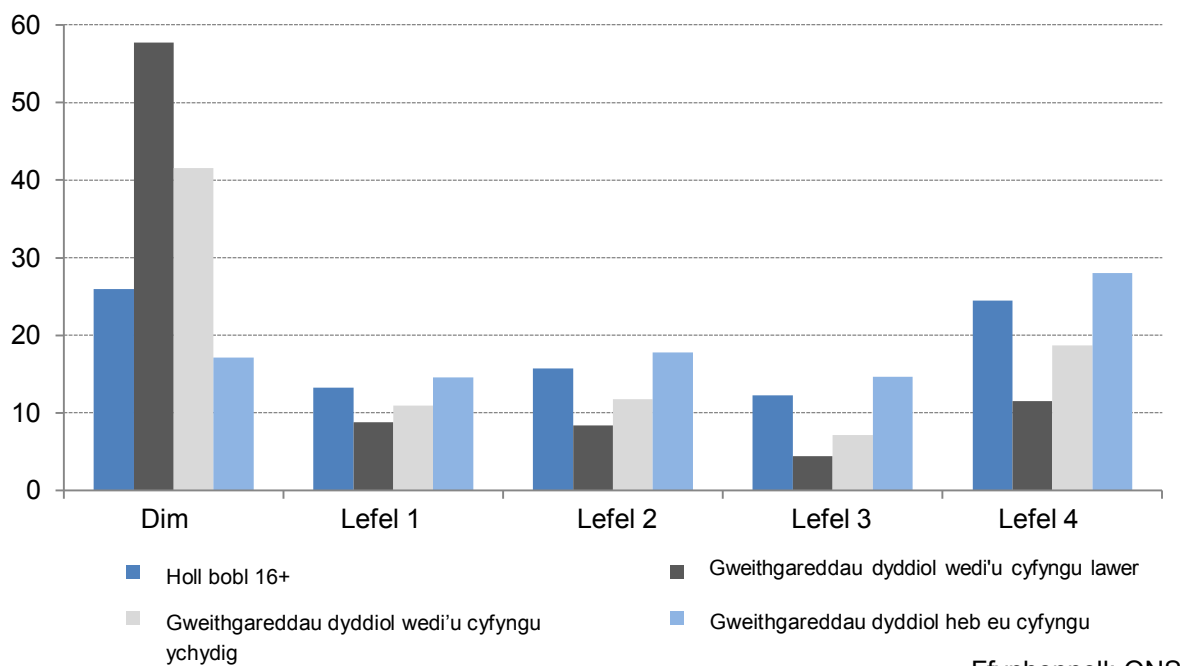
- 4.19 Yn 2014/15, roedd 99,200 o fyfyrwyr sy'n hanu o Gymru wedi'u hymrestru mewn SAU yn y DU, a nodwyd bod 12,115 (12.2 ohonynt) yn anabl (StatsCymru, 2016j).

Lefelau cymwysterau

- 4.20 Fel y nodwyd yn gynharach, mae cyfrifiad 2011 yn ffynhonnell ddata fanylach o gymwysterau lefel uchaf pobl yn ôl anabledd neu broblem iechyd hirdymor. Mae'r data hwn yn awgrymu bod lefel y cymhwyster yn dibynnu'n rhannol ar y graddau y mae anabledd neu afiechyd yn effeithio ar weithgareddau bob dydd (gweler Ffigur 4), er mai dim ond un ffactor yw hwn yn ôl pob tebyg. Mae'r data yn dangos bod *llawer* o gyfyngiadau yn fwy cysylltiedig â lefel cymwysterau cyffredinol is, tra bod dim cyfyngiadau yn tueddu i fod yn gysylltiedig â chymwysterau uwch (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011). Mae data diweddar yr arolwg blynyddol o'r boblogaeth yn amlygu darlun tebyg (er nad oes modd cymharu data'r arolwg blynyddol o'r boblogaeth a data'r Cyfrifiad yn uniongyrchol). Yn 2015, roedd 21 y cant o'r boblogaeth oedran gweithio sy'n anabl yng Nghymru heb unrhyw gymwysterau, o gymharu â 7 y cant o'r boblogaeth oedran gweithio nad oedd ganddynt anabledd, tra bod gan 25 y cant o'r boblogaeth oedran gweithio sy'n anabl gymwysterau lefel 4 neu uwch, o gymharu â 39 y cant o'r boblogaeth oedran gweithio nad oedd ganddynt anabledd (Llywodraeth Cymru, 2016m).¹¹

¹¹ Ar sail diffiniad cyfreithiol Deddf Cydraddoldeb 2010 o'r term 'anabl'.

Ffigur 4: Canran y boblogaeth yn ôl problem iechyd hirdymor cyfyngus a lefel cymhwyster uchaf, ar 27 Mawrth 2011

Hunaniaeth o ran Rhywedd

- 4.21 Mae diffyg tystiolaeth yn ymwneud â hunaniaeth o ran rhywedd ac anghydraddoldeb ym maes addysg. Mae adolygiad ymchwil o anghydraddoldeb yn ymwneud ag unigolion trawsryweddol yn nodi astudiaethau sy'n canolbwyntio'n bennaf ar brofiadau myfyrwyr o wahaniaethu neu fwlio. Mae'r rhan fwyaf o'r rhain yn astudiaethau heb fod yn gynrychioladol a/neu'n astudiaethau ansoddol ar lefel y DU (Hudson-Sharp a Metcalf, 2016; Mitchell a Howarth, 2009). Mae tystiolaeth o'r ffynonellau hyn yn awgrymu bod disgyblion trawsryweddol yn fwy tebygol o gael eu bwlio, ac mae'r ymchwil yn awgrymu (fel sy'n wir am ddisgyblion LHD) bod ymatebion i 'ymddygiad rhyw nad yw'n seiliedig ar normau' yn ffactor allweddol yn y cyswllt hwn (Mitchell a Howarth, 2009: 44-7; Hudson-Sharp a Metcalf, 2016: 22-3). Mae canfyddiadau astudiaeth o dros 2,000 o fyfyrwyr LGBT yn y sector AU yng Nghymru, Lloegr a Gogledd Iwerddon yn 2009 yn awgrymu bod lefelau bwlio yn is mewn SAU na mewn ysgolion; fodd bynnag, nododd cyfran llawer uwch o ymatebwyr trawsryweddol driniaeth trawsffobig gan staff AU na chyfran yr ymatebwyr LHD a nododd driniaeth homoffobig/biffobig gan staff AU (Hudson-Sharp a Metcalf, 2016: 21).

- 4.22 Mae rhywfaint o dystiolaeth ar lefel Cymru ar gael gan weithgareddau ôymgysylltu a gynhaliwyd gan (neu ar ran) Estyn neu Lywodraeth Cymru. Mae canfyddiadau'r gweithgareddau hyn yn ategu'r safbwynt bod disgyblion trawsryweddol mewn mwy o berygl o gael eu bwllo, ac maent yn nodi hefyd bod agweddau heteronormadol mewn ysgolion yn ffactor posibl yn y cyswllt hwn (Estyn, 2014; Llywodraeth Cymru, 2015d; Canolfan Ragoriaeth LGBT, 2012).

Priodas a Phartneriaeth Sifil

- 4.23 Nid ydym wedi canfod unrhyw ddata ar statws priodas/partneriaeth sifil ac addysg sy'n berthnasol i Gymru yn unig.

Beichiogrwydd a Mamolaeth

- 4.24 Nid ydym wedi canfod tystiolaeth uniongyrchol o ryngweithio rhwng statws mamolaeth ac addysg. Fodd bynnag, roedd mamau o dan 20 oed yn gyfrifol am 4.6 y cant (1,529) o enedigaethau byw yn 2015 (Llywodraeth Cymru, 2016h). Roedd 39 o'r mamau hyn o dan 16 oed, sydd â goblygiadau posibl ar gyfer deilliannau addysgol y mamau hyn, gan fod tystiolaeth yn awgrymu bod cysylltiad rhwng beichiogrwydd ymysg pobl ifanc yn eu harddegau a chyrhaeddiad addysgol is (Bradshaw, 2006; Uned Allgáu Cymdeithasol, 1999). Mae cyfradd y mamau ifanc (o dan 20 oed) wedi lleihau dros y deng mlynedd diwethaf, o 9.5 y cant yn 2005.

Hil

Ysgolion

- 4.25 Yn 2014/15, roedd 9.5 y cant o ddisgyblion 5 oed a hŷn yn dod o gefndir Prydeinig heb fod yn Wyn. Mae'r ganran hon yn amrywio'n sylweddol rhwng awdurdodau lleol, o 2.7 y cant yng Nghaerffili i 30.2 y cant yng Nghaerdydd (StatsCymru, 2016r).¹² Mae'r gwahaniaeth hwn yn amlwg hefyd yn y gwahanol fathau o ardaloedd, gan fod dros un o bob pump o ddisgyblion 5 oed a hŷn yn y Dinasoedd yn dod o gefndir Prydeinig heb fod yn Wyn (gweler Tabl 18).

¹² Mae data ar gyfer 2015/16 ar gael, ac mae'n dangos cynnydd bach yng nghyfran disgyblion Prydeinig heb fod yn Wyn ym mhob math o ardal. Mae'r dull o gyflwyno data 2014/15 yma yn dilyn yr un patrwm â'r data ar gyrhaeddiad, absenoldeb ac allgáu.

Tabl 18: Canran y disgyblion o gefndiroedd ethnig ac eithrio Gwyn - Prydeinig yn ôl math o Ardal, Cymru 2014/15

Ardal	Canran y disgyblion
Gwledig	5.2
Cymoedd	3.8
Dinasoedd	22.8
Cymysg	6.8
Cymru	9.5

Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru (CYBLD)

- 4.26 Drwy ddefnyddio cyfartaledd tair blynedd gyfunol (2013-15), mae modd arsylwi ar batrymau cymysg mewn cyrhaeddiad addysgol ar gyfer pobl o grwpiau ethnig gwahanol (Llywodraeth Cymru, 2016b). Yn gyffredinol, mae canran y disgyblion o gefndir Cymysg, Asiaidd neu Asiaidd Prydeinig, ac o gefndir Tsieineaidd neu Tsieineaidd Prydeinig sy'n cyflawni'r lefelau disgwyliedig yng Nghyfnodau Allweddol 2 a 3 a'r lefel 2 gynhwysol yng Nghyfnod Allweddol 4 yn debyg neu'n uwch na chanran y disgyblion o gefndir Gwyn sy'n cyflawni hyn.
- 4.27 Mae'r sefyllfa'n amrywio i ryw raddau oddi mewn i'r grwpiau hyn. Mae lefelau cyrhaeddiad disgyblion o gefndiroedd Sipsi/Sipsi Roma a chefnidiroedd Gwyn eraill yn is na lefelau cyrhaeddiad y grŵp Gwyn yn gyffredinol, gyda 15.5 y cant o ddisgyblion y naill grŵp a 49.3 y cant o ddisgyblion y llall yn cyflawni lefel 2 gynhwysol, o gymharu â 55.9 y cant o'r grŵp Gwyn yn gyffredinol (gweler Tabl 19). Yn yr un modd, nodir bod lefelau cyrhaeddiad disgyblion o gefndiroedd Gwyn a Du Caribïaidd yn is na lefelau cyrhaeddiad y grŵp Cymysg yn gyffredinol.
- 4.28 Mae cyrhaeddiad disgyblion o gefndiroedd Du neu Ddu Prydeinig yn is na chyrhaeddiad yr holl ddisgyblion ym mhob cyfnod allweddol, gan gynnwys ar gyfer y lefel 2 gynhwysol (gweler Tabl 19).

Tabl 19: Canran y disgyblion (15 oed ar ddechrau'r flwyddyn) yn cyflawni'r trothwy lefel 2 gynhwysol yng Nghyfnod Allweddol 4, yn ôl cefndir ethnig, 2013-15

Cefndir ethnig	Cohort	Trothwy lefel 2 gan gynnwys TGAU gradd A*-C mewn Saesneg neu Gymraeg Iaith Gyntaf a Mathemateg
Gwyn	95,403	55.9
Gwyn - Prydeinig	93,639	56.0
Teithiwr	32	*
Sipsi/Sipsi Roma	71	15.5
Unrhyw gefndir Gwyn arall	1,661	49.3
Cymysg	1,960	58.2
Gwyn a Du Caribiaidd	520	46.2
Gwyn a Du Affricanaidd	213	56.8
Gwyn ac Asiaidd	442	69.0
Unrhyw Gefndir Cymysg Arall	785	60.4
Asiaidd neu Asiaidd Prydeinig	1,675	60.8
Indiaidd	290	69.3
Pacistanaid	569	56.2
Bangladeshaid	615	58.5
Unrhyw gefndir Asiaidd arall	201	68.2
Du neu Ddu Prydeinig	648	47.1
Caribiaidd	66	31.8
Affricanaidd	494	49.0
Unrhyw gefndir Du arall	88	47.7
Tsieineaidd neu Tsieineaidd Prydeinig	163	79.8
Unrhyw grŵp ethnig arall	862	56.6
Anhysbys	731	62.0
Pob disgybl	101,442	56.0

Ffynhonnell: Cronfa Ddata Genedlaethol y Disgyblion

- 4.29 Fel y nodwyd mewn adolygiad ymchwil o ddisgyblion Lleiafrifoedd Ethnig yn 2014, mae amrywiaeth o ffactorau ar waith sy'n egluro rhai o'r gwahaniaethau rhwng cyrhaeddiad grwpiau ethnig gwahanol. Mae'r ffactorau hyn yn cynnwys anfantais economaidd-gymdeithasol (fel y dangosir gan gymhwysedd ar gyfer prydau ysgol am ddim) a statws AAA. Mae cyfraddau'r naill a'r llall yn wahanol yn ôl grwpiau ethnig. Er bod rhywfaint o'r gwaith ymchwil wedi dangos bod gwahaniaethau mewn cyrhaeddiad rhwng y rhan fwyaf o grwpiau ethnig i'w priodoli drwy reoli'r ffactorau hyn (a ffactorau eraill), nid yw wedi llwyddo'n gyson i egluro

bylchau mewn cyrhaeddiad ar gyfer rhai grwpiau, yn enwedig bechgyn Du Caribïaidd. Mae ffactorau eraill sy'n effeithio ar gyrhaeddiad sy'n gysylltiedig ag ethnigrwydd yn cynnwys rhuglder yn yr iaith Saesneg, rhyw, gwahaniaethu a diwylliant (Llywodraeth Cymru, 2014b).

- 4.30 Mae data ar brofion PISA 2012 ar gael yn ôl ethnigrwydd ar gyfer disgyblion 15 oed yng Nghymru.¹³ Roedd y sgoriau cymedr ar gyfer mathemateg, gwyddoniaeth a darllen yn debyg yn y rhan fwyaf o grwpiau ethnig. Roedd sgôr disgyblion y grŵp ethnig Du yn sylweddol is yn ystadegol na sgôr y grŵp cyfeirio (Gwyn) ym mhob maes, ond mae angen bod yn ofalus wrth ddehongli'r canfyddiadau hyn oherwydd y niferoedd isel yn y grŵp Du (n=11) (Burge a Lenkeit, 2015: 2).
- 4.31 Roedd cyfraddau absenoldeb a gwaharddiadau disgyblion o gefndiroedd Gwyn a Chymysg yn 2014/15 yn uwch na'r cyfraddau ar gyfer disgyblion o gefndiroedd ethnig eraill (Llywodraeth Cymru, 2016a; Llywodraeth Cymru, 2016p).
- 4.32 Mae Tabl 20 yn dangos cyfraddau fesul 1,000 o ddisgyblion ar gyfer y tri chategori gwahanol o waharddiadau, yn ôl cefndir ethnig. Cofnodwyd y cyfraddau uchaf ar gyfer gwaharddiadau cyfnod penodol (5 diwrnod neu lai), ac roedd y cyfraddau ar gyfer disgyblion o gefndiroedd Gwyn (30.1 fesul 1,000) a Chymysg (31.9 fesul 1,000) yn uwch na'r gyfradd ar gyfer disgyblion o bob math (29.3 fesul 1,000). Cafwyd y gyfradd uchaf (37.7 fesul 1,000) ymysg disgyblion nad yw eu hethnigrwydd yn hysbys neu na wnaethant nodi eu hethnigrwydd.
- 4.33 Roedd gan ddisgyblion o gefndiroedd Gwyn a Chymysg y cyfraddau uchaf o absenoldebau cyson mewn ysgolion cynradd a gynhelir ac ysgolion uwchradd a gynhelir. Hefyd, collodd disgyblion yn y grwpiau hyn y canrannau uchaf o sesiynau hanner diwrnod mewn ysgolion uwchradd (6.2 y cant ar gyfer y grŵp Gwyn a 6.1 y cant ar gyfer y grŵp Cymysg). Collodd disgyblion o gefndir Asiaidd neu Asiaidd Prydeinig y ganran uchaf o

¹³ Gweler uchod (paragraff 4.12) ar gyfer rhagor o wybodaeth gefndir am yr astudiaeth PISA. Mae data PISA 2015 (Jerrim a Shure, 2016) ar gael bellach, ond nid yw'n cynnwys gwybodaeth am ethnigrwydd ar hyn o bryd.

sesiynau hanner diwrnod mewn ysgolion cynradd (5.3 y cant) (Llywodraeth Cymru, 2016a).

- 4.34 Wrth edrych ar grwpiau cefndir ethnig yn fanylach, gwelir bod cyfraddau absenoldeb cyson a chyfraddau colli sesiynau hanner diwrnod ar gyfer disgyblion o gefndiroedd Sipsi/ Roma a Theithiwr mewn ysgolion cynradd a gynhelir yn sylweddol uwch na'r cyfraddau ar gyfer unrhyw grŵp arall. Mae cyfraddau'r ddau grŵp yn debyg, gyda 23.4 y cant o ddisgyblion Teithwyr a 22.1 y cant o ddisgyblion Sipsi/Roma yn absennol yn gyson yn 2014/15. Collodd 14.9 y cant o ddisgyblion Teithwyr a 14.0 y cant o ddisgyblion Sipsi/Roma sesiynau hanner diwrnod yn yr un cyfnod. Mewn ysgolion uwchradd a gynhelir, roedd y grwpiau hyn yn gyfrifol am y cyfraddau uchaf o sesiynau hanner diwrnod a gollwyd gan ddisgyblion o bob math, ond mae'r bwlch rhwng y grwpiau yn fwy, gyda disgyblion Teithwyr yn colli 21.0 y cant a disgyblion Sipsi/Roma yn colli 13.9 y cant (Llywodraeth Cymru, 2016a). Fel y nodwyd mewn adroddiad ymchwil diweddar ar addysg Sipsiwn a Theithwyr, mae'r dystiolaeth yn dangos cydberthynas rhwng presenoldeb a chyrhaeddiad, sy'n awgrymu y gellid canolbwyntio o bosibl ar bresenoldeb er mwyn gwella cyrhaeddiad y grwpiau hyn (Llywodraeth Cymru, 2014c: 13).

Tabl 18: Cyfradd gwaharddiadau o ysgolion a gynhelir ac unedau cyfeirio disgyblion yng Nghymru yn ôl cefndir ethnig, 2014/15

	Parhaol	Gwaharddiadau cyfnod penodol (5 diwrnod neu lai)	Gwaharddiadau cyfnod penodol (mwy na 5 diwrnod)
Gwyn	0.1	30.1	1.7
Cymysg	*	31.9	3.2
Asiaidd neu Asiaidd Prydeinig	*	7.9	0.8
Du neu Ddu Prydeinig	*	24.1	*
Tsieineaidd neu Tsieineaidd Prydeinig	0.0	*	0.0
Unrhyw gefndir ethnig arall	*	7.5	0.0
Anhysbys neu heb ei datgelu	*	37.7	2.7
Cyfanswm	0.1	29.3	1.7

Ffynhonnell: Cofnod Gwaharddiadau Disgyblion, Llywodraeth Cymru

* Ni ellir datgelu'r data oherwydd rhesymau cyfrinachedd

Addysg a hyfforddiant ôl-16

- 4.35 Mae crynodeb o ddata Arolwg Llais y Dysgwr dros dair blynedd (2013-15) yn dangos bod dysgwyr o grwpiau lleiafrifoedd ethnig ym mhob lleoliad (AB, Dysgu Seiliedig ar Waith, Dysgu Oedolion yn y Gymuned a Chymraeg i Oedolion) yn llai tebygol na dysgwyr o gefndiroedd Gwyn i nodi bod eu darparwr yn 'dda iawn'. Er bod y sgôr hon yn gyson dros y cyfnod ar gyfer y grŵp Gwyn (49 y cant ym mlwyddoedd 1 a 3), lleihau wnaeth y sgôr ar gyfer dysgwyr Du (o 48 y cant ym mlwyddyn 1 i 44 y cant ym mlwyddyn 3), ac ar gyfer dysgwyr o grwpiau ethnig 'arall' (o 51 y cant ym mlwyddyn 1 i 39 y cant ym mlwyddyn 3). Cafwyd cynnydd bach ar gyfer dysgwyr Asiaidd (3 y cant) a dysgwyr ethnigrwydd Cymysg (1 y cant), ond roedd y naill ganran a'r llall ym mlwyddyn 3 yn is na chanran y grŵp Gwyn. Mae'r ymchwil yn awgrymu bod modd priodoli rhai o'r gostyngiadau i agweddau gwahanol rhai grwpiau at elfennau o'u coleg neu eu cwrs (Llywodraeth Cymru, 2016u: 22-3).
- 4.36 Nododd gwaith ymchwil WISERD fod cefndir ethnig yn 'ffactor hynod arwyddocaol' i gyfranogiad mewn AU yng Nghymru, gan nodi bod pobl ifanc o gefndiroedd Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig a chefnidiroedd Gwyn arall yn fwy tebygol o gyfranogi na phobl ifanc o gefndiroedd Gwyn Prydeinig. Roedd hyn yn arbennig o berthnasol i wrywod, a nodwyd bod Dynion o gefndiroedd Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig ddwywaith a hanner yn fwy tebygol o gyfranogi na Dynion o gefndiroedd Gwyn Prydeinig (WISERD, 2015: 18).
- 4.37 Yn 2014/15, roedd 8.5 y cant o fyfyrwyr blwyddyn gyntaf a ymrestrodd mewn SAU yng Nghymru yn dod o gefndiroedd Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig. Mae'r gyfran hon yn uwch na chyfran cyfanswm y boblogaeth sy'n dod o gefndiroedd Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig yng Nghymru (StatsCymru, 2016i).¹⁴ Ym mhob grŵp ethnig, ceir rhaniad o tua 50/50 rhwng y rhywiau. Fodd bynnag, dim ond 42.6 o'r myfyrwyr gwyn a ymrestrodd a oedd yn wrywod; yn y grŵp Du neu Ddu Prydeinig, roedd 44.5 y cant o'r myfyrwyr a

¹⁴ Mae cyfanswm y boblogaeth Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig tua 4.6 y cant o'r boblogaeth gyfan. Mae dadansoddiad pellach yn ôl oedran yn dangos nad yw'r gyfran hon yn amrywio'n sylweddol ar draws y grwpiau oedran a bod 8.5 y cant yn parhau i fod yn uwch na chyfran y boblogaeth Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig yn y cohortau 18 oed, 18-20 oed a 18-24 oed, er enghraifft.

ymrestrodd yn ferched. Mae nifer yr ymrestriadau blwyddyn gyntaf yn ôl ethnigrwydd wedi'i nodi yn Nhabl 21.

Tabl 19: Nifer yr ymrestriadau blwyddyn gyntaf mewn SAU yng Nghymru yn ôl ethnigrwydd a rhyw, 2014/15

	Cyfanswm	Dynion		Menywod	
		#	%	#	%
Pob person	48,740	21,515	44.1	27,210	55.8
Gwyn	42,825	18,240	42.6	24,570	57.4
Pob grŵp BME	4,165	2,150	51.6	2,015	48.4
Cymysg	915	440	48.1	475	51.9
Asiaidd neu Asiaidd Prydeinig	1,645	860	52.3	785	47.7
Du neu Ddu Prydeinig	1,000	555	55.5	445	44.5
Tsieineaidd	240	115	47.9	125	52.1
Arall	365	180	49.3	185	50.7
Anhysbys/gwrthod dweud	1,750	1,125	64.3	625	35.7

Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru

- 4.38 Yn ôl data 2014/15 gan yr Asiantaeth Ystadegau Addysg Uwch, cafodd 67 y cant o'r rhai a enillodd radd gyntaf ddosbarthedig gan ddarparwr AU yng Nghymru radd dosbarth cyntaf neu ail ddosbarth uwch (HESA, 2016). Mae data ar ethnigrwydd ar gael ar gyfer 82 y cant o'r rhai a enillodd radd yn 2014/15, ac mae'n dangos gwahaniaethau rhwng y gyfran a gafodd radd dosbarth cyntaf neu ail ddosbarth uwch yn ôl cefndir ethnig. Y grwpiau ethnig â'r cyfrannau uchaf oedd y grwpiau Gwyn (71 y cant) a Tsieineaidd (72 y cant); roedd cyfrannau pob grŵp ethnig arall yn is na chyfran gyffredinol Cymru. Roedd y gyfran isaf yn dod o gefndiroedd Du neu Ddu Prydeinig (50 y cant).¹⁵

Lefelau cymwysterau

- 4.39 Mae data Cyfrifiad 2011 yn ffynhonnell ddata ddefnyddiol ar lefel y cymwysterau uchaf yn ôl ethnigrwydd (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011).
- 4.40 O safbwynt y grwpiau ethnigrwydd lefel uchel, mae gan y grwpiau Gwyn a Chymysg gyfrannau uwch o'r boblogaeth 16 oed a hŷn nad oes ganddynt unrhyw gymwysterau, neu sydd â chymwysterau uchaf ar Lefel 1, 2, a 3.

¹⁵ Llywodraeth Cymru yn defnyddio data Cofnodion Myfyrwyr yr Asiantaeth Ystadegau Addysg Uwch.

Mae gan y grwpiau eraill gyfrannau is ar y lefelau hyn a chyfran uwch yn meddu ar gymhwyster Lefel 4 neu uwch, gyda'r grŵp Asiaidd neu Asiaidd Prydeinig â'r gyfran uchaf yn y categori hwn. Mae'n bosibl bod proffiliau oedran gwahanol y grwpiau hyn yn gyfrifol am rai o'r patrymau a nodwyd, gyda phroffil iau yn cael ei nodi mewn grwpiau Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig. Fodd bynnag, wrth gymharu'r cyfrannau o safbwynt categorïau oedran, mae cyfrannau sylweddol uwch o'r rhai sy'n dod o gefndiroedd Asiaidd neu Asiaidd Prydeinig, Du neu Ddu Prydeinig a grwpiau ethnig Arall yn y grwpiau oedran 25-34, 35-49, a 50-64 yn meddu ar gymhwyster Lefel 4 na'r boblogaeth yn gyffredinol. Mae cyfrannau uwch o'r rhai sy'n dod o gefndiroedd Asiaidd neu Asiaidd Prydeinig a grwpiau ethnig Arall yn meddu ar gymwysterau eraill na'r boblogaeth yn gyffredinol.¹⁶ Mae'r grwpiau cyffredinol hyn yn cuddio gwahaniaethau sylweddol oddi mewn i'r grwpiau, ac mae'r pwyntiau allweddol yn cynnwys:

- Yn y grŵp Gwyn, mae gan Sipsiwn neu Deithwyr Gwyddelig gyfran uwch o bobl heb unrhyw gymwysterau (63 y cant) na'r grŵp a'r boblogaeth yn gyffredinol (26 y cant ar gyfer y naill a'r llall), a chyfran is â chymhwyster Lefel 4 neu uwch (8 y cant, o gymharu â 24 y cant ar gyfer y grŵp yn gyffredinol). Roedd cyfrannau'r rhai o gefndir Gwyn Arall nad oes ganddynt unrhyw gymwysterau Lefel 1, 2 a 3 yn is na'r grŵp yn gyffredinol, a chyfran uwch ar gyfer y categori Lefel 4 ac uwch (31 y cant), a'r categori cymhwyster Arall (30 y cant, o gymharu â 4 y cant ar gyfer y grŵp yn gyffredinol). Hefyd, roedd cyfran uwch o'r rhai o gefndir Gwyddelig yn meddu ar gymhwyster Lefel 4 neu uwch (35 y cant).
- Yn y grŵp Cymysg, mae cyfran y rhai o gefndiroedd Gwyn ac Asiaidd nad oes ganddynt unrhyw gymwysterau yn is (15 y cant), a chyfran y rhai â chymhwyster Lefel 4 neu uwch yn uwch (31 y cant), o gymharu â chyfrannau cyffredinol y categorïau hyn ar gyfer y grŵp hwn (y naill a'r llall yn 23 y cant).

¹⁶ Mae'r categori hwn yn cynnwys Cymwysterau Galwedigaethol/Cysylltiedig â Gwaith, Cymwysterau Tramor (heb eu nodi /lefel anhysbys).

- Mae'r gyfran isaf o bobl o bob ethnigrwydd nad oes ganddynt unrhyw gymhwyster yn dod o gefndir Indiaidd (8 y cant), ac mae gan y grŵp hwn y gyfran uchaf o bobl â chymhwyster Lefel 4 neu uwch (57 y cant). Yn y grŵp Asiaidd neu Asiaidd Prydeinig, mae cyfran uwch o'r rhai o gefndiroedd Pacistanaidd neu Bangladeshaidd heb unrhyw gymwysterau, ac mae gan gyfran is ohonynt gymhwyster Lefel 4 neu uwch – 15 y cant o'r rhai o gefndiroedd Bangladeshaidd.
- Yn y grŵp Du neu Ddu Prydeinig, mae cyfran y rhai o gefndir Affricanaidd nad oes ganddynt unrhyw gymwysterau yn is na'r grŵp a'r boblogaeth yn gyffredinol, ac mae cyfran y rhai sydd â chymhwyster Lefel 4 neu uwch yn uwch na'r grŵp a'r boblogaeth yn gyffredinol. Mae cyfrannau'r rhai o gefndir Caribïaidd a chefnidiroedd Gwyn Arall ym mhob categori cymhwyster yn debyg i gyfrannau'r boblogaeth yn gyffredinol.
- Roedd cyfrannau'r rhai o gefndir Arabaidd nad oes ganddynt unrhyw gymwysterau ymysg yr isaf (14 y cant), a'r cyfraddau sydd â chymhwyster Lefel 4 neu uwch ymysg yr uchaf (39 y cant).

4.41 Mae data'r Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth yn cynnig golwg fwy diweddar, ond mwy cyffredinol o ran grwpiau ar gymwysterau pobl oedran gweithio yn ôl ethnigrwydd (ni ellir cymharu data'r Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth a data'r Cyfrifiad yn uniongyrchol). Mae'r data ar gyfer 2015 yn dangos bod cyfran ychydig yn uwch o'r rhai sy'n dod o gefndir lleiafrifoedd ethnig heb unrhyw gymwysterau (14 y cant, o gymharu ag 11 y cant ar gyfer y grŵp Gwyn), ond bod cyfran uwch ohonynt yn meddu ar gymwysterau Lefel 4 neu uwch (48 y cant, o gymharu â 36 y cant ar gyfer y grŵp Gwyn) (Llywodraeth Cymru, 2016m).

Crefydd a Chred

Addysg uwch

4.42 Nid oes llawer o wybodaeth ar gael am addysg a chrefydd neu gred yng Nghymru. Mae data'r Asiantaeth Ystadegau Addysg Uwch ar ddarparwyr graddau cyntaf yn rhoi rhywfaint o wybodaeth am ddosbarth graddau gwahanol yn ôl crefydd. Yn 2014/15, roedd data ar grefydd neu gred ar gael

ar gyfer 61 y cant o'r rhai a enillodd radd gyntaf ddosbarthedig gan ddarparwr AU yng Nghymru.¹⁷ Roedd 9 y cant o'r rhain yn perthyn i grwpiau crefyddol lleiafrifol, nododd 42 y cant fod Dim crefydd ganddynt, ac roedd 16 y cant yn Gristnogion.¹⁸ Gan fod y ffigurau yn ymwneud â niferoedd bach o bobl, mae data ar ddosbarth graddau wedi'i gyflwyno ar gyfer y grwpiau hyn yn unig.

- 4.43 Cafodd 67 y cant o'r rhai a enillodd radd gyntaf ddosbarthedig (gan gynnwys lle nad oes data ar grefydd neu gred ar gael) radd dosbarth cyntaf neu ail ddosbarth uwch yn 2014/15. Roedd y gyfran ar gyfer grwpiau Dim crefydd (70 y cant) a Christnogion (72 y cant) ychydig yn uwch. Roedd cyfran y rhai o grwpiau crefyddol lleiafrifol yn sylweddol is (56 y cant).¹⁹

Lefel cymwysterau

- 4.44 Mae modd astudio lefel cymwysterau uchaf (a gofnodwyd gan Gyfrifiad 2011) y boblogaeth 16 oed a hŷn yn ôl crefydd/cred hefyd. Mae angen bod yn ofalus wrth gymharu grwpiau gan fod rhai ohonynt yn cynnwys niferoedd bach. Fel y nodwyd yn yr adolygiad blaenorol, mae prif bwyntiau'r data hwn yn cynnwys:
- Mae cyfran yr Hindŵiaid nad oes ganddynt unrhyw gymwysterau (9 y cant) yn fach iawn o gymharu â'r boblogaeth yn gyffredinol (26 y cant).
 - Mae cyfran y Mwslimiaid sy'n dilyn prentisiaeth yn fach iawn (1 y cant, o gymharu â 4 y cant o'r boblogaeth yn gyffredinol).
 - Mae cyfran y rhai sydd â chymwysterau Lefel 4 mewn sawl grŵp yn uwch na'r boblogaeth yn gyffredinol (24 y cant). Mae'r rhain yn cynnwys: Bwdhyddion (38 y cant), Hindŵiaid (58 y cant) ac Iddewon (42 y cant).
- 4.45 Mae proffil oedran y boblogaeth ym mhob grŵp crefyddol yn amrywio, ac mae proffil oedran lleiafrifoedd crefyddol yn iau gan amlaf. Fodd bynnag, yn debyg i'r canfyddiadau ar gyfer ethnigrwydd, wrth astudio'r data yn ôl

¹⁷ Yn cynnwys y Brifysgol Agored yng Nghymru.

¹⁸ Nid oedd y gweddill yn dymuno datgelu'r wybodaeth hon.

¹⁹ Llywodraeth Cymru yn defnyddio data Cofnodion Myfyrwyr yr Asiantaeth Ystadegau Addysg Uwch.

categoriâu oedran, gwelir bod y grwpiau sydd â chyfrannau sylweddol uwch o bobl â chymwysterau Lefel 4 neu uwch hefyd â chyfrannau uwch ym mhob categori oedran. Er enghraifft, mae gan 42 y cant o Hindŵiaid yn y grŵp oedran 16-24 gymhwyster Lefel 4 neu uwch o gymharu â 12 y cant o'r grŵp oedran hwn yn gyffredinol.

Rhyw

Ysgolion

- 4.46 Rhwng y Cyfnod Sylfaen a Chyfnod Allweddol 4, mae cyfran uwch o ferched na bechgyn yn cyflawni'r lefelau disgwyliedig yn asesiadau'r Dangosydd Pynciau Craidd. Mae'r un peth yn wir am gyfran y rhai sy'n cyflawni'r lefelau disgwyliedig ym maes Cymraeg Iaith Gyntaf rhwng y Cyfnod Sylfaen a Chyfnod Allweddol 3, er bod y bwlch wedi lleihau yng Nghyfnod Allweddol 3 o 13.2 pwynt canran yn 2011 i 6.9 yn 2015 (Llywodraeth Cymru, 2016b). Yn 2016, roedd cyfran y merched a gyflawnodd brif ddangosydd Llywodraeth Cymru (trothwy Lefel 2 gan gynnwys TGAU gradd A*-C mewn Cymraeg/Saesneg a Mathemateg) yn 64.7 y cant, sy'n 8.6 pwynt canran yn uwch na chyfran y bechgyn (Llywodraeth Cymru, 2016i).
- 4.47 Mae canlyniadau astudiaeth PISA 2012 ar gyfer disgyblion 15 oed yng Nghymru yn dangos rhai gwahaniaethau mewn sgoriau cymedr yn ôl rhyw.²⁰ Roedd sgôr cymedr bechgyn mewn mathemateg a gwyddoniaeth 10 pwynt yn uwch na'r sgôr ar gyfer merched, tra bod sgôr cymedr merched ar gyfer darllen 28 pwynt yn uwch na sgôr y bechgyn. Mae'r holl wahaniaethau yn arwyddocaol yn ystadegol. Yn ôl dadansoddiad o'r tebygolrwydd o fod yn berfformiwr isel, os yw'r nodweddion personol ac ysgol eraill yn gyfartal, roedd bechgyn yn llawer llai tebygol o fod yn berfformwyr isel mewn mathemateg a gwyddoniaeth, ond yn fwy tebygol yn ystadegol o fod yn berfformwyr isel mewn darllen (Burge a Lenkeit, 2015: 31). Mae deilliannau PISA 2015 ar gyfer Cymru ar gael yn ôl rhyw hefyd. Er bod gwahaniaethau arwyddocaol rhwng perfformiad bechgyn a merched mewn mathemateg yn amlwg o hyd (roedd sgôr cymedr bechgyn 10 pwynt yn uwch) ac mewn darllen (roedd sgôr cymedr merched 11 pwynt yn uwch), nid oedd y

²⁰ Gweler uchod (paragraff 4.12) ar gyfer rhagor o wybodaeth gefndir am yr astudiaeth PISA.

gwahaniaeth mewn sgoriau cymedr gwyddoniaeth (+5 pwynt ar gyfer bechgyn) yn arwyddocaol (Jerrim a Shure, 2016: 103).

- 4.48 Nid oedd llawer o wahaniaeth rhwng bechgyn a merched o safbwynt canran y sesiynau hanner diwrnod a gollwyd yn 2014/15, neu ganran y disgyblion a oedd yn absennol yn gyson mewn ysgolion cynradd a gynhelir. Mewn ysgolion uwchradd a gynhelir, roedd canran ychydig yn uwch o ferched yn absennol yn gyson (4.8 y cant, o gymharu â 4.1 y cant o fechgyn) (Llywodraeth Cymru, 2016a).

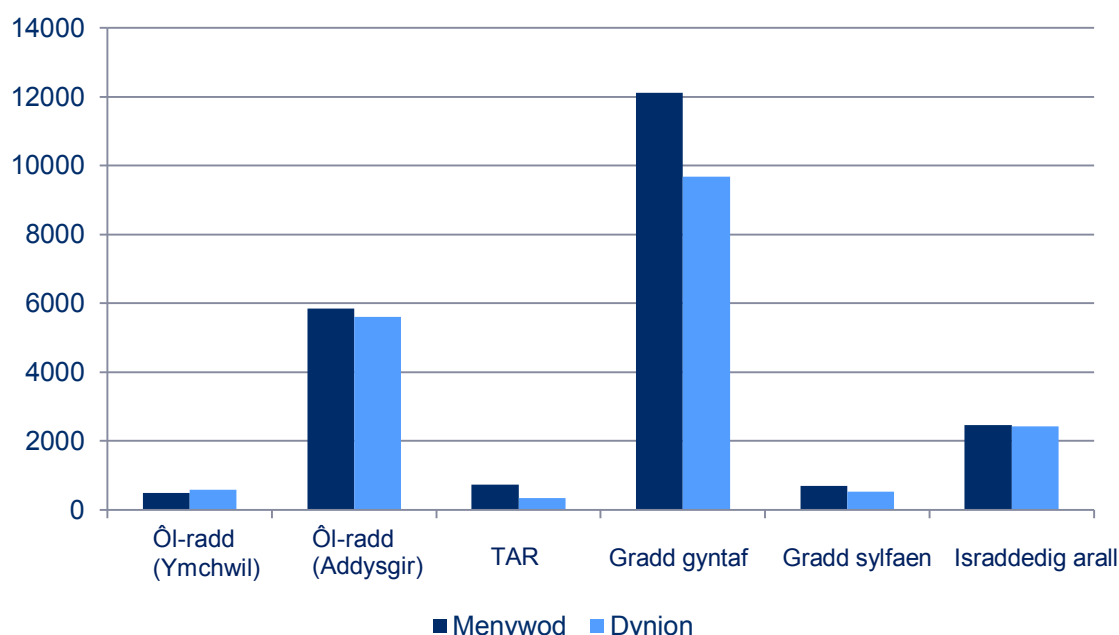
Addysg a hyfforddiant ôl-16

- 4.49 Mae data dros dro yn ymwneud â chyfranogiad pobl ifanc mewn addysg a'r farchnad lafur yn 2015 ar gael yn ôl rhyw. Mae'r data yn dangos bod cyfran uwch o ferched 16-18 oed mewn addysg llawn amser (72 y cant, o gymharu â 67 y cant o wrywod). Roedd Dynion yn y grŵp oedran hwn ychydig yn fwy tebygol o fod yn bobl nad ydynt mewn addysg, cyflogaeth na hyfforddiant (NEET) na ferched - sef 11 y cant o gymharu â 10 y cant o ferched.
- 4.50 Yn y grŵp oedran 19-24, mae ffigurau dros dro ar gyfer 2015 yn dangos bod cyfran uwch o ferched mewn addysg llawn amser, ond bod y bwlch yn llai (28 y cant, o gymharu â 25 y cant o wrywod). Roedd merched yn y grŵp oedran hwn yn fwy tebygol o fod yn NEET (22 y cant, o gymharu ag 16 y cant o wrywod) (Llywodraeth Cymru, 2016o).
- 4.51 Yn ôl data arolwg Llais y Dysgwr i Gymru 2015, roedd menywod ym mhob sector (AB, Dysgu Seiliedig ar Waith, Dysgu Oedolion yn y Gymuned a Chymraeg i Oedolion) yn fwy tebygol na dysgwyr gwrywaidd o nodi bod eu darparwr yn 'dda iawn' (Llywodraeth Cymru, 2015g).
- 4.52 Mae data'r Awdurdod Safonau Addysg Uwch (2016) yn amlygu gwahaniaethau rhwng y rhywiau mewn graddau a ddyfarnwyd gan ddarparwyr AU yng Nghymru (SAU). Yn 2014/15, dyfarnwyd 54 y cant o holl gymwysterau darparwyr AU yng Nghymru i fenywod. Wrth astudio'r data yn ôl mathau o gymwysterau, gwelir bod mwy o gymwysterau o bob math wedi'u dyfarnu i fenywod, ac eithrio cymwysterau ymchwil ôl-radd, lle dyfarnwyd 54 y cant i wrywod (gweler Ffigur 5). Roedd myfyrwyr benywaidd yn fwy tebygol na Dynion o ennill graddau israddedig dosbarth cyntaf neu ail

ddosbarth uwch, gyda 70 y cant o fenywod yn derbyn y naill ddosbarthiad neu'r llall gan ddarparwyr AU yng Nghymru yn 2014/15 o gymharu â 63 y cant o wrywod (Awdurdod Safonau Addysg Uwch, 2016).

- 4.53 Yn ôl data ar gyfer ymrestriadau ar gyrsiau sy'n arwain at statws athro cymwysedig (SAC) mewn SAU yng Nghymru, roedd 69 y cant o'r rhai a ymrestrodd am y flwyddyn gyntaf yn 2014/15 yn fenywod. Wrth astudio'r data ar lefel cyrsiau, gwelir bod 67 y cant o'r rhai a ymrestrodd ar gyfer cyrsiau TAR yn fenywod, a 78 y cant o'r rhai a ymrestrodd ar gyfer gradd gyntaf (yn arwain at SAC), yn fenywod (StatsCymru, 2016t).

Ffigur 5: Nifer y cymwysterau AU a enillwyd gan ddarparwyr AU yng Nghymru, 2014/15

Ffynhonnell: Asiantaeth Ystadegau Addysg Uwch

- 4.54 Hefyd, mae'r Asiantaeth Ystadegau Addysg Uwch yn darparu data ar beth sy'n digwydd i unigolion chwe mis ar ôl ennill cymwysterau mewn SAU yn y DU. Mae rhai gwahaniaethau rhwng y rhywiau o ran beth sy'n digwydd i drigolion Cymru sy'n gadael SAU yng Nghymru (StatsCymru, 2016g). Mae menywod yn fwy tebygol o gael swyddi rhan-amser (14 y cant) na Dynion (10 y cant), tra bod Dynion yn fwy tebygol o gael swyddi llawn amser (43 y cant, o gymharu â 40 y cant o fenywod). Mae Dynion ychydig yn fwy tebygol

o symud ymlaen i astudio pellach yn llawn amser (9 y cant, o gymharu ag 8 y cant o fenywod) neu i gael eu cofnodi'n ddi-waith (4 y cant, o gymharu â 3 y cant o fenywod). Mae'r tueddiadau hyn yn wir hefyd am drigolion Cymru sy'n gadael SAU y DU yn gyffredinol; nid oes unrhyw wahaniaeth rhwng cyfrannau'r Dynion a'r menywod sy'n cael swyddi llawn amser o blith myfyrwyr sy'n hanu o Gymru sy'n gadael SAU yn Lloegr (48 y cant).

Lefelau cymwysterau

- 4.55 Mae data'r Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth ar gyfer y flwyddyn yn dod i ben 2015 yn darparu gwybodaeth am gymwysterau uchaf y boblogaeth oedran gweithio yn ôl rhyw. Mae'r data yn dangos bod cyfran y Dynion a menywod nad oes ganddynt unrhyw gymwysterau yn debyg, ond bod menywod yn fwy tebygol o fod â chymwysterau Lefel 4 neu uwch (38 y cant o fenywod, o gymharu â 33 y cant o wrywod) (Llywodraeth Cymru, 2016m).

Cyfeiriadedd Rhywiol

Ysgolion

- 4.56 Mae amrywiaeth o dystiolaeth ar gael sy'n awgrymu bod lefelau uchel o fwlio homoffobig ar waith mewn lleoliadau addysg, ac y gall hyn fod yn seiliedig ar rywioldeb y myfyriwr neu ei rieni/gofalwyr (Stonewall 2012c; Hudson-Sharp a Metcalf, 2016). Ar ôl defnyddio un o'r astudiaethau prin sydd ar gael sy'n cynnwys sampl gynrychioladol (o Loegr), mae Hudson-Sharp a Metcalf yn nodi bod pobl ifanc LHD tua dwywaith yn fwy tebygol o gael eu bwlio mewn ysgolion uwchradd na phobl ifanc heterorywiol (Hudson-Sharp a Metcalf, 2016: 20). Mewn adolygiad o fwlio yn 2014, nododd Estyn fod disgyblion LHD yn un o'r grwpiau sy'n wynebu risg uwch na'r cyfartaledd o gael eu bwlio, a bod gwahaniaethau rhwng pa mor effeithiol yw ymateb staff ysgolion i fwlio (Estyn, 2014). Mae adroddiad diweddar ar safbwyntiau athrawon yn cynnwys rhagor o dystiolaeth sy'n berthnasol i Gymru. Nododd 43 y cant o'r 70 aelod o staff mewn ysgolion cynradd a holwyd fod eu disgyblion wedi dioddef bwlio neu gam-drin geiriol homoffobig. Roedd y ganran hon yn sylweddol uwch mewn ysgolion uwchradd, gyda 87 y cant o staff ysgolion uwchradd yn dweud bod disgyblion wedi dioddef bwlio neu gam-drin geiriol

os oeddent yn LHD, neu os oeddent yn cael eu hamau o fod yn LHD (n=68) (Stonewall Cymru, 2015a).

4.57 Mae Hudson-Sharp a Metcalf yn nodi bod iaith homoffobig, bioffobig a thrawsffobig yn cael ei defnyddio i fwlio ac aflonyddu ar bobl lesbiaidd, hoyw, ddeurywiol a thrawsrywiol, a bod llawer o enghreifftiau o hyn wedi'u nodi mewn lleoliadau addysg (Hudson-Sharp a Metcalf, 2016: 20). Yn ôl *Adroddiad Athrawon* Stonewall Cymru, dywedodd cyfrannau uchel o staff eu bod wedi clywed disgyblion yn dweud pethau fel '*that's so gay*', a dywedodd 51 y cant o staff ysgolion cynradd a dim ond 37 y cant o staff ysgolion uwchradd a ymatebodd i'r arolwg eu bod yn ymyrryd 'bob amser' wrth glywed iaith fel hyn (Stonewall Cymru, 2015a).

4.58 Mae tystiolaeth wedi dangos bod heterorywiaeth mewn ysgolion yn gelyniaethu ac yn ymleiddio disgyblion LHD. Un elfen o hyn yw addysg rhyw a pherthnasoedd, nad yw'n cynnwys digon o ddeunydd LHD yn ôl pob tebyg, sy'n golygu bod disgyblion LHD o dan anfantais o gymharu â'u cymheiriaid heterorywiol (Hudson-Sharp a Metcalf, 2016: 15). Dywedodd cyfrannau uchel o staff ysgolion cynradd yng Nghymru nad oedd eu hysgol yn gadael iddynt addysgu eu disgyblion am faterion LHD, neu nad oeddent yn gwybod a oeddent yn cael gwneud hynny. Roedd y cyfrannau hyn yn is ymysg staff ysgolion uwchradd, ond roeddent yn parhau i fod mor uchel â bron i hanner yr ymatebwyr (Stonewall Cymru, 2015a).

Addysg uwch

4.59 Nodwyd data ar gyfeiriadedd rhywiol ar gyfer 61 y cant o'r rhai a enillodd radd gyntaf ddosbarthedig gan ddarparwyr AU yng Nghymru yn 2014/15. Nododd ychydig dros 3 y cant o'r grŵp hwn eu bod yn perthyn i'r grŵp LHD, a dywedodd ychydig dros 1 y cant eu bod yn perthyn i'r grŵp Arall. Nid oedd unrhyw wahaniaethau yng nghyfran y rhai a gafodd radd dosbarth cyntaf neu ail ddosbarth uwch rhwng y grŵp LHD a'r rhai a nododd eu bod yn heterorywiol (70 y cant o'r ddau grŵp). Roedd y gyfran yn is ar gyfer y grŵp Arall, ond mae angen bod yn ofalus wrth ddehongli'r data hwn oherwydd y niferoedd bach sy'n sylfaen i'r data.²¹

²¹ Llywodraeth Cymru yn defnyddio data Cofnodion Myfyrwyr yr Asiantaeth Ystadegau Addysg Uwch.

5. Cyflogaeth a thâl

Oedran

- 5.1 Mae'r Arolwg Blynnyddol o'r Boblogaeth a'r Arolwg o'r Llafurlu yn darparu data ar weithgarwch economaidd, cyflogaeth a chyfraddau diweithdra (StatsCymru, 2016s). Mae data ar gyfer y flwyddyn yn dod i ben ym mis Mawrth 2016 yn dangos mai'r grŵp oedran 25-49 sydd â'r lefel uchaf o gyflogaeth. Y grŵp oedran 16-24 sydd â'r lefel isaf o gyflogaeth (15.6 y cant), er bod hyn wedi lleihau ers y ffigur ar gyfer 2013-14 a nodwyd yn yr adolygiad blaenorol (20.2 y cant ar gyfer y flwyddyn yn dod i ben ym mis Mawrth 2014; 19.2 y cant ar gyfer y flwyddyn yn dod i ben ym mis Mehefin 2014), ac ers y gyfradd yn 2014-15 (19.0 y cant).²²

Tabl 22: Nifer a chanran y boblogaeth yn ôl oedran, rhyw a statws economaidd (2015-16)

Grŵp Oedran	Rhyw	Poblogaeth	Gweithgarwch economaidd (%)	Cyflogaeth (%)	Diweithdra (%)
16-64	Dynion	948,500	79.5	74.8	5.8
	Menywod	960,000	71.2	67.4	5.4
	Cyfanswm	1,908,500	75.3	71.1	5.6
16-24	Dynion	186,900	62.9	53	15.7
	Menywod	176,200	60.3	51.1	15.4
	Cyfanswm	363,100	61.7	52.1	15.6
25-49	Dynion	468,900	90.2	86.4	4.2
	Menywod	477,300	80.7	77.3	4.2
	Cyfanswm	946,200	85.4	81.8	4.2
50-64	Dynion	292,700	72.9	70.2	3.7
	Menywod	306,500	62.7	61.3	2.2
	Cyfanswm	599,200	67.7	65.7	3

Ffynhonnell: ONS

- 5.2 Mae'r gyfradd cyflogaeth yn amrywio rhwng y gwahanol fathau o ardaloedd ar gyfer y flwyddyn yn dod i ben ym mis Mawrth 2016, gyda'r gyfradd yn y cymoedd (6.9 y cant) a'r dinasoedd (6.1 y cant) yn uwch na chyfradd Cymru gyfan (6.4 y cant) ar gyfer y boblogaeth 16 oed a hŷn. Mae'r gyfradd mewn ardaloedd gwledig (4.5 y cant) ac ardaloedd cymysg (4.7 y cant) yn is na chyfradd Cymru gyfan. Mae cyfradd diweithdra pobl 16-24 oed yn debyg iawn i'r patrwm hwn, gyda'r gyfradd uchaf yn y cymoedd (18.2 y cant) a'r

²² Newidiwyd cyfradd 2013-14 i 20.1% wedyn.

gyfradd isaf mewn ardaloedd gwledig (13.2 y cant), ond mae'r gyfradd ar gyfer ardaloedd cymysg (17.1 y cant) yn uwch ar gyfer y grŵp oedran hwn, tra bod dinasoedd yn dilyn y gyfradd gyffredinol (15.6 y cant).

- 5.3 Archwiliwyd newidiadau mewn lefelau cyflogaeth ar gyfer grwpiau oedran gwahanol yn y cyfnod ar ôl y dirwasgiad gan y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol (EHRC), a aeth ati i gymharu cyfraddau yn 2008 a 2013. Yn ôl y dadansoddiad hwn, roedd gostyngiad sylweddol mewn cyfraddau cyflogaeth ar gyfer y grwpiau oedran iau yng Nghymru yn y cyfnod hwn, ond nid oedd hyn yn wir am y grwpiau hŷn; nodwyd cynnydd bach (nad oedd yn arwyddocaol yn ystadegol) ar gyfer y grwpiau hŷn. Arweiniodd hyn at gynydd sylweddol o 7.6 pwynt canran yn y bwlch rhwng cyfraddau cyflogaeth ar gyfer y grwpiau oedran ieuengaf a hynaf (EHRC, 2016a: 97). Er bod myfyrwyr llawn amser yn gyfrifol am rai o'r gwahaniaethau yng nghyfraddau cyflogaeth y grwpiau oedran iau, mae'r EHRC yn nodi bod y cyfraddau'n parhau i fod yn is ar lefel y DU yn 2013 ar ôl ystyried y ffactor hwn (EHRC, 2016a: 119). Gan gyfeirio at waith ymchwil ehangach ar lefel y DU, mae'r EHRC yn nodi bod tuedd gynyddol i bobl ifanc fod â chontractau dros dro neu ran-amser (EHRC, 2016a: 132).
- 5.4 Wrth astudio diweithdra ymysg pobl ifanc ar lefel y DU yn fanylach, nododd yr EHRC fod dynion yn cael eu heffeithio i raddau mwy, gyda chyfraddau sylweddol uwch ar gyfer dynion o rai cefndiroedd lleiafrifoedd ethnig (EHRC, 2016a: 120).
- 5.5 Fel y nodwyd yn yr adolygiad blaenorol, mae'r ganran lai o bobl ddi-waith yn y grŵp oedran 50-64 yn cuddio natur hirdymor y diweithdra hwn. Mae pobl dros 50 oed yn tueddu i fod yn ddi-waith am fwy o amser. Ar gyfartaledd, maent yn hawlio Lwfans Ceisio Gwaith am 3.4 mis yn fwy na'r rhai 18-24 oed, a 2.1 mis yn fwy na'r rhai 35-49 oed (data 2006-09 fel y'i nodwyd yn Stam a Long, 2010). Hefyd, cyfeiriodd EHRC at rwystrau fel rhagfarn ar sail oedran a dealltwriaeth wael o anghenion gweithwyr hŷn sy'n eu hatal rhag aros mewn gwaith a dod o hyd i swyddi newydd (EHRC, 2016a: 133).
- 5.6 O safbwynt gwahaniaethu yn y gweithle, mae'r EHRC yn nodi canfyddiadau o waith ymchwil sy'n seiliedig ar ddata o Brydain:

“Just over a third of respondents to the Office for National Statistics (ONS) Opinions Survey said they had seen some age-related prejudice in the past year, with experiences of age discrimination prevalent in old and young age groups. Under-25s were at least twice as likely to have experienced it.”

(EHRC, 2016a: 153)

- 5.7 Yn ôl data blynyddol yr Arolwg o'r Llafurlu ar enillion cymedr fesul awr, enillodd pobl ifanc (16-24 oed) lai na neb arall yng Nghymru yn 2013, sef £6.50 yr awr ar gyfartaledd o gymharu â £11.20 yr awr yn y grŵp oedran 35-44, sy'n ennill y cyflog uchaf ar gyfartaledd. Er bod cyflogau pob grŵp oedran o dan 65 wedi gostwng rhwng 2008 a 2013, roedd y gostyngiad yn arwyddocaol ar gyfer y rhai dan 34 oed yn unig (EHRC, 2016a: 178).²³

Anableddau

- 5.8 Yn y flwyddyn yn dod i ben ym mis Mawrth 2016, roedd gan 21.1 y cant o'r boblogaeth oedran gweithio (16-64) yng Nghymru anabledd yn unol â diffiniad y Ddeddf Cydraddoldeb (2010) (StatsCymru, 2016u). Mae data'r Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth ar gyfer y flwyddyn hon yn dangos bod y gyfradd anweithgarwch economaidd (y rhai nad ydynt yn gyflogedig nac yn ddi-waith yn swyddogol) a'r gyfradd diweithdra yn parhau i fod yn uwch o lawer ar gyfer pobl ag anableddau na phobl nad oes ganddynt anableddau (Tabl 23). Menywod anabl sydd â'r cyfraddau uchaf o anweithgarwch economaidd, a dynion anabl sydd â'r cyfraddau uchaf o ddiweithdra.
- 5.9 Mae rhywfaint o dystiolaeth yn ymwneud â phrofiadau o wahaniaethu yn y gweithle ar gael mewn astudiaeth yn 2013 a oedd yn seiliedig ar holi gweithwyr Prydeinig yn 2007-08. Yn ôl yr astudiaeth hon, roedd cyfraddau uwch o gamdriniaeth yn amlwg ymysg y rhai ag anableddau neu salwch hirdymor na'r rhai nad oedd ganddynt anabledd neu salwch hirdymor (EHRC, 2016a: 152).

²³ Er mai'r Arolwg Blynyddol o Oriau ac Enillion yw'r ffynhonnell o ddewis ar gyfer data ar enillion, yr Arolwg o'r Llafurlu oedd yr unig ffynhonnell a oedd ar gael yn llawn ar gyfer nodweddion gwarchodedig pan gwblhawyd y dadansoddiad hwn. Gweler EHRC (2016), t. 244.

- 5.10 Yn ôl data blynyddol Arolwg o'r Llafurlu 2013, roedd bwlch cyflog o 50 ceiniog yr awr yng Nghymru rhwng pobl anabl a phobl nad oedd ganddynt anabledd; fodd bynnag, yn wahanol i'r bylchau cyflog a nodwyd yn Lloegr a'r Alban, nid oedd y bwlch cyflog yn arwyddocaol yn ystadegol yng Nghymru (EHRC, 2016a: 178).

Tabl 20: Cyfradd anweithgarwch economaidd a diweithdra yn ôl anabledd a rhyw (blwyddyn yn dod i ben mis Mawrth 2016) (a)

		Cyfradd anweithgarwch economaidd	Cyfradd gweithgarwch economaidd	Cyfradd diweithdra	Diweithdra
Anabl	Cyfanswm	51.6	48.4	43.3	10.6
	Dynion	49.8	50.2	43.7	13.0
	Menywod	53.1	46.9	42.9	8.5
Ddim yn anabl	Cyfanswm	17.3	82.7	78.7	4.8
	Dynion	13.3	86.7	82.6	4.8
	Menywod	21.5	78.5	74.7	4.8

Ffynhonnell: ONS

(a) Mae'r gyfradd diweithdra a ddangosir yma yn seiliedig ar y boblogaeth 16-64 oed

- 5.11 Fel y nodwyd yn gynharach, yn ôl dadansoddiad o'r Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth rhwng 2004 a 2009, roedd pobl â chyflwr/nam sy'n cyfyngu ar eu gallu i weithio yn ennill llai o dâl fesul awr. Fodd bynnag, roedd enillion y rhai ag anabledd nad oedd yn cyfyngu ar eu gallu i weithio yn ôl diffiniad y Ddeddf Gwahaniaethu ar Sail Anabledd ar y pryd yn uwch nag enillion gweithwyr nad oedd ganddynt anabledd. Priodolir hyn yn rhannol i 'gymysgedd galwedigaethol ffafriol', gan fod gwahaniaethau mawr wedi'u nodi rhwng cyflogau ar gyfer galwedigaethau gwahanol (WISERD, 2011: 83, 90).

Hunaniaeth o ran Rhywedd

- 5.12 Mae data ansoddol yn dangos bod dod o hyd i swydd yn gallu bod yn brofiad llawn straen i bobl drawsryweddol sydd wrthi'n newid rhyw neu sydd wedi newid rhyw. (Canolfan Ragoriaeth LGBT, 2012). Mae ymatebwyr wedi priodoli achosion o ddiswyddo, cyfweiliadau aflwyddiannus a bwlio i statws trawsryweddol. Yn ôl adolygiad ymchwil cynharach yn 2009, mae unigolion trawsryweddol yn dioddef gwahaniaethu yn y gweithle yn aml, yn enwedig yn

ystod y cyfnod o newid rhyw (Mitchell a Howarth, 2009). Diolch i waith ymgysylltu diweddar Llywodraeth Cymru ar ddatblygu cynllun gweithredu ar gyfer pobl drawsryweddol, cododd cyfranogwyr nifer o broblemau yn y gweithle, gan gynnwys bwllo a gwahaniaethu, yn ogystal â materion fel toiledau/cyfleusterau newid a newid enwau mewn systemau TG (Llywodraeth Cymru, 2016t).

Priodas a Phartneriaeth Sifil

- 5.13 Mae modd defnyddio data cyfanredol Arolwg Blynnyddol o'r Boblogaeth 2013-15 i ddadansoddi patrymau cyflogaeth yn ôl statws priodasol yng Nghymru.²⁴ Mae rhai gwahaniaethau yn amlwg, gan gynnwys cyfraddau cyflogaeth uwch ar gyfer y boblogaeth oedran gweithio yn y grŵp Priod (yn byw gyda'r priod) (77.4 y cant) a'r grŵp Arall (87.2 y cant) na'r gyfradd gyffredinol (73.9 y cant).²⁵ Roedd y gyfradd ar gyfer pobl sengl ychydig yn is na'r gyfradd gyffredinol (72.5 y cant). Y grŵp Gweddwon oedd â'r gyfradd cyflogaeth isaf (45.6 y cant) a'r cyfraddau uchaf o anweithgarwch economaidd (49.8 y cant). Gellir priodoli'r gwahaniaethau hyn yn rhannol i broffiliau oedran gwahanol y grwpiau, gydag 83.7 y cant o'r grŵp gweddwon oedran gweithio rhwng 50 a 64 oed. Nid yw'n ymddangos bod oedran yn ffactor perthnasol yn y gwahaniaeth a nodwyd rhwng y grwpiau Priod (yn byw gyda'r priod) a Phriod (nid yn byw gyda'r priod). Er bod dros hanner y grwpiau hyn rhwng 25 a 49 oed, roedd cyfradd cyflogaeth yr ail grŵp yn is o lawer na'r gyfradd gyffredinol (63.4 y cant).
- 5.14 O safbwynt diweithdra, a gyfrifir fel cyfran o'r boblogaeth economaidd weithgar 16 oed a hŷn, y grŵp Sengl oedd â'r gyfradd uchaf (12.2 y cant), sy'n uwch na'r gyfradd gyffredinol (6.9 y cant). Mae'n bosibl bod gorgynrychiolaeth y grŵp oedran iau (16-24) yn y categori hwn (42.9 y cant, o'i gymharu â'i gyfran o'r boblogaeth 16+, sef 14.6 y cant) yn cyfrannu at y ffigur hwn.

²⁴ Llywodraeth Cymru yn defnyddio data Arolwg Blynnyddol o'r Boblogaeth.

²⁵ Oherwydd y niferoedd bach, cyfunwyd y grwpiau canlynol i greu'r grŵp 'arall': partner sifil mewn Partneriaeth Sifil sy'n cael ei chydabod gan y gyfraith; partner sifil mewn Partneriaeth Sifil sy'n cael ei chydabod gan y gyfraith ac sydd wedi gwahanu oddi wrth ei bartner/ei phartner; cyn bartner sifil, ond bod y Bartneriaeth Sifil wedi'i diddymu yn gyfreithiol bellach; partner sifil sy'n fyw er bod ei bartner/ei phartner wedi marw.

Beichiogrwydd a Mamolaeth

- 5.15 Mewn astudiaeth ddiweddar gan y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol (EHRC), nododd 71 y cant o famau yng Nghymru eu bod wedi cael profiad negyddol neu wahaniaethol o bosibl yn ystod beichiogrwydd, absenoldeb mamolaeth, a/neu ar ôl dychwelyd ar ôl absenoldeb mamolaeth, er bod hon yn gyfran is (yn arwyddocaol yn ystadegol) na'r gyfran ar gyfer Prydain gyfan (77 y cant). O safbwynt mathau o brofiad, nododd bron i hanner mamau yng Nghymru (46 y cant) effaith negyddol ar gyfleoedd, statws neu ddiogelwch swyddi; nododd cyfran is (yn arwyddocaol yn ystadegol) o famau yng Nghymru nag ym Mhrydain gyfan eu bod ar eu colled yn ariannol neu eu bod wedi dioddef aflonyddu neu sylwadau negyddol, er bod y canrannau hyn yn parhau i fod yn gymedrol, sef 15 y cant ar gyfer y naill ac 14 y cant ar gyfer y llall (o'i gymharu â'r ganran gyffredinol o 20 y cant ar gyfer y naill a'r llall) (EHRC, 2016b: 12). Mae'r canfyddiadau hyn yn seiliedig ar gyfweiliadau arolwg yn 2014/15 â thros 3,000 o famau ledled Prydain.
- 5.16 Mae cyfran y mamau sy'n nodi unrhyw brofiad negyddol neu wahaniaethol posibl yn y gwaith ymchwil hwn yn ymddangos yn uchel yng nghyd-destun canfyddiadau astudiaethau cynharach, fel y nodwyd yn gynharach. Gall y gwahaniaeth hwn adlewyrchu'r diffiniad cyffredinol a ddefnyddir yn yr astudiaeth hon sy'n cynnwys profiadau ym mhob cyfnod o feichiogrwydd ac absenoldeb mamolaeth. Mae rhagor o ganrannau tebyg yn amlwg ar gyfer mesurau penodol. Er enghraifft, dangosodd gwaith ymchwil blaenorol fod bron i 7 y cant wedi eu gorfodi i adael eu swyddi, o'i gymharu â 10 y cant o famau yng Nghymru a deimlodd orfodaeth i adael eu swyddi yn ôl astudiaeth yr EHRC (EHRC, 2016b: 12; Llywodraeth Cymru, 2014e: 25).
- 5.17 Hefyd, roedd gwaith ymchwil yr EHRC yn cynnwys cyfweiliadau arolwg â thros 3,000 o gyflogwyr ym Mhrydain. Yn ôl canfyddiadau'r gwaith ymchwil hwn, roedd 87 y cant o gyflogwyr yng Nghymru yn teimlo bod cefnogi menywod beichiog a menywod ar absenoldeb mamolaeth er budd pennaf iddynt, tra bod 65 y cant yn teimlo y dylai menywod ddweud os ydynt yn feichiog adeg eu recriwtio (EHRC, 2016b: 14). Nid oedd unrhyw wahaniaethau o arwyddocâd ystadegol rhwng cyfanswm Cymru a Phrydain yn erbyn y mesurau hyn. Wrth ystyried ymatebion ledled Prydain yn ôl maint

cyflogwyr, nododd y gwaith ymchwil fod cyflogwyr llai o ran maint (llai na 50 o staff) yn llai tebygol o deimlo bod cefnogi menywod beichiog a menywod ar absenoldeb mamolaeth er budd pennaf iddynt, ac yn fwy tebygol o deimlo y dylai menywod ddweud os ydynt yn feichiog adeg eu recriwtio. Roedd y gwrthwyneb yn wir am gyflogwyr mwy o ran maint (dros 250 o staff) (EHRC, 2016b: 11).

Hil

- 5.18 Mae'r bwlch rhwng cyfraddau cyflogaeth pobl o gefndir gwyn a phobl o gefndir pobl dduon a lleiafrifoedd ethnig yng Nghymru yn parhau. Yn ôl data Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth, roedd y gyfradd cyflogaeth ar gyfer y grŵp Gwyn yn 2015 yn 70.9 y cant, o'i gymharu â 57.9 y cant ar gyfer y grŵp heb fod yn wyn. Mae data o'r ffynhonnell hon yn dangos bod y bwlch yn amrywio o flwyddyn i flwyddyn, ac roedd mwy o newid yn 2015 (i lawr i 12.9 pwynt canran o 14.7 yn 2014) nag yn ystod y blynyddoedd blaenorol.
- 5.19 Mae dadansoddiad manylach o astudiaethau blaenorol, fel y nodwyd yn gynharach, yn darparu rhagor o wybodaeth am y graddau y mae cyfraddau cyflogaeth yn amrywio ar gyfer grwpiau ethnig gwahanol. Canolbwyntiodd dadansoddiad WISERD ar y tebygolrwydd bod pobl o leiafrifoedd ethnig penodol mewn cyflogaeth o'i gymharu â phobl o'r grŵp gwyn (WISERD, 2011) (data Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth, 2004-2009). Mae'r data yn dangos bod dynion Bangladeshaidd 330 y cant yn fwy tebygol o fod mewn cyflogaeth na dynion gwyn, ond eu bod 7 gwaith yn fwy tebygol o ennill cyflogau isel. Roedd dynion Du Caribiaidd a Du Affricanaidd lai na hanner yn fwy tebygol o fod mewn cyflogaeth, ond roedd dynion Du Affricanaidd tair gwaith yn fwy tebygol o ennill cyflogau isel (WISERD, 2011: 65). Wrth ystyried cyfraddau cyflogaeth rhwng grwpiau, mae'n bwysig ystyried crynodiad y boblogaeth myfyrwyr hefyd, sy'n uwch ar gyfer rhai grwpiau (gan gynnwys grwpiau Tsieineaidd a Du Affricanaidd) (WISERD, 2011: 49).
- 5.20 Mae data Cyfrifiad 2011 yn cynnwys gwybodaeth fanwl am gyfranogiad yn y farchnad lafur yn ôl cefndir ethnig, er bod rhai gwahaniaethau yn y dangosyddion hyn o'i gymharu â'r arolwg o'r llafurlu (a'r arolwg blynyddol o'r boblogaeth), y mae'r data uchod yn seiliedig arnynt (gweler y Swyddfa

Ystadegau Gwladol, 2012). Yn ôl y data hwn, y grŵp â'r gyfradd isaf o'r boblogaeth 16-64 oed mewn cyflogaeth yn 2011 oedd y grŵp Sipsi neu Deithiwr Gwyddelig (31 y cant, o'i gymharu â 69 cant o'r grŵp Gwyn Prydeinig). Roedd cyfraddau is o'r grwpiau Du arall (50 y cant), Du Affricanaidd (51 y cant), Bangladeshaidd (51 y cant)²⁶, Pacistanaidd (53 y cant) a Gwyn a Du Caribiaidd (55 y cant) mewn cyflogaeth. Roedd gan y grŵp Sipsi a Theithiwr Gwyddelig y lefelau uchaf o anweithgarwch economaidd (59 y cant, o'i gymharu â 26 y cant o'r grŵp Gwyn Prydeinig) (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2014a).

- 5.21 Mae dadansoddiad diweddar o'r cyfrifiad ar lefel Cymru a Lloegr yn nodi bod 'cosb ethnig' yn parhau yn y farchnad lafur, ond mae'n nodi tueddiadau cadarnhaol mewn rhai grwpiau, gan gynnwys y grwpiau Indiaidd a Tsieineaidd. Mae'r rhesymau am y patrymau gwahanol o gyfranogiad yn y farchnad lafur yng Nghymru yn gymhleth, ac mae cyrhaeddiad addysgol, dewisiadau diwylliannol, lleoliad a gwahaniaethu yn debygol o fod yn berthnasol (Catney a Sabater, 2015). Mewn astudiaeth gynharach yng Nghymru, nodwyd bod gwahaniaethu a hiliaeth yn rhwystrau i gyflogaeth ar gyfer cymunedau Du a Lleiafrifoedd Ethnig, a nododd chwarter yr ymatebwyr Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig i astudiaeth fach eu bod wedi cael eu bwlio yn y gweithle (o'i gymharu â dim ond 5 y cant o weithwyr gwyn) (Sefydliad Bevan, 2009).
- 5.22 Fel y nodwyd yn gynharach, y ffynhonnell data manylaf ar gyfer diwydiant a galwedigaeth pobl o leiafrifoedd ethnig ar gael yn y Cyfrifiad (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011). Felly, rydym wedi atgynhyrchu'r canfyddiadau sy'n amlygu gwahaniaethau cryf rhwng grwpiau ethnig.

Diwydiant

- Mae cyfran uwch o'r Grŵp Asiaidd/Asiaidd Prydeinig (20.3 y cant) a'r Grwpiau Ethnig Eraill (16.3 y cant) yn gweithio ym maes *Llety a gwasanaethau bwyd* na'r gyfradd gyffredinol (6.2 y cant).

²⁶ Mae'r ystadegyn ym mharagraff 5.19 yn cyfeirio at ddynion Bangladeshaidd tra bod yr ystadegyn hwn yn cyfeirio at y ddau ryw. Mae'n debyg bod modd priodoli'r gwahaniaeth i gyfraddau diweithdra uchel yn y cohort o fenywod Bangladeshaidd.

- Mae cyfran is o'r Grŵp Asiaidd/Asiaidd Prydeinig (3.6 y cant) a'r Grwpiau Ethnig Eraill (4.3 y cant) yn gweithio ym meysydd *Gweinyddiaeth gyhoeddus ac amddiffyn; nawdd cymdeithasol gorfodol* na'r gyfradd gyffredinol (7.9 y cant).
- Mae cyfran uwch o'r grwpiau Du/Affricanaidd/ Caribïaidd /Du Prydeinig (8.8 y cant) yn gweithio ym maes *Gweinyddol a Gwasanaethau Cymorth* na'r gyfradd gyffredinol (4 y cant).
- Mae cyfran uwch o'r grwpiau Asiaidd/Asiaidd Prydeinig (26 y cant) a'r grwpiau Du/Affricanaidd/Du Prydeinig (25.6 y cant) yn gweithio ym maes *lechyd pobl a gweithgareddau gwaith cymdeithasol* na'r gyfran gyffredinol (14.4 y cant).

Galwedigaeth

- Mae cyfran is o'r grwpiau Du/Affricanaidd/Caribïaidd/Du Prydeinig (4.9 y cant) yn gweithio fel rheolwyr, cyfarwyddwyr ac uwch swyddogion na'r gyfradd gyffredinol (9.3 y cant).
- Mae cyfran is o'r grwpiau Du/Affricanaidd/Caribïaidd/Du Prydeinig (7.2 y cant) yn gweithio mewn *Galwedigaethau crefftau medrus* na'r gyfradd gyffredinol (13.5 y cant).
- Mae cyfradd uwch o'r grwpiau Du/Affricanaidd/Caribïaidd/Du Prydeinig (18.4 y cant) yn gweithio mewn Galwedigaethau elfennol na'r gyfradd gyffredinol (11.9 y cant).
- Mae cyfran uwch o'r grwpiau Asiaidd/Asiaidd Prydeinig (26.8 y cant), Du/Affricanaidd/Caribïaidd/Du Prydeinig (22.1 y cant) a Grwpiau Ethnig Eraill (26.9 y cant) yn gweithio mewn *Galwedigaethau proffesiynol* na'r gyfradd gyffredinol (15.8 y cant).

5.23 Mae'r arolwg blynyddol o'r boblogaeth yn darparu data ychwanegol ar wlad enedigol a statws cyflogaeth unigolion sy'n preswyllo yng Nghymru yn y flwyddyn yn dod i ben ym mis Mawrth 2016 (StatsCymru, 2016s), a allai fod yn ddefnyddiol i ategu data ar ethnigrwydd. Gweler Tabl 24 am fanylion.

Tabl 21: Nifer personau yn ôl gwlad enedigol a statws cyflogaeth, Cymru (Mawrth 2016)

Ardal Ddaearyddol	Cyflogedig	Pob person	Y ganran mewn cyflogaeth (%)
Cymru	956,700	2,178,500	43.9
Gweddill y DU	358,400	711,900	50.3
Yr Undeb Ewropeaidd	49,200	78,700	62.5
Ewrop ac eithrio'r Undeb	3,200	4,300	74.4
Ewropeaidd (1)	3,100	6,600	47
Gogledd America (1)	4,900	7,300	67.1
America Ladin a'r Caribî (1)	28,400	49,300	57.6
Asia ac Oceania	9,700	18,300	53
Affrica Is-Sahara	2,900	12,700	22.8
Y Dwyrain Canol, Gogledd Affrica a Gweddill y Byd (1)			

Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru

(1) Mae'r data yn seiliedig ar tua 25-40 o ymatebion i'r arolwg, ac mae'n cael ei gategoreiddio fel data o ansawdd cyfyngedig. Dim ond amcangyfrifon sy'n seiliedig ar 40 neu fwy o ymatebion sy'n cael eu categororeiddio fel data cadarn, tra bod eitemau data sy'n seiliedig ar rhwng 10 a 25 o ymatebion yn cael eu categororeiddio fel data o ansawdd isel. Mae eitemau data sy'n seiliedig ar lai na 10 o ymatebion yn cael eu hystyried yn annerbyniol i'w defnyddio, ac maent yn cael eu hatal.

5.24 Mae data ar dâl yn ôl ethnigrwydd ar gael ar lefel Brydeinig yn unig. Mae'r Arolwg o'r Llafurlu yn dangos bod y tâl cymedr fesul awr ar gyfer y grŵp Gwyn 50 ceiniog yn uwch nag ar gyfer pob grŵp ethnig arall (Y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol, 2016a: 172).

Crefydd a Chred

5.25 Mae'r gyfradd gweithgarwch economaidd yng Nghymru yn amrywio yn ôl grŵp crefyddol, fel y dangosir gan ddadansoddiad Llywodraeth Cymru o Gyfrifiad 2011 (Llywodraeth Cymru, 2015b).²⁷ Ymysg y boblogaeth 16 oed a hŷn (ac eithrio myfyrwyr) yn 2011, roedd gan Gristnogion ac Iddewon y cyfraddau isaf o weithgarwch economaidd (56.0 y cant ar gyfer y naill a 57.2 y cant ar gyfer y llall, o'i gymharu â chanran gyffredinol Cymru, sef 61.4 y cant). Gall hyn adlewyrchu proffiliau oedran hŷn y grwpiau hyn. Roedd gan bob grŵp arall gyfran uwch na'r ffigur cyffredinol, a'r grŵp Hindŵiaid oedd â'r ganran uchaf (78.0 y cant).

²⁷ Fel sy'n wir am ddata'r cyfrifiad a nodir uchod, mae gwahaniaethau rhwng y dangosyddion sy'n cael eu defnyddio yma a dangosyddion yr arolwg blynyddol o'r boblogaeth. Gweler y Swyddfa Ystadegau Gwladol (2012) am fanylion.

- 5.26 Mae'r gwahaniaethau rhwng gweithgarwch economaidd yn ôl crefydd yn amrywio ar sail rhyw, fel y gwelir yn glir yn y grŵp Mwslimiaid. Roedd y gyfradd ar gyfer y grŵp hwn yn gyffredinol yn 62.6 y cant, ond roedd y gyfradd ar gyfer dynion yn un o'r uchaf (80.2 y cant), tra bod y gyfradd fenywaidd o weithgarwch economaidd yn is nag unrhyw grŵp crefyddol arall (40.8 y cant). Yn wahanol i'r rhan fwyaf o grwpiau eraill, lle mai pobl sydd wedi ymddeol yw cyfran uchaf y bobl economaidd anweithgar, roedd 58.8 y cant o fenywod Mwslimaidd yn anweithgar oherwydd eu bod yn gofalu am y cartref neu'r teulu.
- 5.27 Cristnogion a'r rhai nad oes ganddynt unrhyw grefydd oedd â'r cyfrannau uchaf o'r boblogaeth economaidd weithgar 16 oed neu drosodd mewn cyflogaeth (80.5 y cant o'r naill a 78.2 y cant o'r llall). Mwslimiaid a grwpiau crefyddol lleiafrifol oedd â'r lefelau uchaf o bobl hunangyflogedig (21.8 y cant o'r naill a 21.2 y cant o'r llall). Hefyd, Mwslimiaid oedd â'r gyfran uchaf o bobl ddi-waith (13.9 y cant, o'i gymharu â'r gyfran gyffredinol, sef 6.9 y cant) yn y rhan hon o'r boblogaeth.
- 5.28 Mae dadansoddiad WISERD 2011 hefyd yn adrodd ar y tebygolrwydd y bydd pobl o gefndiroedd crefydd/cred benodol mewn cyflogaeth (o gymharu â Christnogion) (data arolwg blynyddol o'r boblogaeth, 2004-2009). Mae menywod Hindŵaidd a Sikhaid dim ond 33% mor debygol o fod mewn cyflogaeth â menywod Cristnogol. Hefyd, mae dynion a menywod Mwslimaidd yn llai tebygol o fod mewn cyflogaeth (50% ar gyfer y naill a 25% ar gyfer y llall). Nid yw'r ffigurau yn wahanol iawn ar gyfer Bwdhyddion, ond mae dynion Bwdhaidd bron dair gwaith yn fwy tebygol o ennill cyflogau isel na dynion Cristnogol.
- 5.29 Fel sy'n wir am y dadansoddiad uchod ar gyfer hil, Cyfrifiad 2011 yw'r ffynhonnell data fwyaf cadarn ar gyfer diwydiant/galwedigaeth yn ôl crefydd neu gred (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011). Fel yn yr adran flaenorol ar Hil, rydym wedi atgynhyrchu'r meysydd â gwahaniaethau arwyddocaol.

Diwydiant

- Mae cyfran is o bobl o bob crefydd ac eithrio Cristionogaeth a 'Dim crefydd' yn gweithio ym meysydd *Amaethyddiaeth, Ynni a Dŵr*. Y

gyfran gyffredinol yw 3.8 y cant, ac mae llai na 2 y cant o bobl o bob un o'r crefyddau eraill a enwir yn gweithio yn y sector hwn.

- Mae'r un patrwm yn wir am y sector *Adeiladu*. Y gyfran gyffredinol yw 8.2 y cant, ac mae llai na 4 y cant o'r rhai sy'n dilyn y crefyddau eraill a enwir yn gweithio yn y sector hwn.
- Mae cyfran uwch o Sikhiaid (34.8 y cant) yn gweithio ym meysydd *Masnach manwerthu a chyfanwerthu; atgyweirio cerbydau modur a beiciau modur* na'r gyfradd gyffredinol (15.6 y cant).
- Mae cyfran uwch o Fwdhyddion (17.5 y cant) a Mwslimiaid (22.0 y cant) yn gweithio yn y sector *Llety a gweithgareddau gwasanaeth bwyd* na'r gyfran gyffredinol (6.2 y cant).
- Mae cyfran uwch o Iddewon (11.9 y cant) yn gweithio ym maes *Gweithgareddau proffesiynol, gwyddonol a thechnegol* na'r gyfran gyffredinol (4.3 y cant).
- Mae cyfran uwch o Hindŵiaid (31.2 y cant) yn gweithio ym maes *lechyd pobl a gweithgareddau gwaith cymdeithasol* na'r gyfran gyffredinol (14.4 y cant).

Galwedigaeth

- Mae cyfran uwch o Sikhiaid (25.5 y cant) yn gweithio fel *Rheolwyr, cyfarwyddwyr ac uwch swyddogion* na'r gyfran gyffredinol (9.3 y cant).
- Hefyd, mae cyfran uwch o Sikhiaid (16.7 y cant) yn gweithio mewn *Galwedigaethau gwerthu a gwasanaeth cwsmeriaid* na'r gyfran gyffredinol (9.0 y cant).
- Mae cyfran uwch o Hindŵiaid (40.9 y cant) ac Iddewon (27.0 y cant) yn gweithio mewn *Galwedigaethau proffesiynol* na'r gyfran gyffredinol (15.8 y cant).
- Mae cyfran is o Fwslimiaid (5.9 y cant) yn gweithio mewn *Galwedigaethau gweinyddol ac ysgrifenyddol* na'r gyfran gyffredinol (11.1 y cant).

- Mae cyfran is o Hindŵiaid (4.2 y cant), Sikhiaid (5.4 y cant) ac Iddewon (6.0 y cant) yn gweithio mewn *Galwedigaethau crefftau medrus* na'r gyfran gyffredinol (13.5 y cant).
- Mae cyfran is o Hindŵiaid (3.9 y cant), ac Iddewon (3.3 y cant) yn gweithio fel *Gweithredwyr prosesau, offer a pheiriannau* na'r gyfran gyffredinol (8.1 y cant).
- Mae cyfran is o Hindŵiaid (4.2 y cant) yn gweithio ym maes *Gofal, hamdden a galwedigaethau gwasanaethau eraill* na'r gyfran gyffredinol (10.5 y cant).
- Mae cyfran is o Iddewon (5.9 y cant) yn gweithio mewn *Galwedigaethau elfennol* na'r gyfran gyffredinol (11.9 y cant).

Rhyw

5.30 Yn ystod eu hoes weithio, mae gweithgarwch economaidd menywod yn tueddu i leihau o gymharu â dynion (gweler Tabl 22). Ar ôl eu dadgyfuno yn ôl mathau o ardal, mae cyfraddau gweithgarwch economaidd yn amrywio'n wahanredol yn ôl rhyw, gyda'r gyfradd isaf ar gyfer menywod yn y cymoedd a'r gyfradd uchaf mewn ardaloedd gwledig. Ar gyfer dynion, y dinasoedd sydd â'r cyfraddau isaf a'r ardaloedd cymysg sydd â'r cyfraddau uchaf (gweler Tabl 25). Fodd bynnag, mae cyfraddau cyffredinol yn tueddu i guddio'r ffaith fod rhyw yn gorgyffwrdd â nodweddion eraill, gan gynnwys oedran, ethnigrwydd a chrefydd, fel y nodwyd yn gryno uchod.

Tabl 22: Cyfradd gweithgarwch economaidd yn ôl mathau o ardal a rhyw (blwyddyn yn dod i ben mis Mawrth 2016)

Math o ardal	Cyfradd gweithgarwch economaidd (%)		
	Menywod	Dynion	Cyfanswm
Gwledig	72.0	80.3	76.2
Cymoedd	69.7	78.9	74.3
Dinasoedd	71.3	76.8	74.0
Cymysg	71.3	81.8	76.5
Cymru	71.2	79.5	75.3

Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru

5.31 Yn ôl data'r Arolwg Blynnyddol o Orlau ac Enillion (ASHE), nid oedd y bwlch cyflog rhwng y rhywiau yn y DU yn 2015 (ar sail enillion canolrif fesul awr

pob gweithiwr, ac eithrio goramser) wedi newid ers 2014 (sef 19.2 y cant).²⁸ Lleihau wnaeth y bwlch cyflog yng Nghymru o 16.0 y cant yn 2014 i 14.6 y cant (Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2015a). Mae'r ffigur cyffredinol hwn yn cael ei effeithio gan wahaniaethau rhwng y gyfran o fenywod a dynion sy'n gweithio'n llawn amser neu'n rhan-amser. Yn ôl gwaith ymchwil gan Brifysgol Caerdydd, mae 64 y cant o swyddi llawn amser yng Nghymru yn cael eu llenwi gan ddynion, ac mae 80 y cant o swyddi rhan-amser yn cael eu llenwi gan fenywod (Parken, Pocher a Davies, 2014). Mae 90 y cant o ddynion sy'n gweithio yn gweithio'n llawn amser, ond dim ond 57 y cant o fenywod sy'n gweithio yn gweithio'n llawn amser.

- 5.32 Cafwyd gostyngiad yn y bwlch cyflog rhwng y rhywiau ar gyfer gweithwyr cyflogedig llawn amser ym mis Ebrill 2015 o gymharu â'r flwyddyn gynt, ac roedd y bwlch cyflog yn 7.8 y cant yng Nghymru ac yn 9.4 y cant yn y DU yn gyffredinol. Ar gyfer gweithwyr cyflogedig rhan-amser, roedd y bwlch cyflog yng Nghymru yn -7.2 y cant, gyda menywod yn derbyn mwy o dâl ar gyfartaledd na dynion.
- 5.33 Mae galwedigaethau yn effeithio ar y bwlch cyflog hefyd. Mae'r ASHE yn cynnwys data ar dâl (yn ôl galwedigaeth) dynion a menywod.²⁹ Yn y meysydd lle mae data ar gael, mae'r tâl wythnosol canolrif yng Nghymru yn y rhan fwyaf o alwedigaethau yn uwch ar gyfer dynion na menywod, gyda'r bwlch absoliwt mwyaf (mewn GBP) ym maes Gweithgynhyrchu a'r bwlch lleiaf ym maes Llety a gweithgareddau gwasanaethau bwyd (gweler Tabl 26). Mae'r tabl hwn yn darparu gwybodaeth gymharol am anghydraddoldebau mewn tâl ar gyfer pob galwedigaeth yng Nghymru, heb unrhyw ogwydd ar sail galwedigaethau lle mae modd ennill cyflogau uwch neu is na'r cyfartaledd yn gyffredinol.

²⁸ Nid yw hyn yn adlewyrchu'r gwahaniaethau mewn tâl ar gyfer swyddi tebyg. Mae'r ffigur yn cael ei effeithio gan gyfrannau o'r boblogaeth sy'n gweithio'n llawn amser neu'n rhan-amser, ac mewn galwedigaethau gwahanol. Gweler y Swyddfa Ystadegau Gwladol (2015a) ar gyfer rhagor o wybodaeth.

²⁹ Arolwg o sampl o un y cant o ddata'r cynllun Talu Wrth Ennill yw ASHE. Mae'n wannach ar gyfer gweithwyr cyflogedig ym mhen isaf y dosbarthiad enillion. Y rheswm am hyn yw nad oes unrhyw ofyniad cyfreithiol i gyflogwyr gofrestru gweithwyr cyflogedig ar gynlluniau Talu Wrth Ennill os ydynt yn ennill llai na Therfyn Enillion Is Yswiriant Gwladol.

Tabl 23: Canolrif tâl wythnosol (GBP), llawn amser, yn ôl galwedigaeth a rhyw (2015)^a

Diwydiant	Canolrif		
	Personau	Dynion	Menywod
Cymru gyfan	382.5	508.3	426.2
Amaethyddiaeth, coedwigaeth a physgota	364**	373.6**	394.2**
Mwyngloddio a chwarela	x	x	
Gweithgynhyrchu	524.1	574.9	398.5*
Cyflenwi trydan, nwy, ager ac aerdymheru	581.6*	626.1**	X
Cyflenwi dŵr; carthffosiaeth, rheoli gwastraff a gweithgareddau adfer	566.9**	605.6**	X
Adeiladu	468	498.5	X
Masnach cyfanwerthu a manwerthu; atgyweirio cerbydau modur a beiciau modur	279.3	392.1	315.7*
Trafnidiaeth a storio	480.5	506.2	X
Gweithgareddau llety a gwasanaethau bwyd	188.4*	298.3*	288.3
Gwybodaeth a chyfathrebu	535**	577**	517.2**
Gweithgareddau ariannol ac yswiriant	448*	515**	430.8*
Gweithgareddau eiddo tirol	393.4**	504.8*	449.6**
Gweithgareddau proffesiynol, gwyddonol a thechnegol	440.2*	567*	403.4*
Gweithgareddau gweinyddol a gwasanaethau cymorth	315.7	402.5	347.8*
Gweinyddiaeth gyhoeddus ac amddiffyn; nawdd cymdeithasol gorfodol	493.7*	610	480.7*
Addysg	409.4	570.2	504.1
Iechyd pobl a gweithgareddau gwaith cymdeithasol	376.9	575*	448.6
Celfyddydau, adloniant a hamdden	226.7**	370.4**	348.9**
Gweithgareddau gwasanaethau eraill	263.1**	354.9**	326.9**

Ffynhonnell: ASHE, Y Swyddfa Ystadegau Gwladol

^a Gweithwyr cyflogedig sy'n ennill cyfraddau oedolion nad oedd eu tâl dros gyfnod yr arolwg wedi'i effeithio gan absenoldeb. *Credir bod amcangyfrifon yn gymharol gywir; ** Credir bod amcangyfrifon yn dderbyniol; x Credir bod amcangyfrifon yn annibynadwy at ddibenion ymarferol.

5.34 Mae gwahanu cyfleoedd cyflogaeth ar sail rhyw yn digwydd rhwng sectorau (mae 36 y cant o'r holl ddynion yn gweithio ym meysydd gweithgynhyrchu/adeiladu; mae 25 y cant o'r holl fenywod yn gweithio ym meysydd iechyd/gofal cymdeithasol) ac oddi mewn i sectorau (ym maes

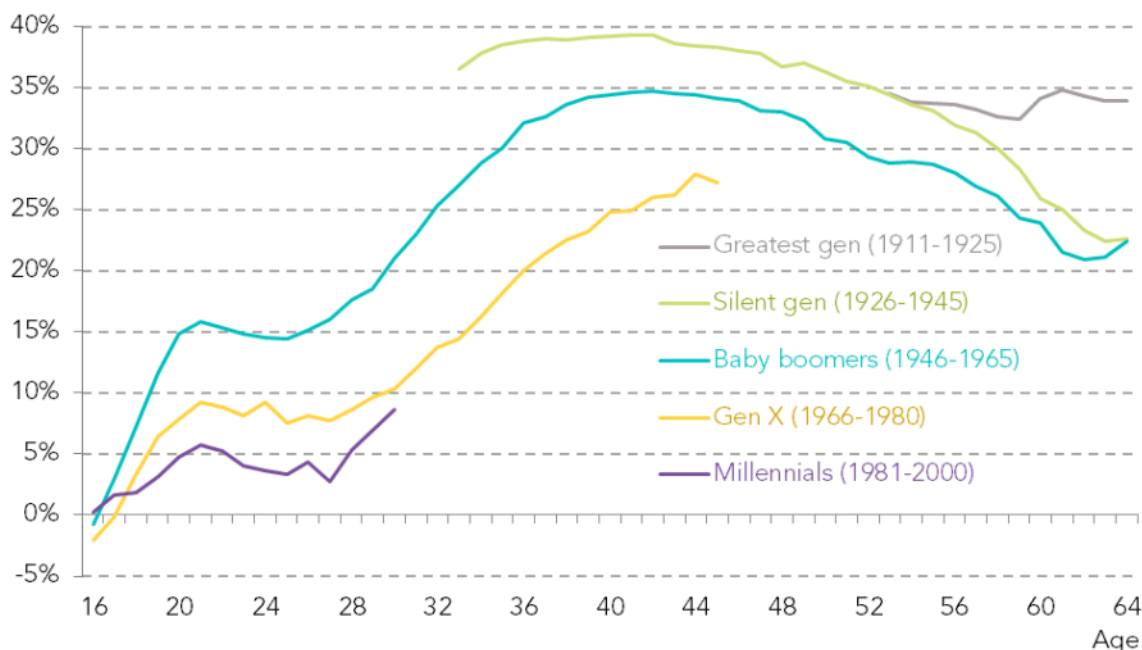
Cyllid, cyflogir hanner y dynion yn y tair prif alwedigaeth, o'i gymharu â dim ond traean o fenywod). Yn olaf, mae'n bosibl y bydd menywod sy'n dechrau gweithio mewn 'galwedigaethau i fenywod yn bennaf'³⁰ yn gweld bod o leiaf 40 y cant o'r swyddi yn cael eu cynnig yn rhan-amser (Parken, Pocher a Davies, 2014).

- 5.35 Mae gwaith ymchwil diweddar ar lefel y DU wedi dangos bod cael plant yn cyfrannu at gynyddu'r bwlch cyflog rhwng y rhywiau gydag oedran. Mae cyflogau is yn gysylltiedig â chael seibiant o waith am dâl, ac mae gweithio llai o oriau yn gysylltiedig â thwf cyflogau arafach (Y Sefydliad Astudiaethau Cyllid, 2016).
- 5.36 Mae dadansoddiad gan Sefydliad Bevan ar sail data ASHE wedi dangos bod menywod yn fwy tebygol o ennill llai o arian na'r Cyflog Byw, a bod 39 y cant o'r rhai sy'n ennill llai na'r Cyflog Byw yng Nghymru yn weithwyr cyflogedig benywaidd rhan-amser (Sefydliad Bevan, 2016: 12).
- 5.37 Mae gwaith ymchwil diweddar gan y Resolution Foundation (Resolution Foundation, 2017) ar y bwlch cyflog rhwng y rhywiau yn awgrymu bod sefyllfa menywod wedi gwella dros y cenedlaethau. Fel y dangosir yn Ffigur 6, mae'n ymddangos bod y bwlch cyflog rhwng y rhywiau wedi bodoli ar gyfer pob cenedlaeth o fenywod a anwyd rhwng 1911 a 1925 ac nad oedd modd lleihau'r bwlch ar unrhyw adeg yn eu bywydau gwaith. O safbwynt y cenedlaethau mwy diweddar yn ystod eu 20au, lleihaodd y bwlch o 16 y cant ar gyfartaledd ar gyfer menywod a anwyd rhwng 1946 a 1965, i 9 y cant ar gyfer menywod a anwyd rhwng 1966 a 1980. Roedd y bwlch wedi haneru bron mewn cenedlaeth i ddim ond 5 y cant ar gyfer menywod a anwyd rhwng 1981 a 2000.
- 5.38 Fodd bynnag, er gwaethaf y cynnydd cyffredinol o genhedlaeth i genhedlaeth, mae Ffigur 6 yn dangos bod cynnydd o ran y bwlch cyflog rhwng y rhywiau yn arafu ar hyn o bryd (Resolution Foundation, 2017). Roedd y bwlch cyflog ar gyfer menywod a anwyd rhwng 1946 a 1965 yn 21 y cant pan oeddent yn 30 oed; hanerodd i ddeg y cant ar gyfer menywod a

³⁰ Gwerthu, gweinyddol a gwasanaethau personol.

anwyd rhwng 1977 a 1980, a lleihaodd i naw y cant ar gyfer y genhedlaeth ar ôl hynny (rhwng 1981 a 2000).

Ffigur 6 Y bwlch cyflog rhwng y rhywiau ar gyfer enillion gros canolrif fesul awr, yn ôl cenhedlaeth: DU, 1975-2016

Notes: The gender pay gap is the difference between the median hourly earnings of men and women as a proportion of men's median hourly earnings; figures for each generation are derived from a weighted average of estimates by single year of age for each single-year birth cohort within that generation; generations are included if at least five birth years are present in the data; for the years in which it is available, published Annual Survey of Hours and Earnings pay estimates (which cover the UK as a whole, as opposed to the microdata which only covers Great Britain) are used as control totals, and the results from each individual dataset are indexed to those from the Annual Survey of Hours and Earnings to create a consistent series over time.

Source: RF analysis of ONS, Quarterly Labour Force Survey; ONS, Annual Survey of Hours and Earnings; ONS, New Earnings Survey Panel Dataset

Cyfeiriadedd Rhywiol

- 5.39 Mae'r data sydd ar gael ar gyfer Prydain yn awgrymu bod cyfraddau cyflogaeth yn uwch na'r cyfartaledd ymysg unigolion sy'n cyd-fyw â rhywun o'r un rhyw neu unigolion nad ydynt yn nodi eu bod yn heterorywiol (Y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol, 2016a: 95). Nid oes digon o ddata ar gael i ddarparu amcangyfrifon pendant ar gyfer Cymru, ond mae'r data a gasglwyd ar unigolion o'r un rhyw sy'n cyd-fyw â'i gilydd yn awgrymu patrwm tebyg o gyfraddau cyflogaeth.
- 5.40 Yn ôl arolwg cynrychioladol o 1,200 o weithwyr cyflogedig ym Mhrydain yn 2011-12, roedd gweithwyr cyflogedig LHD ddwywaith yn fwy tebygol o ddioddef bwllo neu wahaniaethu yn y gweithle na gweithwyr cyflogedig

heterorywiol (Hoel et al., 2014). Mae tystiolaeth ar gyfer Cymru ar gael yn adroddiad ymchwil 2014 Stonewall Cymru, sy'n seiliedig ar arolwg o 969 o bobl hoyw/lesbiaidd a deurywiol (Stonewall Cymru, 2014). Mae cyfran yr ymatebwyr i'r arolwg hwn sydd wedi dioddef bwllo yn y gweithle yn uchel hefyd – 17 y cant o'r grŵp LHD yn gyffredinol, o'i gymharu â 13.7 y cant o ddynion hoyw, 16.9 y cant o lesbiaid ac 19.2 y cant o bobl ddeurywiol (y ganran ar gyfer pobl heterorywiol oedd 6.4 y cant) yn ôl astudiaeth Hoel et al. Nododd y ddwy astudiaeth nad yw cyfran uchel o bobl LHD yn agored am eu rhywioldeb yn y gweithle (un o bob pump/ chwech), a bod pobl ddeurywiol yn llawer llai tebygol o fod yn agored na ddynion hoyw neu lesbiaid.

6. Safon byw

Oedran

Incwm a thlodi

- 6.1 Mae plant mewn mwy o berygl o fyw mewn tlodi incwm na'r boblogaeth yn gyffredinol. Yng Nghymru, roedd cyfran y bobl a oedd yn byw ar aelwydydd â llai na 60 y cant o incwm canolrif (ar ôl costau tai) ar gyfer y tair blynedd rhwng 2012-13 a 2014-15 yn 29 y cant ar gyfer plant, 22 y cant ar gyfer oedolion oedran gweithio ac 17 y cant o bensiynwyr (Llywodraeth Cymru, 2016k).
- 6.2 Er bod dros hanner yr oedolion oedran gweithio sy'n ennill incwm isel cymharol yn aelodau o deuluoedd sy'n gweithio, mae data ar gyfer y DU yn gyffredinol yn dangos bod teuluoedd heb waith yn wynebu mwy o berygl o fod ag incwm isel cymharol (39 y cant o oedolion mewn teuluoedd heb waith, o'i gymharu â 10 y cant o oedolion mewn teuluoedd sy'n gweithio, cyn costau tai) (yr Adran Gwaith a Phensiynau, 2016: 9). Fel y dangosir yn Nhabl 27, mae 13.6 y cant o aelwydydd ag o leiaf un person 15 oed neu iau yn aelwydydd heb waith; mae'r ganran hon yn amrywio yn ôl math o ardal, ac mae'r gyfran yn uwch yn y Cymoedd (16.2 y cant) ac yn is mewn ardaloedd Gwledig (9.9 y cant) (StatsCymru, 2016x).

Tabl 24: Nifer a chanran aelwydydd heb waith ac aelwydydd sy'n gweithio yn ôl math o ardal, Cymru (blwyddyn yn dod i ben Rhagfyr 2015)

Math o aelwyd	Ardal	% Aelwydydd sy'n Gweithio	% Aelwydydd Cymysg	% Aelwydydd Heb Waith
Pob aelwyd	Cymru	52.3	29.3	18.4
	Gwledig	52.7	29.7	17.6
	Cymoedd	51.0	29.1	19.9
	Dinasoedd	52.9	28.7	18.4
	Cymysg	52.5	29.5	17.9
Aelwydydd ag o leiaf un person 15 oed neu iau	Cymru	56.6	29.7	13.6
	Gwledig	60.7	29.3	9.9
	Cymoedd	52.8	31.1	16.2
	Dinasoedd	54.5	30.4	15.2
	Cymysg	57.3	28.2	14.5

Ffynhonnell: Arolwg Blynnyddol o'r Boblogaeth, Y Swyddfa Ystadegau Gwladol

- 6.3 Hefyd, mae data o'r un cyfnod (2012-13 i 2014-15) yn cael ei ddefnyddio i fesur amddifadedd sylweddol plant a phensiynwyr, yn seiliedig ar fynediad i restr o nwyddau a gwasanaethau allweddol.³¹ Yng Nghymru, roedd 15 y cant o blant mewn amddifadedd sylweddol ac incwm isel (llai na 70 y cant o incwm canolrif, cyn costau tai), tra bod 4 y cant mewn amddifadedd sylweddol ac incwm isel difrifol (llai na 50 y cant o incwm canolrif, cyn costau tai). Nodwyd bod naw y cant o bensiynwyr (65 oed a hŷn) mewn amddifadedd sylweddol (Llywodraeth Cymru, 2016k).
- 6.4 Mae Mynegai Amddifadedd Lluosog Cymru yn awgrymu bod cyfradd amddifadedd incwm aelwydydd sy'n cynnwys plant yn uwch na chyfradd y boblogaeth yn gyffredinol (24 y cant o'i gymharu ag 16 y cant) (StatsCymru, 2016c).
- 6.5 Mae Arolwg Cenedlaethol Cymru (2014/15) yn darparu rhagor o wybodaeth am amddifadedd sylweddol aelwydydd yn ôl oedran. Mae ffigurau cyffredinol ar gyfer 2014/15 yn awgrymu bod 16 y cant o'r rhai 16 oed a hŷn yn byw ar aelwydydd sydd mewn amddifadedd sylweddol. Mae'r gyfran hon yn uwch ymysg y boblogaeth oedran gweithio, ac mae'r gyfran uchaf ymysg y grŵp oedran 25-44 (22 y cant), na'r boblogaeth oedran pensiynwyr, a'r gyfran isaf ymysg y rhai 75 oed a hŷn (5 y cant) (StatsCymru, 2015f).
- 6.6 Mae data Arolwg Cenedlaethol Cymru 2014/15 yn dangos bod y rhan fwyaf o oedolion (93 y cant) yng Nghymru yn llwyddo i dalu eu biliau yn brydlon, er bod hyn yn anodd o dro i dro ar gyfer 25 y cant ohonynt ac yn anodd yn gyson ar gyfer 8 y cant. Mae'r gyfran sy'n ei chael yn anodd talu eu biliau (o dro i dro ac yn gyson) yn lleihau gydag oedran, ar gyfer y rhai 25 oed a hŷn. Mae cyfran uwch o'r rhai 16-24 oed (17 y cant) heb unrhyw filiau o'i gymharu â'r boblogaeth yn gyffredinol (StatsCymru, 2015g).

Tai

- 6.7 Mae data Cyfrifiad 2011 yn darparu gwybodaeth am amodau byw gorlawn drwy'r gyfradd deiliadaeth ystafelloedd gwely.³² Fel yr amlinellir gan y

³¹ Gweler yr Adran Gwaith a Phensiynau (2016) ar gyfer y diffiniad llawn o amddifadedd sylweddol plant a phensiynwyr.

³² 'For each household, a bedroom occupancy rating is derived by subtracting the notional number of bedrooms recommended by the bedroom standard (a recommended notional number of bedrooms for

Swyddfa Ystadegau Gwladol, mae cyfradd deiliadaeth o -1 neu'n llai yn dangos bod aelwyd o leiaf un ystafell wely yn brin ar gyfer nifer a chyfansoddiad y bobl sy'n byw ar yr aelwyd, ac fe gaiff ei hystyried yn orlawn gan y safon ystafelloedd gwely (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2014b: 2). Yng Nghymru yn gyffredinol, roedd gan 2.9 y cant o aelwydydd gyfradd deiliadaeth o -1 neu'n llai (sy'n gyfystyr â 6.8 y cant o bobl).

- 6.8 Mae dadansoddiad o'r data hwn yn ôl grwpiau oedran cyffredinol yn dangos bod pobl iau yn fwy tebygol o fyw ar aelwyd orlawn yng Nghymru. Mae cyfradd y bobl sy'n byw ar aelwyd â chyfradd deiliadaeth ystafell gwely o -1 neu'n llai yn debyg iawn i'r gyfradd ar gyfer y rhai 15 oed ac iau (9.1 y cant) a 16-49 oed (9.3 y cant). Mae'n lleihau gydag oedran wedyn, i 2.1 y cant o'r rhai 65 oed a hŷn. Mae dadansoddiad o gyfradd deiliadaeth yn ôl cyfansoddiad aelwydydd yn darparu gwybodaeth ychwanegol, a nodir bod cyfradd deiliadaeth 7.2 y cant o aelwydydd sydd â phlant dibynnol -1 neu'n llai, o'i gymharu ag 1.3 y cant o aelwydydd nad oes ganddynt blant dibynnol (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011).
- 6.9 Mae oedolion iau a phobl oedrannus iawn (85 oed a hŷn) yn fwy tebygol o fyw mewn tai cymdeithasol, fel y dangosir gan ddata Arolwg Cenedlaethol Cymru (2012/13-2014/15) (StatsCymru, 2015d). Yn ôl data Cyfrifiad 2011, roedd 25.3 y cant o'r rhai a oedd yn byw mewn tai cymdeithasol yng Nghymru yn blant (15 oed ac iau), sy'n fwy na'u cyfran o'r boblogaeth yn 2011 (18.4 y cant). Roedd 72.1 y cant o'r rhai 65 oed a hŷn yng Nghymru yn berchen yn gyfan gwbl ar eu heiddo yn 2011, o'i gymharu â 29.7 y cant o'r boblogaeth gyfan (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011).
- 6.10 Mae awdurdodau lleol Cymru yn cynnig sawl cynllun ar gyfer gwella ac atgyweirio tai, ar gyfer y sector preifat yn bennaf (er bod rhai ar gael ar gyfer tai cymdeithasol) ac fe'u bwriedir ar gyfer aelwydydd mwy bregus fel arfer. Yn 2014-15, cafodd 2,253 o aneddiadau eu gwella lle'r oedd y rhai a fanteisiodd ar y cynllun yn cynnwys person hŷn.³³ Er bod hyn 9 y cant yn llai

each household, based on the size of the household, age, sex, marital status and relationship among members of the household) from the number of bedrooms actually available' (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2014d: 2).

³³ 'Includes assistance for housing improvement under the Regulatory Reform (Housing Assistance) (England and Wales) Order 2002. Does not include Specific Capital Grants (SCGs). Does not include

na nifer yr aneddiadau a gafodd eu gwella'r flwyddyn flaenorol, cynyddodd cyfran yr aneddiadau a gafodd eu gwella a oedd yn cynnwys pobl hŷn o 27 y cant yn 2013-14 i 32 y cant (Llywodraeth Cymru, 2016g).

- 6.11 Erbyn hyn, mae data ar ddigartrefedd yng Nghymru yn adlewyrchu'r newidiadau a gyflwynwyd ar 27 Ebrill 2015, o dan y ddeddfwriaeth newydd yn ymwneud â digartrefedd (Deddf Tai (Cymru) 2014). Mae'r ddeddf hon yn rhoi rhagor o bwyslais ar atal digartrefedd.³⁴ Mae data ar oedran yr ymgeisydd ar gael ar gyfer y rhai 16-17 oed, 18-24 oed a 25 oed a hŷn. Yn 2015-16, mewn 2 y cant o achosion lle y nodwyd bod digartrefedd wedi'i atal yn llwyddiannus, roedd yr ymgeisydd yn 16-17 oed, ac mewn 25 y cant o achosion, roedd yr ymgeisydd yn 18-24 oed (Llywodraeth Cymru, 2016j).
- 6.12 O dan y ddeddfwriaeth newydd yn ymwneud â digartrefedd, ar ôl cael ei hysbysu bod ymgeisydd yn ddigartref, bydd gan awdurdod lleol ddyletswydd i roi camau rhesymol ar waith i helpu i sicrhau llety (o dan Adran 73 o'r ddeddfwriaeth newydd). Os na lwyddir i ryddhau digartrefedd a bod y ddyletswydd o dan adran 73 (i ddarparu cymorth) wedi dod i ben, mae'r asesiad yn cael ei adolygu. Os yw'r aelwyd 'yn ddigartref, mewn angen blaenoriaethol ac yn ddigartref yn anfwriadol, bydd gan yr awdurdod lleol ddyletswydd i sicrhau llety addas' (adran 75) (Llywodraeth Cymru, 2016j: 16). Yn dilyn asesiadau yn 2015-16, nodwyd bod y ddyletswydd yn berthnasol i 1,563 o aelwydydd yn ôl y meini prawf hyn (cafodd 80 y cant ohonynt eu 'rhyddhau yn gadarnhaol' - h.y. eu rhyddhau o ddigartrefedd). Roedd 39.5 y cant o'r 1,563 o achosion hyn yn ymwneud ag aelwydydd â phlant dibynnol (sy'n cael eu hystyried yn flaenoriaeth), tra mai 'henaint' oedd yr angen â blaenoriaeth mewn 1.3 y cant o achosion (Llywodraeth Cymru, 2016j: 25).

expenditure on completed Mandatory Disabled Facility Grants or additional non-mandatory DFG assistance.' (Llywodraeth Cymru, 2016g: 8).

³⁴ Atal digartrefedd yw: 'where a local authority takes positive action to provide housing assistance to someone who the authority considers is threatened with homelessness within 56 days... For positive action to be recorded as successful, the authority must be satisfied that the intervention is likely to result in homelessness being prevented for at least 6 months and the accommodation is suitable' (Llywodraeth Cymru, 2016j: 8).

Anableddau

Incwm a tlodi

- 6.13 Yn ôl dadansoddiad Sefydliad Joseph Rowntree (SJR) o ddata 2011/12 i 2013/14 ar gyfer Cymru, mae teuluoedd sy'n cynnwys o leiaf un person anabl yn wynebu mwy o risg o fod mewn tlodi na'r boblogaeth yn gyffredinol (27 y cant o'i gymharu â 23 y cant) (SJR, 2015).³⁵ Mae'r gyfran hon yn codi i 33 y cant wrth ddiystyru budd-daliadau anabledd. Yn ôl dadansoddiad lefel y DU ar gyfer yr un cyfnod (sy'n diystyru budd-daliadau anabledd hefyd), mae tua 28 y cant o bobl sy'n byw mewn tlodi yn anabl eu hunain, ac mae 20 y cant arall yn byw ar aelwyd sy'n cynnwys person anabl (NPI, 2016).
- 6.14 Yn ôl data Arolwg Cenedlaethol Cymru 2014/15, mae cyfran uwch o bobl sy'n byw gyda salwch neu anabledd hirdymor cyfyngus yn byw ar aelwydydd sy'n wynebu amddifadedd sylweddol na chyfran y bobl nad oes ganddynt salwch neu anabledd cyfyngus. Mae'r gyfran hon yn cynyddu yn ôl y graddau y mae gweithgareddau bob dydd pobl yn cael eu cyfyngu, gyda 30 y cant o'r rhai y mae eu gweithgareddau yn cael eu cyfyngu llawer yn byw ar aelwydydd o amddifadedd sylweddol, o'i gymharu ag 11 y cant o bobl nad oed ganddynt unrhyw salwch neu anabledd cyfyngus (StatsCymru, 2015f).
- 6.15 Mae cyfran y bobl yng Nghymru sy'n llwyddo i dalu eu biliau a'u hymrwymadau credyd yn debyg iawn ar gyfer pobl sydd â salwch neu anabledd hirdymor cyfyngus (92 y cant) a'r rhai nad oes ganddynt salwch neu anabledd hirdymor cyfyngus (94 y cant). Fodd bynnag, mae cyfran uwch o'r rhai sydd â salwch neu anabledd hirdymor cyfyngus yn ei chael yn anodd talu eu biliau (o dro i dro ac yn gyson), sef 37 y cant ohonynt o'i gymharu â 32 y cant o bobl nad oes ganddynt salwch neu anabledd hirdymor cyfyngus (StatsCymru, 2015g).

Tai

- 6.16 Mae cyfradd deiliadaeth ystafelloedd gwely yng Nghyfrifiad 2011 yn mesur gorlenwi mewn tai yn ôl anabledd (gweler paragraff 6.7 uchod ar gyfer diffiniad). Mae cyfran y rhai sy'n cael eu cyfyngu llawer ac ychydig o ran eu

³⁵ Mae adroddiad SJR yn diffinio 'tlodi' fel: 'household income, adjusted for family size, below 60 per cent of family-size adjusted median income' (after housing costs) (SJR, 2015).

gweithgareddau bob dydd sy'n byw ar aelwydydd gorlawn yn is nag ar gyfer poblogaeth Cymru yn gyffredinol, ac yn is na'r rhai nad ydynt yn cael eu cyfyngu (gweler Tabl 28). Fodd bynnag, gan fod proffil oedran y rhai sy'n cael eu cyfyngu ychydig neu lawer yn hŷn, a bod pobl hŷn yn llai tebygol o fyw ar aelwydydd gorlawn, mae'r darlun yn newid wrth ddadansoddi'r data yn ôl grŵp oedran hefyd. Gwelir ym mhob categori oedran wedyn bod y rhai sy'n cael eu cyfyngu ychydig neu lawer o ran eu gweithgareddau yn fwy tebygol o fyw ar aelwydydd gorlawn na'r rhai nad ydynt yn wynebu cyfyngiadau a'r boblogaeth yn gyffredinol. Roedd y gyfran uchaf (11.5 y cant) ar gyfer plant (15 oed ac iau) y mae eu gweithgareddau yn cael eu cyfyngu llawer (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011).

Tabl 25: Y ganran sy'n byw ar aelwydydd â deiliadaeth o -1 neu lai, yn ôl statws anabledd a grŵp oedran, Cymru 2011

Grŵp oedran	Anabledd			Cyfanswm
	Gweithgareddau bob dydd wedi'u cyfyngu llawer	Gweithgareddau bob dydd wedi'u cyfyngu ychydig	Gweithgareddau bob dydd ddim wedi'u cyfyngu	
0 i 15 oed	11.5	10.9	9.0	9.1
16 i 49 oed	10.1	9.6	9.3	9.3
50 i 64 oed	4.6	3.5	2.6	3.1
65 oed a hŷn	2.9	2.1	1.6	2.1
Cyfanswm	5.0	4.7	7.3	6.8

Ffynhonnell: ONS

- 6.17 Yn 2011, roedd 33.1 y cant o ddeiliaid tai cymdeithasol yng Nghymru wedi'u cyfyngu o ran eu gweithgareddau bob dydd ychydig neu lawer, sy'n gyfran uwch o gyfran y boblogaeth gyffredinol yng Nghymru sy'n cael eu cyfyngu ychydig neu lawer (22.3 y cant yn 2011). Wrth astudio i ba raddau y mae gweithgareddau bob dydd yn cael eu cyfyngu, roedd mwy o bobl sy'n cael eu cyfyngu llawer yn byw mewn tai cymdeithasol (19.9 y cant o holl ddeiliaid tai cymdeithasol, o'i gymharu ag 11.5 y cant o'r boblogaeth) (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011).
- 6.18 Mae Grantiau Cyfleusterau i'r Anabl (DFGs) gan awdurdodau lleol yn helpu i dalu costau addasu cartrefi fel bod modd i bobl ag anableddau barhau i fyw yn eu cartrefi. Yn 2014-15, gwariwyd £31.7 miliwn gan awdurdodau lleol ar

4,182 o Grantiau Cyfleusterau i'r Anabl Gorfodol yng Nghymru. Fel y dangosir yn Nhabl 29, mae gwariant ar Grantiau Cyfleusterau i'r Anabl wedi aros yn gymharol gyson, gan amrywio ychydig bach yn unig dros y 4 blynedd diwethaf (Llywodraeth Cymru, 2016g: 12). Yn ogystal â Grantiau Cyfleusterau i'r Anabl, yn 2014-15, roedd 51 y cant o'r holl aneddiadau a gafodd eu gwella drwy gymorth ar gyfer gwella tai gan awdurdodau lleol yn cynnwys preswilydd anabl (Llywodraeth Cymru, 2016g: 10).³⁶

Tabl 26: Gwariant Awdurdodau Lleol ar Grantiau Cyfleusterau i'r Anabl, Cymru (a) (b)

	<i>£ miloedd</i>					
DFG	2009-10	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15
DFGs gorfodol wedi'u cymeradwyo o dan Ddeddf 1996	33,191	35,077	34,851	32,700	32,726	31,694
Cymorth DFG ychwanegol nad yw'n orfodol (gan gynnwys benthyciadau a grantiau atodol)	1,395	882	721	982	1,050	1,017
Cyfanswm gwariant DFG	34,586	35,959	35,572	33,682	33,776	32,711

Ffynhonnell: Datganiad Grantiau Cyfleusterau i'r Anabl

(a) Deddf Grantiau Tai, Adeiladu ac Adfywio 1996.

(b) Dim ond yn cynnwys gwariant ar grantiau cyfleusterau i'r anabl gorfodol sydd wedi'u cwblhau lle mae taliadau olaf y grant wedi'u gwneud a'u hardystio. Nid yw'n cynnwys cyfraniad ymgeiswyr a ffioedd ychwanegol. Mae'n cynnwys cymorth ychwanegol nad yw'n orfodol gan yr awdurdod lleol, fel benthyciadau a grantiau atodol.

Hunaniaeth o ran Rhywedd

- 6.19 Mae astudiaeth 2012 o'r DU sy'n seiliedig ar sampl o bobl drawsryweddol nad yw'n hapsampl yn darparu rhywfaint o dystiolaeth yn ymwneud â materion tai. Yn ôl yr astudiaeth hon, roedd 19 y cant o'r 542 o gyfranogwyr wedi bod yn ddigartref ar ryw adeg, ac roedd 11 y cant wedi bod yn ddigartref ar fwy nag un achlysur. Darparodd rhai ymatebwyr wybodaeth am

³⁶ 'Includes assistance for housing improvement under the Regulatory Reform (Housing Assistance) (England and Wales) Order 2002. Does not include Specific Capital Grants (SCGs). Does not include expenditure on completed Mandatory Disabled Facility Grants or additional non-mandatory DFG assistance.' (Llywodraeth Cymru, 2016g: 8).

orfod gadael tai, ac roedd cyfran fach ohonynt wedi disgrifio rhesymau am hyn a oedd yn gysylltiedig â'u hunaniaeth fel pobl drawsryweddol (McNeil et al., 2012: 71). Hefyd, fel rhan o ddigwyddiad ymgysylltu i drafod materion ac anawsterau yn ymwneud â hunaniaeth o ran rhywedd yng Nghymru, cyfeiriwyd at broblemau yn ceisio sicrhau tai gwarchod neu dai mewn argyfwng (sy'n cael eu gwahanu ar sail canfyddiad o ryw yn hytrach na hunaniaeth o ran rhywedd yn aml) (Canolfan Ragoriaeth LGBT, 2012).

Priodas a Phartneriaeth Sifil

- 6.20 Mae data o Gyfrifiad 2011 yn dangos bod y rhan fwyaf o aelwydydd yng Nghymru (62.8 y cant) yn aelwydydd un teulu; mae 30.8 y cant yn aelwydydd un person, ac mae 6.5 y cant yn fathau o aelwydydd eraill. Mae ychydig dros hanner (52.3 y cant) o'r aelwydydd un teulu yn aelwydydd sy'n cynnwys pâr priod/ pâr mewn partneriaeth sifil. Mae 15.4 y cant o'r aelwydydd yn cynnwys pâr sy'n cyd-fyw â'i gilydd, ac mae 18.1 y cant yn aelwydydd unig riant (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011).
- 6.21 Un o'r prif achosion sy'n cael ei nodi ar gyfer aelwydydd yn mynd yn ddigartref, neu'n cael eu bygwth â digartrefedd, yw perthynas pobl yn methu. Yn 2015-16, nodwyd mai 'perthynas â phartner yn methu' oedd y prif reswm dros fygythiad o fod yn ddigartref mewn 13 y cant o achosion; nodwyd y rheswm hwn mewn 21 y cant o achosion lle y nodwyd bod aelwyd yn gymwys, yn ddigartref a bod dyletswydd yn ddyledus iddi (adran 73)³⁷; ac mewn 22 y cant o achosion lle'r oedd yr aelwyd yn gymwys, yn anfwriadol ddigartref ac mewn angen blaenoriaethol (adran 75) (Llywodraeth Cymru, 2016j: 27).
- 6.22 Roedd 83 y cant o'r holl aelwydydd a aseswyd fel aelwydydd cymwys, anfwriadol ddigartref ac mewn angen blaenoriaethol yn aelwydydd unig riant (gyda phlant dibynnol) ac unigolion sengl yn 2015-16. Felly, mae cyfran y mathau hyn o aelwydydd yn uwch o lawer na'u cyfran o'r boblogaeth aelwydydd (fel y nodir yn y cyfrifiad) – roedd 33.6 y cant o'r achosion yn ymwneud ag aelwydydd unig riant (gyda phlant dibynnol) (o'i gymharu â 7.5 y cant o'r boblogaeth aelwydydd yn 2011); roedd 49.3 y cant o'r achosion yn

³⁷ Gweler Llywodraeth Cymru (2016j) ar gyfer diffiniad llawn y ddyletswydd o dan adran 73.

ymwneud ag aelwydydd unigolion sengl (o'i gymharu â 30.8 y cant o'r boblogaeth aelwydydd yn 2011) (Llywodraeth Cymru, 2016j: 25; Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011).

Beichiogrwydd a Mamolaeth

- 6.23 O dan y ddeddfwriaeth newydd yn ymwneud â digartrefedd, rhestrir beichiogrwydd fel angen blaenoriaethol mewn achosion lle mae gan awdurdodau lleol ddyletswydd i sicrhau llety addas ar gyfer aelwydydd sy'n ddigartref, sydd ag angen blaenoriaethol ac sy'n anfwriadol ddigartref (gweler paragraff 6.12 uchod). Yn 2015-16, aseswyd 93 o aelwydydd lle'r oedd menyw feichiog yn byw (ac nad oedd unrhyw blant dibynnol yn byw yno) fel aelwydydd cymwys, anfwriadol ddigartref ac mewn angen blaenoriaethol, sef 6 y cant o'r holl achosion (Llywodraeth Cymru, 2016j: 25).

Hil

Incwm a thlodi

- 6.24 Ar ôl astudio data 2012/13, nododd y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol wahaniaeth sy'n arwyddocaol yn ystadegol rhwng cyfran y bobl o leiafrifoedd ethnig a oedd yn byw mewn tlodi yng Nghymru a chyfran y bobl o gefndir Gwyn. Roedd canran yr unigolion o leiafrifoedd ethnig yn byw ar aelwydydd â llai na 60 y cant o incwm canolrifol cyfoes, ar ôl costau tai, yn 37.7 y cant, o'i gymharu â 22.4 y cant ar gyfer y grŵp Gwyn (y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol, 2015e: 77). Ar sail gwaith ymchwil gan WISERD, mewn adroddiad ar ethnigrwydd a thlodi yng Nghymru yn 2016, nododd Sefydliad Joseph Rowntree fod cyfran y bobl o leiafrifoedd ethnig mewn tlodi yn uwch na'r gyfran o bobl Wyn, a nodwyd mai pobl o gefndiroedd Bangladeshaidd a Pacistanaidd yw'r grwpiau mwyaf difreintiedig yng Nghymru o safbwynt addysg, cyflogaeth, enillion fesul awr, enillion fesul wythnos ac incwm (SJR, 2016: 7). Yn ogystal â gwahaniaethau ym meysydd cyflogaeth ac addysg (gweler Penodau 5 a 4), mae adroddiad SJR yn nodi ffactorau eraill sy'n gysylltiedig â thlodi a all fod yn berthnasol i grwpiau lleiafrifoedd ethnig yn benodol, gan gynnwys rhwydweithiau cyfeillgarwch, gwybodaeth am wasanaethau ffurfiol a chyfle i'w defnyddio, a ble mae pobl yn byw ac yn gweithio (SJR, 2016).

- 6.25 Mae data cyfunol Arolwg Cenedlaethol Cymru (2012/13-2014/15) yn darparu gwybodaeth am gyfran y bobl sy'n byw mewn ardaloedd mwy difreintiedig yng Nghymru yn ôl ethnigrwydd. Roedd cyfran y bobl sy'n byw yn yr 20 y cant o ardaloedd mwyaf difreintiedig (yn ôl Mynegai Amddifadedd Lluosog Cymru) yn uwch ar gyfer pobl o bob cefndir ethnig ac eithrio Gwyn - Cymro/Cymraes/Sais/Saesnes/Albanwr/Albanes/Gwyddel/Gwyddeles o Ogledd Iwerddon/Prydeinig na'r gyfran o'r cefndir ethnig hwnnw (30 y cant, o'i gymharu â 18 y cant) (StatsCymru, 2015a).

Tai

- 6.26 Mae cyfradd deiliadaeth ystafelloedd gwely a nodir yng nghyfrifiad 2011 yn darparu gwybodaeth am y perygl o fyw ar aelwyd orlawn, ac mae'r wybodaeth hon ar gael yn ôl ethnigrwydd Person Cyswllt y Cartref (HRP). Roedd gan gyfradd uwch o aelwydydd yng Nghymru lle'r oedd yr HRP yn dod o gefndir Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig gyfradd deiliadaeth o -1 neu lai (sy'n arwydd o orlenwi – gweler paragraff 6.7 uchod am ddiffiniad), o'i gymharu â'r boblogaeth Wyn a'r boblogaeth yn gyffredinol. Y grŵp lle'r oedd yr HRP yn dod o gefndir Asiaidd neu Asiaidd Prydeinig oedd â'r gyfran uchaf o aelwydydd gorlawn (10.9 y cant), o'i gymharu â 2.7 y cant o aelwydydd lle'r oedd yr HRP yn dod o gefndir Gwyn. Mae'n bosibl bod gwahaniaethau ym maint aelwydydd yn gyfrifol am rai o'r gwahaniaethau hyn, gyda data'r DU o gyfrifiad 2011 yn dangos bod aelwydydd Asiaidd yn fwy nag aelwydydd unrhyw grŵp arall (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2005: 5).
- 6.27 Gall y math o lety fod yn ffactor arall sy'n gysylltiedig â chyfraddau deiliadaeth. Fel y nodwyd yn yr adolygiad blaenorol yn 2014, mae pobl Gwyn Prydeinig a Gwyddelig yn fwy tebygol o fyw mewn tŷ cyfan (sy'n cynnwys tŷ ar wahân, tŷ pâr a thŷ teras) na grwpiau ethnig eraill, ac mae'r un peth yn wir am bobl o ethnigrwydd cymysg neu luosog. Mae'r gweddill yn byw mewn 'Fflat, fflat deulawr neu randy, neu mewn llety symudol/dros dro' (gweler Tabl 30 isod; Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011). Mae'r rhai sy'n nodi eu bod yn dod o gefndiroedd Du Affricanaidd, Arabaidd a 'grwpiau ethnig eraill' yn fwy tebygol o fyw mewn fflat neu eiddo tebyg, sydd â goblygiadau posibl ar gyfer gorlenwi oherwydd teuluoedd mawr mewn rhai cymunedau (Llywodraeth Cymru, 2014e).

6.28 Mae pobl o grwpiau Du neu Ddu Prydeinig a grwpiau ethnig Cymysg/Lluosog yn fwy tebygol o fyw mewn tai cymdeithasol na grwpiau ethnig eraill (36.2 y cant a 25.8 y cant, o'i gymharu â 15.5 y cant o'r boblogaeth gyffredinol yng Nghymru yn 2011). Y grŵp Asiaidd neu Asiaidd Prydeinig oedd â'r gyfradd isaf o bobl yn byw mewn tai cymdeithasol (7.1 y cant). Roedd 70 y cant o bobl o gefndiroedd Gwyn yn byw mewn llety sy'n eiddo i berchen-feddianwyr yn 2011, ac roedd y gyfran hon yn uwch o lawer na grwpiau eraill (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011). Gwelir yr un patrwm mewn data cyfunol Arolwg Cenedlaethol Cymru (2012/13-2014/15), sy'n dangos bod 71 y cant o bobl o gefndiroedd Gwyn - Cymro/Cymraes/Sais/Saesnes/Albanwr/Albanes/Gwyddel/Gwyddeles o Ogledd Iwerddon/Prydeinig – yn byw mewn llety sy'n eiddo i berchen-feddianwyr, o'i gymharu â 43 y cant o'r holl grwpiau ethnig eraill (StatsCymru, 2015a).

Tabl 27: Nifer a chanran unigolion yn byw mewn tŷ cyfan yn ôl grŵp ethnig, Cymru ar 27 Mawrth 2011

Grŵp Ethnig		Pob Person	Cyfanswm tŷ neu fyngalo cyfan	
			Pobl	Canran
Gwyn	Pob Person	3,011,182	2,756,677	91.5%
	Cyfanswm	2,880,536	2,652,402	92.1%
	Sais/Saesnes/Cymro/Cymraes/ Albanwr/Albanes/Gwyddel/ Gwyddeles o Ogledd Iwerddon/Prydeinig	2,810,034	4,597,644	92.4%
	Gwyddel/Gwyddeles	13,551	11,679	86.2%
	Sipsi neu Deithiwr Gwyddelig	2,731	1,704	65.4%
	Gwyn Arall	54,220	41,375	76.3%
Grŵp ethnig cymysg/lluosog	Cyfanswm	30,760	26,275	85.4%
	Gwyn a Du Caribïaidd	10,838	9,365	86.4%
	Gwyn a Du Affricanaidd	4,325	3,583	82.8%
	Gwyn ac Asiaidd	8,802	7,631	86.7%
	Cymysg Arall	6,795	5,696	83.8%
Asiaidd/ Asiaidd Prydeinig	Cyfanswm	67,310	54,894	81.6%
	Indiaidd	16,490	12,603	76.4%
	Pacistanaidd	12,040	10,868	90.3%
	Bangladeshaid	10,636	9,702	91.2%
	Tsieineaidd	12,335	9,015	73.1%
	Asiaidd Arall	15,809	12,706	80.4%
Du/ Affricanaidd/ Caribïaidd/ Du Prydeinig	Cyfanswm	17,640	12,456	70.6%
	Affricanaidd	11,424	7,725	67.6%
	Caribïaidd	3,695	2,831	76.6%
	Du Arall	2,521	1,900	75.4%
Grŵp ethnig arall	Cyfanswm	14,936	10,650	71.3%
	Arabaid	9,422	6,708	71.2%
	Unrhyw grŵp ethnig arall	5,514	3,942	71.5%

Ffynhonnell: ONS, Cyfrifiad 2011

6.29 Ar lefel genedlaethol, mae unig rieni yn byw mewn 11.4 y cant o'r holl aelwydydd. Mae'r gyfran o aelwydydd unig rieni yn uwch ymysg nifer o grwpiau ethnig – er enghraifft, Sipsiwn neu Deithwyr Gwyddelig (26 y cant), ethnigrwydd cymysg/ lluosog (18 y cant). Mae'r gyfran yn is o lawer ymysg

grwpiau ethnig eraill, er enghraifft Asiaidd/ Asiaidd Prydeinig (7 y cant) ac Arabaidd (6 y cant) (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011).

- 6.30 Mae gofynion tai Sipsiwn a Theithwyr Gwyddelig yn wahanol i ofynion grwpiau ethnig eraill. Yn ôl cyfrif carafanau Llywodraeth Cymru, roedd 994 o garafanau yng Nghymru ym mis Gorffennaf 2016 (StatsCymru, 2016o). Mae rhagor o wybodaeth yn cael ei darparu gan Asesiadau o Anghenion Llety Sipsiwn a Theithwyr, sy'n cael eu cynnal gan awdurdodau lleol er mwyn asesu'r angen am safleoedd cartrefi symudol.
- 6.31 Yn 2015-16, mewn 15 y cant o'r 1,563 o aelwydydd digartref a aseswyd o dan Adran 75 a'r 1,245 o aelwydydd a ryddhawyd yn gadarnhaol (h.y. darparwyd llety addas), roedd yr ymgeisydd yn dod o gefndir Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig (Llywodraeth Cymru, 2016j: 24). Mae'r gyfran hon yn uwch o lawer na chyfran Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig o'r boblogaeth yn gyffredinol (tua 4.3 y cant – gweler Pennod 3), yn ogystal â'r cyfrannau a gafodd eu hatal neu eu rhyddhau o ddigartrefedd (adrannau 66 a 73). Fel yr awgrymwyd yn y rhyddhad digartrefedd, mae'n bosibl bod y gwahaniaeth hwn i'w briodoli i lefel uwch o anghenion blaenoriaethol penodol ymysg ymgeiswyr o gefndir Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig. Ffactor posibl arall yw'r cyfrannau uchel o ymgeiswyr o gefndir Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig mewn tair ardal drefol, sef Caerdydd, Abertawe a Chasnewydd (Llywodraeth Cymru, 2016j: 24).

Crefydd a Chred

Incwm a thlodi

- 6.32 Mae data cyfunol Arolwg Cenedlaethol Cymru (2012/13-2014/15) yn darparu gwybodaeth am gyfran y bobl sy'n byw mewn ardaloedd mwy difreintiedig yng Nghymru yn ôl crefydd. Roedd y gyfran isaf o bobl sy'n byw yn yr ugain y cant o ardaloedd mwyaf difreintiedig (yn ôl Mynegai Amddifadedd Lluosog Cymru) yn Gristnogion (16 y cant), roedd y ganran ychydig yn uwch ar gyfer y rhai nad oes ganddynt unrhyw grefydd (22 y cant) ac yn uwch ar gyfer y rhai sydd â chrefydd arall (30 y cant). Hefyd, roedd Cristnogion yn fwy tebygol o fyw yn yr ugain y cant o ardaloedd lleiaf difreintiedig (22 y cant)

(StatsCymru, 2015b). Mae'n bosibl bod oedran yn un ffactor sy'n esbonio'r patrymau hyn, o ystyried proffil oedran hŷn Cristnogion a'r ffaith fod y gyfran sy'n byw yn yr ardaloedd mwyaf difreintiedig yn lleihau gydag oedran (StatsCymru, 2015d).

Tai

- 6.33 Mae gwybodaeth am gyfradd deiliadaeth ystafelloedd gwely ar gael hefyd ar gyfer aelwydydd yn ôl crefydd Person Cyswllt y Cartref (HRP). Mae hyn yn dangos bod y cyfrannau uchaf o aelwydydd nad ydynt wedi'u meddiannu'n llawn yng Nghymru (cyfradd deiliadaeth o 2 neu fwy) yn aelwydydd lle'r oedd yr HRP yn Iddew neu'n Gristion (46.7 y cant a 44.8 y cant), tra bod y cyfrannau uchaf o aelwydydd gorlawn (cyfradd deiliadaeth -1 neu lai) yn aelwydydd lle'r oedd yr HRP yn Fwslim neu'n Sikh (13.1 y cant a 9.1 y cant). Mae hyn yn cymharu â 39.8 y cant o aelwydydd nad ydynt yn cael eu meddiannu'n llawn a 2.9 y cant o aelwydydd gorlawn ar gyfer poblogaeth aelwydydd yn gyffredinol yng Nghymru (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011). Roedd cyfran ychydig yn is o aelwydydd lle nad oedd gan yr HRP unrhyw grefydd yn aelwydydd heb eu meddiannu'n llawn (30.7 y cant) ac roedd cyfran ychydig yn uwch yn orlawn (3.9 y cant) (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011).
- 6.34 Fel sy'n wir am y grwpiau ethnig gwahanol a nodwyd uchod, mae'n bosibl bod y math o lety yn gysylltiedig â gorlenwi. Yn 2011, roedd 19.2 y cant o Fwslimiaid yn byw mewn fflat neu eiddo tebyg, o'i gymharu ag 8.5 y cant o'r boblogaeth yn gyffredinol yng Nghymru. Roedd cyfran debyg o grwpiau crefyddol lleiafrifol eraill yn byw yn y math hwn o lety (19.0 y cant). Roedd cyfran lai o'r rhai heb unrhyw grefydd (9.5 y cant) a Christnogion (7.2 y cant) yn byw mewn fflat neu eiddo tebyg. Roedd y gyfran uchaf o bobl sy'n byw mewn tŷ ar wahân (34.3 y cant) yn Gristnogion (Llywodraeth Cymru, 2015b: 49).
- 6.35 Mae patrwm deiliadaeth aelwydydd yn amrywio yn ôl crefydd, ac mae cyfran perchen-feddiannaeth yn uwch ymysg Cristnogion (76 y cant) na'r rhai nad oes ganddynt unrhyw grefydd (61 y cant) neu ymysg grwpiau crefyddau eraill (50 y cant) (StatsCymru, 2015b). Mae data cyfrifiad 2011 yn darparu

rhagor o wybodaeth fanwl am ddeiliadaeth yn ôl crefydd Person Cyswllt y Cartref. Mae'r data hwn yn dangos bod Mwslimiaid yn fwy tebygol o rentu eiddo (58.7 y cant o aelwydydd), gyda 20.3 y cant ohonynt yn rhentu eiddo cymdeithasol a 38.4 y cant yn rhentu eiddo preifat neu ddim yn talu rhent. Gall proffiliau oedran gwahanol y grwpiau crefyddol egluro rhai o'r patrymau hyn yn rhannol (Llywodraeth Cymru, 2015b: 48).

- 6.36 Mae 11.4 y cant o'r holl aelwydydd yn aelwydydd unig riant. Mae aelwydydd unig riant ychydig yn fwy cyffredin ymysg grwpiau crefyddol 'eraill' (17 y cant) neu 'dim crefydd' (15 y cant), ac yn llai cyffredin ymysg Hindŵiaid (4.3 y cant), Sikhiaid (7.5 y cant), neu Iddewon (6.9 y cant) (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011).

Rhyw

Incwm a thlodi

- 6.37 Yn ôl data Arolwg Cenedlaethol Cymru 2014/15, ychydig iawn o wahaniaeth sydd rhwng Dynion a menywod o ran y gyfran sy'n byw yn yr ugain y cant o ardaloedd mwyaf difreintiedig yng Nghymru. Mae'r data hwn yn dangos y gyfran sy'n byw ar aelwydydd sy'n wynebu amddifadedd sylweddol hefyd. Mae cyfran uwch o fenywod yn byw ar aelwydydd sy'n wynebu amddifadedd sylweddol (19 y cant), o'i gymharu â Dynion (13 y cant).³⁸

Tai

- 6.38 Roedd 11.4 y cant o'r holl aelwydydd yng Nghymru yn 2011 yn aelwydydd unig riant, ac roedd plant dibynnol yn byw mewn tua dwy ran o dair ohonynt (yn y gweddill, nid oedd y plant yn blant dibynnol). Yn 89.6 y cant o'r aelwydydd unig riant gyda phlant dibynnol (lle mae'r unig riant rhwng 16 a 74 oed), roedd yr unig riant yn fenyw.
- 6.39 Mae aelwydydd unig riant yn fwy tebygol o fod yn orlawn (cyfradd deiliadaeth o -1 neu lai) nag aelwydydd yng Nghymru yn gyffredinol, ac mae 8.1 y cant o aelwydydd unig riant gyda phlant dibynnol yn orlawn o'i gymharu â 2.9 y cant yn gyffredinol. Mae dros hanner aelwydydd unig riant gorlawn gyda phlant

³⁸ Llywodraeth Cymru yn defnyddio Arolwg Cenedlaethol Cymru 2014/15.

dibynnol yn eiddo cymdeithasol ar rent³⁹, o'i gymharu â thua thraean o aelwydydd gorlawn yn gyffredinol. Mae hyn yn adlewyrchu'r ffaith fod y math hwn o aelwyd yn fwy tebygol o fyw mewn llety cymdeithasol ar rent (37.9 y cant o aelwydydd unig riant gyda phlant dibynnol), o'i gymharu ag aelwydydd yn gyffredinol (16.5 y cant), ac â mathau o aelwydydd eraill gyda phlant dibynnol (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011).

- 6.40 Gall y patrwm hwn egluro yn rhannol y gyfran uwch o fenywod sy'n feddianwyr llety cymdeithasol ar rent (53.4 y cant) o'i gymharu â'u cyfran gyffredinol o'r boblogaeth (50.8 y cant). Hefyd, mae menywod yn cael eu gorgynrychioli ychydig yn y grŵp sy'n berchen yn gyfan gwbl ar eiddo (51.8 y cant). Gall oedran fod yn ffactor perthnasol yn y patrymau deiliadaeth hyn hefyd, o ystyried bod y grwpiau oedran hŷn yn cynnwys cyfran uwch o fenywod sy'n fwy tebygol o berchen yn gyfan gwbl ar eiddo ac yn fwy tebygol o fyw mewn llety cymdeithasol ar rent. Mae 59 y cant o'r rhai 65 oed a hŷn sy'n byw mewn llety cymdeithasol ar rent yn fenywod (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2011). Mae Arolwg Cenedlaethol Cymru 2014/15 yn darparu gwybodaeth fwy diweddar am ddeiliadaeth yn ôl rhyw. Hefyd, mae'n dangos bod menywod yn fwy tebygol o fyw mewn tai cymdeithasol, gyda 17 y cant o fenywod yn byw yn y math hwn o dai, o'i gymharu ag 14 y cant o wrywod.⁴⁰
- 6.41 Roedd cyfran uwch o ymgeiswyr a oedd yn wynebu bygythiad o fod yn ddigartref, a chyfran uwch o'r achosion lle cafodd digartrefedd ei atal yn llwyddiannus, yn fenywod (58 y cant a 59 y cant). Hefyd, roedd y rhan fwyaf o ymgeiswyr ar gyfer aelwydydd a aseswyd fel aelwydydd cymwys, anfwriadol ddigartref ac mewn angen blaenoriaethol (63 y cant) yn fenywod, ac roedd yr un peth yn wir am achosion rhyddhau yn gadarnhaol (67 y cant yn fenywod). Fodd bynnag, roedd y rhan fwyaf o ymgeiswyr ar aelwydydd a aseswyd fel aelwydydd digartref o dan adran 73 yn wrywod (58 y cant), felly hefyd mewn achosion rhyddhau yn llwyddiannus (54 y cant) (Llywodraeth Cymru, 2016j: 23).

³⁹ Tai cyngor a chymdeithasau tai

⁴⁰ Llywodraeth Cymru yn defnyddio Arolwg Cenedlaethol Cymru 2014/15.

- 6.42 Mae data ar angen blaenoriaethol aelwydydd a aseswyd fel aelwydydd cymwys, anfwriadol ddigartref ac mewn angen blaenoriaethol yn darparu rhywfaint o wybodaeth am y gwahaniaethau yn ôl rhyw a amlinellwyd uchod. Mewn 45 y cant o'r 1,563 o achosion perthnasol yn 2015-16, nodwyd mai presenoldeb plant dibynnol neu fenyw feichiog oedd yr angen blaenoriaethol. Roedd 62 y cant o'r aelwydydd hyn yn aelwydydd unig riant, ac roedd 93 y cant o'r rhain yn aelwydydd unig riant benywaidd. Roedd 85 y cant o aelwydydd lle y nodwyd mai 'person yn ffoi rhag cam-drin domestig neu'r bygythiad o gamdriniaeth' oedd yr angen blaenoriaethol yn aelwydydd unig riant neu un person benywaidd.
- 6.43 Roedd y rhan fwyaf o aelwydydd un person a aseswyd fel aelwydydd cymwys, anfwriadol ddigartref ac mewn angen blaenoriaethol yn aelwydydd un person gwrywaidd (56 y cant). Hefyd, Dynion oedd yn byw yn y rhan fwyaf o aelwydydd un person mewn nifer o gategoriâu o angen blaenoriaethol, gan gynnwys bod yn agored i niwed oherwydd henaint, salwch meddwl neu anabledd corfforol neu reswm penodol arall, (70 y cant), a chyn carcharor sy'n agored i niwed ar ôl cwblhau dedfryd o garchar (85 y cant) (Llywodraeth Cymru, 2016j: 25).

Cyfeiriadedd rhywiol

- 6.44 Mae data cyfunol Arolwg Cenedlaethol Cymru (2012/13-2014/15) yn dangos bod pobl nad ydynt yn nodi eu bod yn heterorywiol (gan gynnwys y rhai sy'n nodi eu bod yn perthyn i'r grŵp LHD, grŵp arall, a'r rhai nad ydynt yn gwybod neu na wnaethant ymateb) ychydig yn fwy tebygol o fyw mewn ardal ddifreintiedig. Mae 24 y cant o'r rhai nad ydynt yn nodi eu bod yn heterorywiol yn byw yn yr ugain y cant o ardaloedd mwyaf difreintiedig, o'i gymharu â 19 y cant o'r rhai sy'n nodi eu bod yn heterorywiol (StatsCymru, 2015c).
- 6.45 Hefyd, gallwn ddefnyddio'r data hwn i nodi rhai gwahaniaethau mewn deiliadaeth yn ôl cyfeiriadedd rhywiol. Mae cyfran is o'r rhai nad ydynt yn nodi eu bod yn heterorywiol yn byw mewn llety sy'n eiddo i berchenfeddianwyr (55 y cant), o'i gymharu â 70 y cant o'r rhai sy'n nodi eu bod yn heterorywiol. Mae canran y bobl heterorywiol sy'n byw mewn llety ar rent

wedi'i rhannu'n gyfartal rhwng y rhai sy'n byw mewn llety rhent preifat a'r rhai sy'n byw mewn llety rhent cymdeithasol. Mae cyfran uwch o bobl nad ydynt yn nodi eu bod yn heterorywiol yn byw mewn llety rhent preifat (StatsCymru, 2015c).

- 6.46 Er bod y dystiolaeth yn brin ac nad yw'n gynrychioladol yn aml, mae rhywfaint o waith ymchwil yn awgrymu bod pobl LGBT yn wynebu anghydraddoldeb wrth geisio sicrhau bod eu hanghenion tai yn cael eu diwallu, a'u bod yn disgwyl wynebu gwahaniaethu yn y cyswllt hwn. Er nad yw gwaith ymchwil blaenorol wedi nodi bod pobl LGBT mewn mwy o berygl o fod yn ddigartref, mae wedi canfod mai camdriniaeth homoffobig a/neu drawsffobig yw'r achos mwyaf cyffredin o broblemau tai ar gyfer y boblogaeth LGBT (Hudson-Sharp a Metcalf, 2016: 91-4).

7. Llesiant a chydlyniant cymunedol goddrychol

Oedran

- 7.1 Mae gwaith ymchwil wedi dangos yn glir bod cysylltiad 'siâp u' rhwng oedran a llesiant. Mae hyn yn golygu bod llesiant yn tueddu i gyrraedd penllanw yn y grwpiau oedran iau a hŷn (yn bwysig, dim ond hyd at 75 oed), ond ei fod yn lleihau yn ystod y grŵp canol oed (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2016d).
- 7.2 Mae canlyniadau Arolwg Cenedlaethol Cymru 2014/15 yn tueddu i ddilyn y patrwm hwn ar gyfer 'boddlonrwydd â bywyd', ac roedd y grwpiau 16-24 oed a 65-74 oed â'r sgôr cymedr uchaf (8.1), a'r grŵp oedran 45-64 oed â'r sgôr cymedr isaf (7.7). Mae'r sgôr ychydig yn is yn y grŵp 75 oed a hŷn (7.9). Mae darlun mwy gwastad i'w weld ar gyfer y sgoriau cymedr ar gyfer 'teimlo bod pethau sy'n cael eu gwneud mewn bywyd yn werth chweil', a dim ond sgôr y grŵp 65-74 oed a oedd yn amrywio yn y cyswllt hwn, gan ei fod ychydig yn uwch na sgoriau'r grwpiau oedran eraill (8.3, o'i gymharu ag 8.0). Nid yw'r sgoriau cymedr ar gyfer 'hapusrwydd ddoe' yn lleihau yn y grŵp 75 oed a hŷn, ac roedd gan y grŵp hwn a'r grŵp 65-74 oed y sgôr uchaf (7.9, o'i gymharu â 7.6 ar gyfer y grŵp 45-64 oed). Y grŵp oedran hynaf oedd â'r lefelau isaf o 'bryder ddoe', ac roedd sgôr cymedr y grŵp hwn yn 2.2, o'i gymharu â 2.6 ar gyfer y grŵp 45-64 oed (StatsCymru, 2015h).
- 7.3 Mae data Arolwg Cenedlaethol Cymru yn darparu gwybodaeth am deimladau yn ymwneud â chydlyniant cymunedol yn ôl oedran hefyd. Mae'r mesurau hyn (sy'n holi pobl am eu teimladau o berthyn i'r ardal leol, ac yn gofyn a yw pobl yn yr ardal leol o gefndiroedd gwahanol yn cyd-dynnu'n dda ac a yw pobl yn yr ardal leol yn trin pobl eraill â pharch) yn dangos cysylltiad ychydig yn fwy cadarnhaol ymysg pobl hŷn, gyda'r canrannau uchaf o ymatebwyr a gytunodd â'r datganiadau yn perthyn i'r grwpiau oedran hynaf (StatsCymru, 2015e).

Anableddau

- 7.4 Mae data Arolwg Blynnyddol o'r Boblogaeth 2014-15 ar gyfer y DU yn darparu gwybodaeth am unrhyw wahaniaethau a nodwyd rhwng llesiant yn ôl statws anabledd. Mae'r sgôr cymedr ar gyfer pobl anabl yn is na'r sgôr ar gyfer pobl nad ydynt yn anabl o safbwynt mesurau bodlonrwydd bywyd (6.90, o'i

gymharu â 7.85), teimlo bod pethau sy'n cael eu gwneud mewn bywyd yn werth chweil (7.27, o'i gymharu ag 8.01), a hapusrwydd ddoe (6.82, o'i gymharu â 7.67), ac yn uwch ar gyfer y mesur pryder ddoe (3.65, o'i gymharu â 2.59), sy'n dangos bod lefelau llesiant goddrychol yn is yn gyffredinol ar gyfer pobl anabl yn y DU (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2015e).

Hunaniaeth o ran rhywedd

- 7.5 Mae astudiaeth McNeil et al yn 2012 sy'n seiliedig ar sampl nad yw'n hapsampl o bobl drawsryweddol yn y DU yn darparu gwybodaeth am fodlonrwydd bywyd. Er nad yn gynrychioladol, nododd yr arolwg fod ychydig dros hanner yr ymatebwyr yn fodlon neu'n fodlon iawn, ond nodwyd rhai gwahaniaethau yn ôl cam newid hunaniaeth o ran rhywedd. Roedd y gyfran uchaf o bobl fodlon ymysg y rhai a oedd wedi cwblhau'r newid (75 y cant), ac roedd y cyfrannau is ymysg y rhai a oedd yn bwriadu newid eu hunaniaeth o ran rhywedd (31 y cant) a'r rhai a oedd yn ansicr am wneud hynny (35 y cant) (McNeil et al., 2012: 16).

Priodas a phartneriaeth sifil

- 7.6 Mae data'r DU ar lesiant gwrthrychol (o Arolwg Blynnyddol o'r Boblogaeth 2014-15) yn awgrymu bod lefelau llesiant pobl sy'n briod/ sydd â phartner sifil yn uwch a bod lefelau llesiant pobl sydd wedi ysgaru/ gwahanu yn is. Nodwyd y bwlch mwyaf rhwng sgôr cymedr pobl briod/ pobl â phartner sifil (7.93) a phobl sydd wedi ysgaru/ gwahanu (6.94) ar gyfer y mesur bodlonrwydd bywyd. Sgôr cymedr cyffredinol y DU ar gyfer bodlonrwydd bywyd yw 7.61. Mae lefelau llesiant pobl sengl yn y DU yn is tra bod lefelau llesiant pobl sy'n cyd-fyw â'i gilydd yn uwch (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2015e).

Beichiogrwydd a mamolaeth

- 7.7 Nid ydym yn ymwybodol o unrhyw ddata yn ymwneud â beichiogrwydd/mamolaeth a llesiant neu gydlyniant cymunedol.

Hil

- 7.8 Mae data cyfunol Arolwg Cenedlaethol Cymru (2012/13-2014/15) yn darparu gwybodaeth am ddau o'r mesurau llesiant yn ôl cefndir ethnig lefel uchel; bodlonrwydd bywyd, a'r teimlad bod pethau sy'n cael eu gwneud mewn bywyd yn werth chweil. Nid oes unrhyw wahaniaeth arwyddocaol rhwng sgoriau cymedr pobl o gefndiroedd Gwyn – Cymro/Cymraes/ Sais/Saesnes/ Albanwr/Albanes/ Gwyddel/Gwyddeles o Ogledd Iwerddon/ Prydeinig a phobl o bob grŵp ethnig arall (StatsCymru, 2015a). Mae Arolwg Blynnyddol o'r Boblogaeth 2014-15 yn cynnwys data manylach ar grwpiau ethnig ar lefel y DU. Mae'r data hwn yn dangos bod rhai gwahaniaethau bach yn ôl grŵp ethnig ar gyfer y mesur bodlonrwydd bywyd, gyda'r sgôr cymedr isaf yn cael ei gofnodi ar gyfer pobl o gefndiroedd Du/ Affricanaidd/ Caribïaidd /Du Prydeinig (7.13, o'i gymharu â sgôr cymedr y DU, sef 7.61), a'r sgôr uchaf yn cael ei gofnodi ar gyfer pobl o gefndiroedd Sipsi, Teithiwr a Theithiwr Gwyddelig (8.22). Fodd bynnag, mae angen bod yn ofalus wrth ddadansoddi'r data hwn oherwydd meintiau bach y samplau ar gyfer rhai grwpiau. Mae'r bylchau rhwng grwpiau ethnig yn erbyn y mesurau 'teimladau gwerth chweil' a lefelau 'hapusrwydd ddoe' yn llai, er mai pobl o'r Grwpiau Ethnig Cymysg/ Lluosog sydd â'r sgoriau cymedr isaf. Hefyd, mae sgôr cymedr y grŵp hwn ar gyfer y mesur 'pryder ddoe' yn uchel (3.20, o'i gymharu â sgôr cymedr y DU, sef 2.86) (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2015e).
- 7.9 Hefyd, mae data cyfunol Arolwg Cenedlaethol Cymru yn darparu gwybodaeth am deimladau yn ymwneud â chydlyniant cymunedol yn ôl grŵp ethnig lefel uchel. Roedd gwahaniaethau bach rhwng cyfran y bobl o gefndiroedd Gwyn – Cymro/Cymraes/ Sais/Saesnes/ Albanwr/Albanes/ Gwyddel/Gwyddeles o Ogledd Iwerddon/ Prydeinig a chyfran y bobl o bob grŵp ethnig arall sy'n cytuno bod pobl o gefndiroedd gwahanol yn cyddynnu'n dda yn yr ardal leol a bod pobl yn yr ardal leol yn trin pobl eraill â pharch ac ystyriaeth. Roedd mwy o wahaniaeth rhwng cyfran y bobl sy'n teimlo eu bod yn perthyn i'r ardal leol, gydag 81 y cant o bobl o gefndiroedd Gwyn – Cymro/Cymraes/ Sais/Saesnes/ Albanwr/Albanes/ Gwyddel/Gwyddeles o Ogledd Iwerddon/ Prydeinig yn cytuno â'r gosodiad,

o'i gymharu â 71 y cant o bobl o bob grŵp ethnig arall (StatsCymru, 2015a).⁴¹

Crefydd a chred

- 7.10 Mae data cyfunol Arolwg Cenedlaethol Cymru (2012/13-2014/15) yn awgrymu bod lefelau llesiant goddrychol Cristnogion ychydig yn uwch na lefelau llesiant goddrychol pobl nad oes ganddynt unrhyw grefydd neu sy'n arddel crefydd wahanol. Roedd sgoriau cymedr y grŵp Cristnogion ychydig yn uwch ar gyfer y mesurau 'bodlonrwydd bywyd' (7.8, o'i gymharu â 7.7/ 7.5 ar gyfer pobl nad oes ganddynt unrhyw grefydd/ yn arddel crefydd wahanol) a 'themlo bod pethau sy'n cael eu gwneud mewn bywyd yn werth chweil' (8.1, o'i gymharu â 7.9 ar gyfer y ddau grŵp arall) (StatsCymru, 2015b).
- 7.11 Hefyd, mae'r data hwn yn awgrymu bod teimladau o gydlyniant cymunedol yn uwch ymysg Cristnogion. Roedd canrannau uwch o'r grŵp hwn yn cytuno â theimladau o berthyn i'r ardal leol, bod pobl yn yr ardal leol o gefndiroedd gwahanol yn cyd-dynnu'n dda a bod pobl yn yr ardal leol yn trin pobl eraill â pharch ac ystyriaeth. Roedd y canrannau isaf a oedd yn cytuno â theimladau o gydlyniant cymunedol (ac eithrio ar gyfer teimladau o berthyn) yn bobl a nododd nad oes ganddynt unrhyw grefydd. Fodd bynnag, mae angen bod yn ofalus wrth ddehongli'r canfyddiadau yn ymwneud â phobl sy'n arddel crefydd arall oherwydd lefelau is cywirdeb yr amcangyfrifon (StatsCymru, 2015b). Ym meysydd cydlyniant cymunedol a llesiant, mae'n bosibl bod proffil oedran hŷn y grŵp Cristnogol yn rhannol gyfrifol am y patrymau a nodwyd.

Rhyw

- 7.12 Yn ôl Arolwg Cenedlaethol Cymru 2014/15, nid oedd unrhyw wahaniaeth yn y sgoriau cymedr ar gyfer bodlonrwydd bywyd rhwng Dynion a menywod (y naill a'r llall yn 7.9).⁴² Yn ôl data'r DU ar lesiant goddrychol (o Arolwg Blyneddol o'r Boblogaeth 2014-15), roedd sgoriau cymedr menywod ar gyfer bodlonrwydd bywyd ychydig yn uwch (7.64, o'i gymharu â 7.58 ar gyfer Dynion) ac ar gyfer 'teimladau gwerth chweil' (7.93, o'i gymharu â 7.70 ar

⁴¹ Mae 'Cytuno' yn y cyswllt hwn yn cynnwys canran y rhai sy'n 'Gytuno'n gryf' a'r ganran sy'n 'Tueddu i gytuno'.

⁴² Llywodraeth Cymru yn defnyddio Arolwg Cenedlaethol Cymru 2014/15.

gyfer Dynion), ac roedd sgoriau menywod ar gyfer y mesur 'hapusrwydd ddoe' ychydig yn uwch na sgoriau Dynion (7.47, o'i gymharu â 7.45). Fodd bynnag, mae'r data hwn yn dangos bod sgoriau cymedr menywod ar gyfer y mesur 'pryder ddoe' yn uwch (3.02, o'i gymharu â 2.70 ar gyfer dynion) (Y Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2015e).

- 7.13 Hefyd, mae data Arolwg Cenedlaethol Cymru yn awgrymu bod teimladau o gydlyniant cymunedol yn is ymysg menywod na Dynion. Roedd gwahaniaeth bach rhwng y rhywiau yng nghyfran y bobl sy'n cytuno eu bod yn perthyn i'r ardal leol, bod pobl yn yr ardal leol o gefndiroedd gwahanol yn cyd-dynnu'n dda, a bod pobl yn yr ardal leol yn trin pobl eraill â pharch ac ystyriaeth.⁴³

Cyfeiriadedd rhywiol

- 7.14 Mae data cyfunol Arolwg Cenedlaethol Cymru (2012/13-2014/15) yn darparu gwybodaeth am wahaniaethau mewn llesiant goddrychol a chydlyniant cymunedol yn ôl cyfeiriadedd rhywiol. Mae'r sgoriau cymedr ar gyfer bodlonrwydd bywyd (7.3) a theimladau bod pethau sy'n cael eu gwneud mewn bywyd yn werth chweil (7.6) yn is ar gyfer pobl nad ydynt yn nodi eu bod yn heterorywiol (7.8) na'r rhai sy'n nodi eu bod yn heterorywiol (8.0) (StatsCymru, 2015c).
- 7.15 Hefyd, mae'r data yn awgrymu bod teimladau o gydlyniant cymunedol ychydig yn is ymysg pobl nad ydynt yn nodi eu bod yn heterorywiol. Roedd canrannau is o'r grŵp hwn (o'i gymharu â'r rhai sy'n nodi eu bod yn heterorywiol) yn cytuno â datganiadau ynghylch teimladau o berthyn i'r ardal leol (72 y cant, o'i gymharu ag 81 y cant), bod pobl yn yr ardal leol o gefndiroedd gwahanol yn cyd-dynnu'n dda (70 y cant, o'i gymharu â 75 y cant) a bod pobl yn yr ardal leol yn trin pobl eraill â pharch ac ystyriaeth (69 y cant, o'i gymharu â 78 y cant). Mae angen bod yn ofalus wrth ddehongli'r canfyddiadau ar gyfer pobl sy'n nodi nad ydynt yn heterorywiol oherwydd lefelau cywirdeb is amcangyfrifon ar gyfer y grŵp hwn (StatsCymru, 2015c).

⁴³ Llywodraeth Cymru yn defnyddio Arolwg Cenedlaethol Cymru 2014/15.

8. Iechyd a gofal cymdeithasol

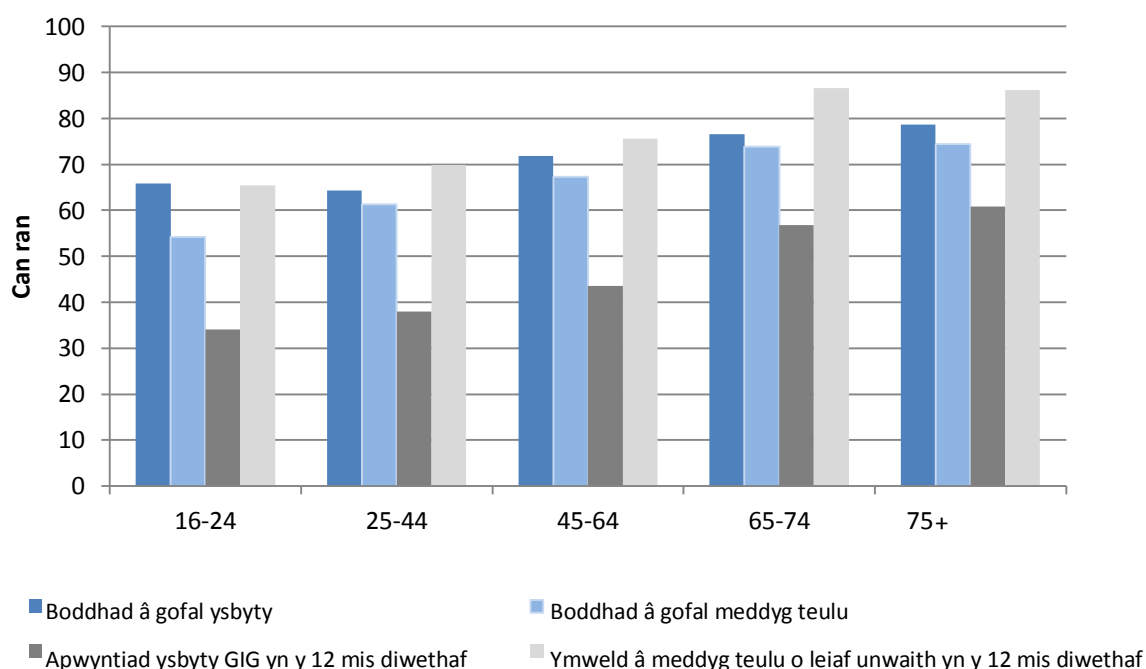
Oedran

Iechyd

- 8.1 Mae Arolwg Iechyd Cymru yn adrodd ar statws iechyd oedolion (16+ oed), ac yn rhoi rhywfaint o wybodaeth am blant (o dan 16 oed). Mae data o arolwg 2015 yn parhau i ddangos bod oedran yn gysylltiedig ag iechyd corfforol hunangofnodedig, sy'n dirywio gydag oedran. Mae iechyd meddwl hunangofnodedig yn amrywio gydag oedran yn achos oedolion, gan ostwng yn y blynyddoedd canol (25-44) cyn cyrraedd penllanw ar gyfer y grŵp oedran 65-74 (Llywodraeth Cymru, 2016v)⁴⁴.
- 8.2 Mae Cyfrifiad 2011 yn adrodd ar statws iechyd hunangofnodedig hefyd. Fel yn achos canfyddiadau Arolwg Iechyd Cymru, roedd 96.9 y cant o'r rhai 0-15 oed yn dweud eu bod eu hiechyd yn Dda lawn neu'n Dda. Mae'r gyfran hon o bobl sy'n dweud bod eu hiechyd yn Dda lawn neu'n Dda yn gostwng gydag oedran: 88.1 y cant o'r rhai 16-49 oed; 67.9 y cant o'r rhai 50-64 oed; a 44.3 y cant o'r rhai 65+ oed (ONS, 2011).
- 8.3 Mae'r canfyddiadau hyn yn cael eu hategu ymhellach gan ddata o Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2014/15. Mae cyfran yr oedolion sydd wedi cael apwyntiad ysbyty a'r gyfran sydd wedi gweld meddyg teulu o leiaf unwaith yn y flwyddyn flaenorol yn cynyddu gydag oedran (Ffigur 6), er nad yw hyn yn arwydd o iechyd gwael o reidrwydd. O'r rheini a oedd wedi gweld meddyg teulu neu wedi cael apwyntiad ysbyty yn y 12 mis diwethaf, mae'r rhai sy'n 65 oed a hŷn yn fwy tebygol o fod yn fodlon â gofal y meddyg teulu a gofal yr ysbyty.

⁴⁴ Y mesuriadau iechyd 'corfforol' a 'meddyliol' y cyfeirir atynt yma yw sgoriau crynodeb SF-36, sy'n deillio o gyfuno sgoriau'r ymatebon i 36 cwestiwn statws iechyd sy'n holi ymatebwyr am eu canfyddiad o'u hiechyd corfforol a meddyliol a'r effaith mae hyn yn ei chael ar eu bywyd bob dydd.

Ffigur 7: Canran yr unigolion a oedd wedi ymweld ag Ysbyty/Meddyg Teulu a chyfraddau boddhad, yn ôl oedran (Cymru 2014-15)

Ffynhonnell: Arolwg Cenedlaethol Cymru

8.4 Mae Arolwg Iechyd Cymru hefyd yn casglu gwybodaeth am ffyrdd o fyw cysylltiedig ag iechyd. O'u hystyried yn ôl categorïau oedran eang, roedd cyfran is o'r grŵp 65 oed a hŷn yn dweud eu bod yn smygu ac roedd cyfran is yn dweud eu bod yn yfed mwy o alcohol na'r canllawiau a argymhellir o gymharu â'r grwpiau 16-44 a 45-64 oed. Mae lefelau gweithgarwch corfforol hunangofnodedig yn gostwng gydag oedran. Nid oedd unrhyw wahaniaethau ar draws y grwpiau hyn o ran cymeriant ffrwythau a llysiau. Gan ddefnyddio cofnodion taldra a phwysau, gall data'r arolwg roi arwydd o gyfran y boblogaeth sy'n ordew (BMI o 30 neu fwy). Mae'r mesur yn dangos bod gordewdra ar ei uchaf yng nghanol oed, gyda 30 y cant o'r grŵp oedran 55-64 yn cael eu cyfrif yn ordew o gymharu â'r gyfran gyffredinol o 24 y cant (Llywodraeth Cymru, 2016v).

8.5 Mae gwybodaeth debyg ar gael ar gyfer plant o'r arolwg Ymddygiad Iechyd mewn Plant Oed Ysgol (blynyddoedd 7 i 11) (Llywodraeth Cymru, 2015a). Mae'r canfyddiadau diweddaraf o arolwg 2013/14 yn dangos, at ei gilydd, bod 4 y cant yn smygu o leiaf unwaith yr wythnos. Mae'r gyfran yn cynyddu

ar draws y grwpiau blwyddyn i 9 y cant ar gyfer disgyblion Blwyddyn 11. Mae'r un duedd i'w gweld ar gyfer yfed alcohol o leiaf unwaith yr wythnos, gyda chyfran gyffredinol o 6 y cant yn dweud eu bod yn gwneud hyn, gan godi i 14 y cant ar gyfer disgyblion Blwyddyn 11. Mae lefelau cofnodedig o weithgarwch corfforol yn dirywio ar y cyfan wrth i oedran disgyblion gynyddu, gyda 21 y cant o ddisgyblion Blwyddyn 7 yn dweud eu bod wedi gwneud 60 munud o weithgarwch corfforol bob dydd yn y 7 niwrnod diwethaf, ac mae hyn yn gostwng i 12 y cant o ddisgyblion Blwyddyn 11. Mae cyfran y disgyblion sy'n dweud eu bod yn bwyta ffrwythau a llysiau bob dydd yn gostwng yn fras gydag oedran.

8.6 Yn 2012 i 2014, roedd disgwyliad oes yng Nghymru adeg genedigaeth ar gyfer merched yn 82.3 oed ac yn 78.5 oed ar gyfer bechgyn. Mae disgwyliad oes yn amrywio ychydig ar draws awdurdodau lleol Cymru. Er bod y ffigur ar gyfer pob awdurdod lleol yn gymharol agos i'r ffigurau cyffredinol ar gyfer Cymru, mae'r bwlch rhwng y disgwyliad oes isaf (Blaenau Gwent) a'r uchaf (Sir Fynwy) yn eithaf mawr. Yn 2012 i 2014, roedd disgwyliad oes adeg genedigaeth ar gyfer merched yn Sir Fynwy 3.8 mlynedd yn fwy nag ym Mlaenau Gwent. Y ffigur hwn ar gyfer bechgyn oedd 4.5 mlynedd (ONS, 2015d).

8.7 Mae'r ONS wedi cyhoeddi data ar gyfraddau hunanladdiad yng Nghymru hefyd. Yn 2015, y gyfradd hunanladdiad wedi'i safoni yn ôl oedran yng Nghymru oedd 13.0 ym mhob 100,000 o'r boblogaeth. Er bod cyfraddau yn amrywio rhwng blynnyddoedd, mae cofrestriadau hunanladdiad blynnyddol o 1981 i 2015 ar gyfer Cymru yn dangos ambell i duedd yn y data. Mae cyfraddau hunanladdiad yng Nghymru ar gyfer dynion yn gyson uwch nag ar gyfer menywod ym mhob grŵp oedran ac er bod cyfraddau'n amrywio ar draws y cylch oes, gwelir cyfraddau uwch yn yr ystod oedran 30-49 ar y cyfan (ONS, 2016g).

Gofal cymdeithasol

8.8 Ar 31 Mawrth 2015, roedd 5,500 o blant yn derbyn gofal yng Nghymru. O'r rhain, roedd 36.8 y cant yn 10-15 oed (Stats Cymru, 2016d) er mai dim ond 31.8 y cant o blant (o dan 18 oed) ar lefel y boblogaeth yw plant 10-15 oed

(ONS, 2016f). Mae hyn yn awgrymu bod y grŵp hwn ychydig yn fwy tebygol o fod mewn gofal nag oeddrannau eraill.

- 8.9 Mae'r Ddeddf Plant (1989) yn diffinio plentyn mewn angen fel plentyn sy'n annhebygol o gyflawni neu gynnal, neu gael cyfle i gyflawni neu gynnal, safon resymol o iechyd neu ddatblygiad heb i awdurdod lleol ddarparu gwasanaethau ar ei gyfer.
- 8.10 Ym mis Mawrth 2015, roedd 19,385 o blant â'r statws hwn, sy'n cyfateb i 3.1 y cant o blant o dan 18 oed (ONS, 2016f).⁴⁵ O'r plant hyn, atgyfeiriwyd 53 y cant oherwydd risg (neu achos gwirioneddol) o gamdriniaeth neu esgeulustod. Cafodd camddefnyddio sylweddau neu alcohol ymhlith rhieni, camdriniaeth ddomestig a salwch meddwl ymhlith rhieni eu cofnodi ar gyfer 25 y cant o achosion. O'r rheini yr oedd gwybodaeth ar gael ar eu cyfer, roedd gan 81 y cant o blant mewn angen wedi cael yr holl imiwneiddiadau priodol (Llywodraeth Cymru, 2016s). Gellir gweld dadansoddiad yn ôl oedran o Blant mewn Angen yn Nhabl 31, yn cynnwys y rheini ar y gofrestr amddiffyn plant (CPR).

Tabl 28: Canran y plant mewn angen, yn ôl oedran a dosbarthiad, Cymru 2015

	Canran cyfanswm y categori, yn ôl oedran							
	Nifer	< 1	1-4	5-9	10-15	16-17	18-20	21+
Pob CIN	19,385	5	20	26	32	11	5	0
Derbyn gofal	5,500	5	17	24	37	16	1	*
Ar y CPR	2,310	10	31	29	27	4	*	*
Arall	11,570	4	19	26	31	10	9	1

Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru

* Ni ellir rhoi data am resymau cyfrinachedd

- 8.11 Ar 31 Mawrth 2016, roedd 72,259 o oedolion yn cael gwasanaethau cymdeithasol yng Nghymru, 82 y cant yn y gymuned a 18 y cant mewn cartrefi gofal. Mae cyfran yr oedolion sy'n cael gwasanaethau sydd mewn cartrefi gofal yn cynyddu gydag oedran: o'r oedolion oedd yn cael

⁴⁵ Mae'r ffigur plant mewn angen yn cynnwys 1,150 18 oed neu hŷn.

gwasanaethau, roedd 8.6 y cant o'r rheini yn y grŵp oedran mewn cartrefi gofal, o gymharu â 27.8 y cant o'r rhain yn y grŵp 85 oed a hŷn. Pobl 85 oed a hŷn oedd 49 y cant o'r rhai mewn cartrefi gofal ar 31 Mawrth 2016 (Llywodraeth Cymru, 2016f). O ran y boblogaeth ehangach, roedd 6.4 y cant o'r rhai 65 oed a hŷn yn cael cymorth yn y gymuned, ac roedd 1.8 y cant arall yn y grŵp oedran hwn mewn cartrefi gofal ar 31 Mawrth 2016 (Stats Cymru, 2016a).

Anabledd

- 8.12 Mae yna nifer o wahanol ffynonellau data sy'n rhoi amcangyfrif o gyfran y boblogaeth yng Nghymru sydd ag anabledd a/neu salwch cyfyngus hirdymor. Mae'r ffynonellau hyn yn awgrymu bod y gyfran oddeutu 23 y cant, sydd ar y cyfan yn uwch nag ar gyfer y DU yn gyffredinol a gwledydd eraill y DU yn unigol (Llywodraeth Cymru, 2015h). Yn Arolwg Iechyd Cymru 2015, dywedodd 33 y cant o oedolion fod problem iechyd/anabledd (y mae disgwyl iddo bara 12 mis o leiaf) yn cyfyngu ar eu gweithgareddau bob dydd, gyda 15 y cant yn cael eu cyfyngu 'llawer' (Llywodraeth Cymru, 2016v).

Iechyd

- 8.13 Yn 2015, cyhoeddodd Llywodraeth Cymru Adolygiad o Dystiolaeth ar Anghydraddoldebau ym maes Mynediad at Wasanaethau Gofal Iechyd ar gyfer Pobl Anabl yng Nghymru, a nododd

“Wide-ranging evidence to suggest that disabled people in Wales experience considerable general and more specific healthcare access issues. Background evidence suggests there is a strong correlation between poverty and disability and that such poverty is compounding already existing inequalities in access to better health.”

(Llywodraeth Cymru, 2015h: 6)

- 8.14 Caiff y cysylltiad rhwng anabledd a thlodi a nodir uchod ei gadarnhau gan ddata gan Arolwg Iechyd Cymru, sy'n dangos bod canan y bobl sy'n cael eu cyfyngu gan broblem iechyd/anabledd yn amrywio o 28 y cant yn y pumed lleiaf difreintiedig i 42 y cant yn y pumed mwyaf difreintiedig (Llywodraeth Cymru, 2016v).

- 8.15 Mae data o Arolwg Iechyd Cymru 2015 yn dangos bod pobl anabl yn wynebu mwy o risg o iechyd meddwl gwael. O'r rhain sy'n cael eu cyfyngu 'ychydig' neu 'llawer' oherwydd problem iechyd neu anabledd sydd wedi para, neu y mae disgwyl iddi/o bara, 12 mis o leiaf, roedd gan 57 y cant iechyd meddwl gwael o gymharu â 22 y cant nad ydynt yn cael eu cyfyngu.⁴⁶ Mae data pellach o arolwg 2015 yn dangos bod cyfran uwch o bobl sy'n cael eu cyfyngu gan broblem iechyd neu anabledd yn smygu'n ddyddiol neu'n achlysurol na'r rheini sydd heb eu cyfyngu, ac mae cyfran is yn yfed mwy na'r canllawiau. Roedd cyfran uwch o'r rhai sy'n cael eu cyfyngu dros eu pwysau neu'n ordew.⁴⁷
- 8.16 Mae tystiolaeth a ddyfynnir gan EHRC yn awgrymu gwahaniaethau mewn disgwyliad oes ar gyfer y rheini â chyflyrau iechyd meddwl difrifol, a amcangyfrifwyd mewn un adolygiad rhyngwladol i fod 10-20 mlynedd yn is na'r boblogaeth gyffredinol. Mae hefyd yn awgrymu disgwyliad oes is ar gyfer y rhieni ag anableddau dysgu, gydag astudiaeth Public Health England yn amcangyfrif gostyngiad o 24 mlynedd (EHRC, 2015c: 53).

Gofal cymdeithasol

- 8.17 Ar 31 Mawrth 2015, roedd 21 y cant (4,010) o blant mewn angen wedi'u dosbarthu'n anabl. O'r rheini, ar gyfer 24 y cant, cofnodwyd un categori anabledd, ac ar gyfer 8 y cant cofnodwyd anabledd ym mhob un o'r wyth categori.⁴⁸ Y namau mwyaf cyffredin a gofnodwyd ar gyfer y 4,010 o blant mewn angen ag anableddau oedd: anallu i ddirnad risg o berygl corfforol (70 y cant); llafaredd, clyw neu olwg (58 y cant); a chof neu'r gallu i ganolbwyntio, dysgu neu ddeall (53 y cant). Er nad yw awtistiaeth yn cael ei ddosbarthu fel anabledd/nam mewn perthynas â'r gofrestr Plant mewn

⁴⁶ Cyfrannau'n seiliedig ar y rheini â sgôr iechyd meddwl SF 36 o 45 neu lai (mae sgoriau is yn dangos iechyd mwy gwael). Am ddiffiniadau llawn, gweler adroddiadau Arolwg Iechyd Cymru.

⁴⁷ Mae'r ffigurau a ddangosir wedi'u safoni yn ôl oedran. Mae hyn am fod strwythur oedran y gwahanol grwpiau'n amrywio – yn enwedig, mae'r rheini sy'n cael eu cyfyngu gan broblem iechyd/anabledd y tueddu i fod yn hŷn. O ystyried y berthynas agos rhwng iechyd ac oedran, gall hyn effeithio ar y gallu i gymharu rhwng grwpiau. Am fanylion pellach ar safoni yn ôl oedran a'r dull a ddefnyddiwyd, gweler adroddiad Arolwg Iechyd Cymru.

⁴⁸ Mae'r categorïau yn cyfateb i ganllawiau'r Ddeddf Gwahaniaeth ar sail Anabledd (DDA) (er bod y DDA wedi cael ei disodli gan Ddeddf Cydraddoldeb 2010, nid yw'r canllawiau wedi newid), ac mae fel a ganlyn: symudedd; deuheurwydd llaw; cydsymud corfforol; ymataliaeth; y gallu i godi, cario neu symud gwrthrychau pob dydd; llafaredd, clyw a golwg; cof neu'r gallu i ganolbwyntio, dysgu neu ddeall; dirnadaeth o'r risg o berygl corfforol.

Angen, casglwyd gwybodaeth am hyn yn y cyfrifiad CIN. Ar 31 Mawrth 2015, cofnodwyd Anhwylderau ar y Sbectrwm Awtistig ar gyfer 9 y cant o'r holl CIN yn y cyfrifiad, gydag 80 y cant ohonynt yn fechgyn. Roedd gan 66 y cant o blant ag Anhwylder ar y Sbectrwm Awtistig yn y cyfrifiad CIN anabledd corffol neu synhwyrdd hefyd (Llywodraeth Cymru, 2016s).

- 8.18 Ar 31 Mawrth 2015, roedd gan 8 y cant o blant mewn angen broblemau iechyd meddwl. Roedd hyn yn cynnwys 5 y cant o blant ar y Gofrestr Amddiffyn Plant a 8 y cant o'r rheini a oedd yn derbyn gofal.
- 8.19 Ar 31 Mawrth 2015, roedd 73,883 o oedolion yn cael cymorth a gwasanaethau cymdeithasol gan awdurdodau lleol, ac roedd 70.0 y cant ohonynt yn 65 oed a hŷn (Llywodraeth Cymru, 2016e). Roedd gan 69.6 y cant o'r cyfanswm a oedd yn cael cymorth anabledd neu wendid corfforol neu synhwyrdd. Roedd y gweddill yn cael gofal oherwydd cyflwr iechyd meddwl (13.5 y cant), anabledd dysgu (13.1 y cant), camddefnyddio sylweddau (0.6 y cant) neu oherwydd eu statws fel 'pobl agored i niwed eraill' (3.2 y cant). Pobl 65 oed a hŷn oedd y mwyafrif yn y grwpiau hyn, ac eithrio anabledd dysgu a chamddefnyddio sylweddau - y grŵp 18-64 oed oedd yn cyfrif am dros 85 y cant yn y ddau (Stats Cymru, 2016b). Roedd cyfrannau uwch o'r rheini â chyflyrau iechyd meddwl (34.7 y cant) a 'phobl agored i niwed eraill' (20.9 y cant) yn derbyn gwasanaethau mewn cartrefi gofal o gymharu â'r grwpiau cleientiaid eraill a'r gyfran gyffredinol (18.0 y cant).

Hunaniaeth o ran Rhywedd

- 8.20 Prin yw'r dystiolaeth sydd ar gael o brofiadau pobl drawsryweddol o iechyd a gofal cymdeithasol. Mae'r dystiolaeth dan sylw yn yr adran hon yn seiliedig ar ymchwil ar raddfa lai a/neu ymchwil weithredu a hwyrach nad oes modd ei chyffredinoli.
- 8.21 Mae rhai pobl drawsryweddol yn dweud iddynt gael 'ymwneud negyddol' yn y gwasanaethau iechyd cyffredinol (Llywodraeth Cymru, 2014d). Mae pobl drawsryweddol yn dweud hefyd mai prin yw'r ymwybyddiaeth neu ddealltwriaeth o'u hanghenion ymysg staff clinigau Meddygaeth Genhedlol-Wrinol (GUM), a bod hynny'n cynyddu pryder ac amharodrwydd i fynychu

clinigau. Mae'r clinigau hyn yn tueddu i gael eu gwahanu ar sail rhyw, sy'n golygu bod hunaniaeth o ran rhywedd defnyddwyr gwasanaethau'n gallu cael ei datgelu yn groes i'w hewyllys (Canolfan Ragoriaeth LGBT, 2012).

- 8.22 Mae ymchwil ddiweddar yn awgrymu bod problemau iechyd meddwl ar gynnydd ymysg pobl draws. Dangosodd astudiaeth yn 2012 a oedd yn seiliedig ar sampl nid ar hap o 889 o gyfranogwyr yn y DU bod cyfraddau uchel wedi cael diagnosis o iselder a phryder, a bod 35 y cant wedi ceisio lladd eu hunain o leiaf unwaith (McNeil et al., 2012). Dangosodd astudiaeth yn 2015 yn Lloegr fod cyfraddau uchel wedi ceisio lladd eu hunain hefyd, gyda 48 y cant o bobl ifanc draws wedi ceisio lladd eu hunain o leiaf unwaith o gymharu â 26 y cant o bobl ifanc cisryweddol [h.y. nid traws] yn y sampl (Nodin et al., 2015), er dylid nodi bod gwahaniaeth sylweddol ym maint y grwpiau yma.
- 8.23 Mae rhai unigolion sydd eisiau ailbennu rhywedd yn cael trafferth cael atgyfeiriadau gan feddygon teulu (Llywodraeth Cymru, 2014d). Mae pobl yn dweud iddynt gael ymwneud negyddol mewn Clinigau Hunaniaeth o ran rhywedd (GIC) hefyd. Yn ôl data a gyhoeddwyd gan UK Trans Info ar amseroedd aros, a gasglwyd drwy geisiadau Rhyddid Gwybodaeth gan GICs, y sefyllfa ddiweddd mis Hydref 2015 oedd bod 63 y cant o gleifion ar y rhestr aros ar gyfer GICs y DU wedi bod yn aros mwy na 18 wythnos ac roedd 14 y cant wedi bod yn aros mwy na 52 wythnos (y ffigurau ar gyfer clinig Charing Cross lle mae pob claf sy'n oedolyn yng Nghymru yn cael ei atgyfeirio oedd 65 y cant wedi bod yn aros mwy na 18 wythnos ac 16 y cant wedi bod yn aros mwy na 52 wythnos). Yr amser aros cyfartalog ar gyfer cleifion a gafodd eu gweld gyntaf rhwng mis Awst a Hydref 2015 oedd 38 wythnos (52 wythnos ar gyfer Charing Cross; yr amcangyfrif o'r amser aros ar gyfer rhywun sy'n cael ei atgyfeirio ddiweddd mis Hydref 2015 a ddarparwyd gan y clinig hwn oedd 32-52 wythnos) (UK Trans Info, 2016).

Priodas a Phartneriaeth Sifil

- 8.24 Ychydig iawn o ddata rydym wedi dod o hyd iddo yn ymwneud â phriodas/partneriaeth sifil a statws iechyd yng Nghymru. Mae data ONS ar fael ar nifer yr hunanladdiadau yn ôl statws priodasol o gofrestriadau

marwolaethau'r rhai 16 oed a hŷn yng Nghymru a Lloegr rhwng 2002 a 2015. Mae'r cyfraddau marwolaethau crai cyfatebol, er nad ydynt wedi'u safoni yn ôl oedran, yn is ar gyfer y grŵp priod ac yn uwch ar gyfer y grŵp sydd wedi ysgaru (ONS, 2016h). Mae hyn yn cyd-fynd â thueddiadau a ddisgrifiwyd mewn dadansoddiadau cynharach o hunanladdiad a statws priodasol yng Nghymru a Lloegr, lle gwelwyd bod pobl briod mewn llai o risg na phobl ddibriod. Mae'r ymchwil hefyd yn ystyried effaith statws priodasol yng nghydestun y set ehangach o ffactorau cyfrannol (Griffiths et al., 2008).

Beichiogrwydd a Mamolaeth

- 8.25 O'r 30,164 o esgoriadau yn ysbytai Cymru yn 2014-15, roedd 61 y cant yn ddigymorth, ac roedd 26 y cant drwy doriad cesaraidd (11 y cant yn ddewisol a 15 y cant yn rhai brys) (Llywodraeth Cymru, 2015f). Esgoriadau â chymorth gefeiliau oedd 8 y cant ac esgoriadau â chymorth sugnydd oedd 5 y cant. Gweler Tabl 32 am fwy o fanylion. Roedd 25 y cant o esgoriadau wedi'u prysuro, a'r cymhlethdod mwyaf cyffredin oedd rhwygo'r perinëwm, a gofnodwyd mewn 38 y cant o esgoriadau. Mae rhwygo'r perinëwm a thoriadau cesaraidd yn gysylltiedig â risg uwch o gymhlethdodau iechedd ar gyfer mamau.
- 8.26 Yn 2015, o'r genedigaethau lle'r oedd statws bwydo ar y fron yn hysbys, roedd 60 y cant yn cael eu bwydo ar y fron adeg geni. Nid oedd statws bwydo ar y fron wedi'i gofnodi ar gyfer 18 y cant o enedigaethau. Roedd babanod mamau hŷn yn fwy tebygol o gael eu bwydo ar y fron na rhai mamau iau (Llywodraeth Cymru, 2016h). Mae hyn yn cyd-fynd yn fras â thystiolaeth a gofnodwyd yn yr adolygiad blaenorol o Arolwg Bwydo Babanod 2010, a oedd yn dangos mwy o achosion o fwydo ar y fron yn y DU ymysg mamau 30 oed a hŷn, yn ogystal â'r rheini o grwpiau Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig, mamau a oedd wedi gadael addysg yn hŷn na 18, y rhai a oedd yn byw mewn ardaloedd llai difreintiedig, a'r rhieni mewn galwedigaethau rheoli neu broffesiynol. Roedd yr arolwg hefyd yn amcangyfrif cyfraddau bwydo ar y fron i gychwyn, sef 71 y cant ar gyfer Cymru - cyfradd is nag ar gyfer Lloegr (83 y cant) a'r Alban (74 y cant) ac ychydig yn uwch na chyfradd Gogledd Iwerddon (64 y cant) (Canolfan Wybodaeth Iechyd a Gofal Cymdeithasol, 2012).

- 8.27 Fel y soniwyd yn flaenorol, mae tystiolaeth o anghydraddoldeb o ran mynediad menywod ifanc at wasanaethau erthylu yn aneglur, ond mae arwyddion bod y GIG yn llai tebygol na chlinigau preifat o erthylu ar ôl 13 wythnos. Gallai hyn achosi anghydraddoldeb o ran mynediad at wasanaethau erthylu (Llywodraeth Cymru, 2014d: 7)

Tabl 32: Nifer yr esgoriadau yn ôl oedran y fam a'r dull geni, 2014-15

Pob dull esgor	Pob genedigaeth Cesaraidd			Pob offeryn			Heb gymorth	Esgoriadau eraill (1)	Pob un
	Cesaraidd dewisol	Cesaraidd brys	Pob un	Gefeiliau ceffalig	Sugnydd	Pob un			
Pob oedran 13-15	3,402	4,540	7,942	2,339	1,487	3,826	18,296	100	30,164
16-19	2	5	7	4	3	7	23	-	37
20-24	45	197	242	117	115	232	1,091	3	1,568
25-29	356	807	1,163	470	328	798	4,153	14	6,128
30-34	916	1,325	2,241	703	452	1,155	5,743	24	9,163
35-39	1,134	1,350	2,484	706	378	1,084	4,774	37	8,379
40-44	725	677	1,402	291	174	465	2,109	16	3,992
45-49	208	167	375	44	35	79	390	5	849
50 a hŷn	15	10	25	4	2	6	12	-	43
	1	2	3	-	-	-	1	1	5

Ffynhonnell: Cronfa Ddata Cyfnodau Gofal Cleifion Cymru (PEDW), NWIS.

(1) Yn cynnwys tynnu baban o chwith, esgoriad o chwith arall, esgoriad faginol ceffalig gyda'r pen yn cyflwyno'n annormal, a hysterectomi cesaraidd.

Hil

Iechyd

- 8.28 Cyfrifiad 2011 yw'r ffynhonnell ddata fanylaf sydd gennym o hyd mewn perthynas ag iechyd ac ethnigrwydd. Fel yr adroddwyd cynt, mae yna wahaniaethau yn statws iechyd hunangofnodedig pobl o gefndiroedd ethnig gwahanol (Tabl 33). Pobl wyn yw'r lleiaf tebygol o ddweud bod eu hiechyd yn Dda neu'n Dda iawn (77.4 y cant). Mae pob grŵp ethnig arall oddeutu 10 y cant yn uwch na hyn. Yn yr un modd, mae pobl wyn yn fwy tebygol o ddweud bod eu hiechyd yn Wael neu'n Wael iawn. Un eithriad nodedig i'r duedd gyffredinol hon yw Sipsiwn a Theithwyr Gwyddelig, gyda 18.5 y cant ohonynt yn dweud bod eu hiechyd yn Wael neu'n Wael iawn. Nodwch nad yw'r data hwn wedi cael ei addasu ar gyfer oedran, a dylid bod yn ofalus wrth gymharu grwpiau oherwydd bod yr is-grwpiau'n llai.
- 8.29 Mae'r darlun bras hwn hefyd i'w weld mewn data cyfanredol o Arolwg Cenedlaethol Cymru ar draws sawl blwyddyn o 2012-2015. Er mai dim ond yn ôl dau grŵp eang ('Gwyn - Cymro/Sais/Albanwr/Gwyddel o Ogledd Iwerddon/Prydeiniwr' a 'Pob grŵp ethnig arall') y mae modd dadansoddi'r data hwn, mae'r nifer sy'n dweud bod eu hiechyd yn 'Dda iawn' neu 'dda' yn is ar gyfer y grŵp Gwyn (Stats Cymru, 2015a).

Tabl 33: Canran y boblogaeth yn ôl statws iechyd hunangofnodedig a grŵp ethnig, Cymru, ar 27 Mawrth 2011

Grŵp ethnig	Da iawn	Da	Gweddol	Gwael	Gwael iawn
Pawb	46.6	31.1	14.6	5.8	1.8
Gwyn	46.2	31.2	14.9	5.9	1.8
Grŵp ethnig cymysg neu luosog	58.5	27.0	9.3	3.9	1.3
Asiaidd/Asiaidd	55.2	33.2	8.4	2.5	0.8
Prydeinig	60.5	27.1	8.2	2.9	1.2
Du/Affricanaidd					
Caribïaidd/Du					
Prydeinig					
Grŵp ethnig arall	59.4	28.0	7.7	3.3	1.5

Ffynhonnell: Swyddfa Ystadegau Gwladol, Cyfrifiad 2011

- 8.30 Mae'r data cyfanredol o Arolwg Cenedlaethol Cymru (2012-2015) yn dangos hefyd fod y grŵp Gwyn (Cymro/Sais/Albanwr/Gwyddel o Ogledd

lwerddon/Prydeiniwr) yn fwy tebygol o fod yn fodlon â'r gofal a gawsant mewn apwyntiad ysbyty nag y rheini o bob grŵp ethnig arall.

Gofal cymdeithasol

- 8.31 Ar 31 Mawrth 2015, roedd 5,500 o blant yn derbyn gofal yng Nghymru (Stats Cymru, 2016e). Roedd y mwyafrif ohonynt (92.8 y cant) yn wyn, roedd 5.6 y cant yn blant o gefndiroedd Du a Lleiafrifoedd Ethnig, gyda 3.2 y cant o gefndiroedd cymysg, 1.2 y cant o gefndiroedd Asiaidd neu Asiaidd Prydeinig, 0.8 y cant o gefndiroedd Du neu Ddu Prydeinig, a 0.5 y cant o gefndiroedd 'eraill'. Nid oedd ethnigrwydd 1.5 y cant ohonynt yn hysbys (StatsCymru, 2016e).
- 8.32 Mae'n bosibl bod plant o leiafrifoedd ethnig yn wynebu risg fymryn yn uwch o gael eu dosbarthu'n blant 'Mewn Angen' (StatsCymru, 2016e). Ar 31 Mawrth 2015, roedd 88.7 y cant o blant mewn angen yn wyn, ac roedd 6.0 y cant o gefndiroedd Du a Lleiafrifoedd Ethnig (roedd 5.3 y cant yn anhysbys). Mae'r categori hwn yn cynnwys plant sy'n derbyn gofal, yn ogystal â'r rheini sydd 'ar y gofrestr gofal plant, ond ddim yn derbyn gofal' a 'plant mewn angen, ond ddim yn derbyn gofal, a ddim ar y gofrestr amddiffyn plant'. Roedd cyfran y plant o gefndiroedd Du a Lleiafrifoedd Ethnig uchaf yn y grŵp olaf sef 6.4 y cant. Roedd y gyfran yr oedd ethnigrwydd y plant yn anhysbys ar ei huchaf ar gyfer y rheini 'ar y gofrestr amddiffyn plant, ond ddim yn derbyn gofal' (9.5 y cant).

Crefydd a Chred

- 8.33 Data o'r cyfrifiad yw'r mwyaf manwl o hyd ar gyfer edrych ar iechyd yn ôl crefydd neu gred. Fel yr adroddwyd yn flaenorol, mae iechyd cyffredinol hunangofnodedig yn amrywio rhywfaint yn ôl y categori hwn (ONS, 2011). Ar gyfer y boblogaeth yn ei chyfanrwydd, mae 77.8 y cant o bobl yn dweud bod eu hiechyd yn Dda neu'n Dda lawn. Mae Hindŵiaid (89.5 y cant), Mwslimiaid (86.3 y cant), Sikhiaid (83.9 y cant) a'r rheini heb grefydd (84.4 y cant) yn fwy tebygol o ddweud bod eu hiechyd yn Dda neu'n Dda lawn. Mae Cristnogion (74.5 y cant), Iddewon (70.6 y cant) a'r rhai sy'n ateb 'Crefyddau eraill' (67.4 y cant) yn llai tebygol o ddweud bod eu hiechyd yn dda. Mae hyn yn debygol o fod yn gysylltiedig â gwahanol broffiliau oedran ymysg grwpiau

crefyddol, gydag iechyd hunangofnodedig yn dirywio gydag oedran. Mae data'r cyfrifiad yn dangos bod gan Gristnogion ac Iddewon broffil oedran hŷn na'r boblogaeth yn gyffredinol a bod gan Fwslimiaid, Sikhiaid a'r rheini heb grefydd broffil oedran is. Felly mae'r ffigurau cyffredinol yn celu amrywiadau amlwg o fewn categorïau oedran eang - er enghraifft, yn y grŵp 65 oed a hŷn, roedd cyfran uwch o Fwslimiaid (32.5 y cant) yn dweud bod eu hiechyd yn Wael neu'n Wael lawn o gymharu â'r grŵp oedran hwn yn gyffredinol (19.3 y cant). Fodd bynnag, mae rhai grwpiau'n dangos iechyd cofnodedig gyson uwch/is, hyd yn oed o ddadansoddi yn ôl grŵp oedran eang. Er enghraifft, er bod gan Hindŵiaid broffil oedran ychydig yn iau na'r boblogaeth gyffredinol, y grŵp hwn oedd mwyaf tebygol (neu'n gydradd fwyaf tebygol) o ddweud bod eu hiechyd yn Dda neu'n Dda lawn ym mhob categori oedran. Mae'n bwysig nodi fod cymariaethau'n anodd unwaith eto oherwydd gwahaniaethau ym maint y grwpiau hyn.

- 8.34 Mae data cyfanredol o Arolwg Cenedlaethol Cymru (2012-15) yn rhoi darlun ychydig yn fwy diweddar. O'r tri grŵp y mae data ar gael ar eu cyfer ('Dim crefydd', 'Cristion' neu 'Crefydd arall'), mae Cristnogion fymryn yn llai tebygol o ddweud bod eu hiechyd yn dda. Unwaith eto, mae hyn yn adlewyrchu proffil oedran hŷn y grŵp hwn yn ôl pob tebyg (StatsCymru, 2015b).

Rhyw

Iechyd

- 8.35 Yng Nghymru, mae gwahaniaeth o hyd yn nisgwyliad oes 'adeg geni' dynion a menywod (ONS, 2015d). Fel y nodir uchod, mae disgwyl i ferched a anwyd yn 2012-15 fyw nes eu bod yn 82.3 years, o gymharu â 78.5 oed i fechgyn, sef gwahaniaeth o 3.8 mlynedd. Er bod disgwyliad oes cyffredinol yn raddol gynyddu, nid yw'r blwch rhwng y rhywiau wedi cau rhyw lawer yn ystod y cyfnod hwn (1.8 mlynedd ers 1991-1993).
- 8.36 Mae'r effaith hon ychydig yn llai ar gyfer disgwyliad oes pobl a oedd yn 65 oed yn 2012-14. Yma mae disgwyl i fenywod fyw 20.6 mlynedd (arall) (i fod yn 85.6 oed), o gymharu ag 18.2 mlynedd i ddynion (83.2 oed). Mae hyn yn fwllch o 2.4 mlynedd, sydd wedi lleihau 1.4 mlynedd ers 1991-1993 (ONS, 2015d).

- 8.37 Mae Arolwg Iechyd Cymru (Llywodraeth Cymru, 2016v) yn adrodd ar sawl dangosydd arall wedi'u rhannu yn ôl rhyw. Mae dynion ychydig yn fwy tebygol o smygu na menywod, ac yn fwy tebygol o fod dros eu pwysau (er bod cyfran debyg o ddynion a menywod yn cael eu hystyried yn ordew). Maent yn fwy tebygol o fod yn weithgar yn gorfforol hefyd. Mae mwy o wahaniaeth yn achos cymeriant alcohol, gyda dynion yn fwy tebygol o yfed mwy o alcohol nag a argymhellir (45 y cant, o gymharu â 34 y cant ar gyfer menywod) ac o oryfed alcohol mewn pyliau (30 y cant, o gymharu ag 19 y cant ar gyfer menywod).
- 8.38 Mae'r arolwg Ymddygiad Iechyd mewn Plant Oedran Ysgol yn rhoi gwybodaeth debyg ar gyfer plant 11-16 oed. Roedd cyfran debyg o ferched a bechgyn yn dweud eu bod yn smygu o leiaf unwaith yr wythnos. Roedd bechgyn ychydig yn fwy tebygol o ddweud eu bod yn yfed alcohol o leiaf unwaith yr wythnos, ac roedd cyfran uwch o ferched yn dweud eu bod yn cael mwy nag un ddiod ar ddiwrnod nodweddiadol pan fyddant yn yfed. Roedd merched yn gwneud llai o weithgarwch corfforol na bechgyn, ond yn fwy tebygol o ddweud eu bod yn bwyta ffrwythau a llysiau bob dydd ac yn llai tebygol o fod dros bwysau/yn ordew. Roedd yr arolwg yn dangos hefyd fod bechgyn yn gyson fwy tebygol na merched o fod wedi dioddef anaf, tra'r oedd merched yn fwy tebygol o ddweud eu bod yn dioddef anhwylderau iechyd yn wythnosol, ac roeddent yn llai hapus eu byd na bechgyn (Llywodraeth Cymru, 2015a).

Tabl 34: Canran yr oedolion dros 16 sy'n cael profiad o salwch, Cymru 2015

Salwch	Rhyw		
	Dynion 16+	Menywod 16+	Pobl 16+
Unrhyw salwch	47	54	51
Salwch meddwl	10	16	13
Cyfyngu o gwbl	31	36	33
Salwch resbiradol	13	15	14
SF-36 Sgôr grynodeb elfen gorfforol (a)	49.8	48.1	48.9
SF-36 Sgôr grynodeb elfen feddyliol (a)	50.5	48	49.2

(a) Sgôr cymedr, mae sgoriau uwch yn dangos gwell iechyd neu lesiant.

Ffynhonnell: Arolwg Iechyd Cymru 2015

- 8.39 Mae menywod yn fwy tebygol hefyd o ddioddef salwch o wahanol fathau (Tabl 34), yn cynnwys cyflyrau iechyd meddwl. Fodd bynnag, nid yw'r gwahaniaeth hwn yn cael ei adlewyrchu'n gryf yn nifer y derbyniadau ffurfiol/anffurfiol i gyfleusterau iechyd meddwl (Llywodraeth Cymru, 2016d). Fel y nodwyd uchod, mae data ar gofrestriadau hunanladdiad yn dangos cyfradd gyson uwch ar gyfer dynion na menywod, a dyma'r achos ar draws pob grŵp oedran.

Gofal cymdeithasol

- 8.40 O'r 5,500 o blant sy'n derbyn gofal yng Nghymru (ar 31 Mawrth 2015), bechgyn oedd y mwyafrif (54.1 y cant) (StatsCymru, 2016f). Mae Dynion yn cyfrif am 49.2 y cant o'r boblogaeth, ond mae bechgyn 0-15 oed yn cyfrif am 51.3 y cant o'r boblogaeth. Hyd yn oed gyda'r gyfran uchaf hon, mae'n ymddangos yn glir bod bechgyn yn wynebu risg uwch o gael eu derbyn i ofal na merched.
- 8.41 Mae gwahaniaethau penodol rhwng y rhywiau wedi dod yn amlwg hefyd yn ein data ar Blant mewn Angen⁴⁹ (StatsCymru, 2016f). Bechgyn yw 55.0 y cant o'r plant hyn (heb gynnwys plant a oedd heb eu geni ar 3 Mawrth 2015). Felly maent yn fwy tebygol o gael eu dosbarthu fel plant mewn angen. Bechgyn hefyd yw 80 y cant o'r plant yn y cyfrifiad Plant mewn Angen y cofnodwyd bod ganddynt anhwylder sbectwm awtistig.

Cyfeiriadedd Rhywiol

- 8.42 Mae data cyfanredol o Arolwg Cenedlaethol Cymru (2012-15) yn ein galluogi i ddadansoddi rhywfaint ar yr ymatebion i'r arolwg yn ôl cyfeiriadedd rhywiol. Yn sgil maint bach y sampl hyd yn oed dros sawl blwyddyn yn y grwpiau LGB, fodd bynnag, nid yw'r dadansoddiad ond ar gael ar gyfer ymatebwyr sy'n nodi eu bod yn 'Heterorywiol' ac ar gyfer 'Pob ymateb arall' (mae hyn yn cynnwys y rhai a wrthododd ateb, neu a atebodd 'ddim yn gwybod', yn ogystal â hoyw/lesbiaidd, deurywiol ac arall). Yn ôl y dadansoddiad hwn, mae cyfran y bobl sy'n dweud bod eu hiechyd yn Dda lawn neu'n Dda ychydig yn is ar gyfer 'Pob ymateb arall' nag ar gyfer y grŵp Heterorywiol. Ni

⁴⁹ Diffinnir plant mewn angen fel plant sy'n cael gwasanaethau cymdeithasol gan eu hawdurdod lleol, yn cynnwys plant sy'n derbyn gofal gan awdurdodau lleol.

welir unrhyw wahaniaethau mawr eraill rhwng y grwpiau hyn mewn pynciau cysylltiedig ag iechyd allweddol eraill, yn cynnwys bodlonrwydd â gofal, a chael eu trin ag urddas a pharch, mewn apwyntiadau ysbyty (StatsCymru, 2015c).

- 8.43 Fel i ni adrodd yn flaenorol, canfu rhai astudiaethau bach fod 56 y cant o ymatebwyr Lesbiaidd, Hoyw a Deurywiol (LGB) wedi cael cysylltiad â gwasanaethau iechyd yn y flwyddyn cyn yr astudiaethau, ac roedd 21 y cant ohonynt yn anfodlon (Sefydliad Bevan, 2009). O ran anfodlonrwydd, adroddodd Stonewall Cymru fod 49 y cant o fenywod lesbiaidd a deurywiol yn yr arolwg wedi cael profiad negyddol wrth ddefnyddio gwasanaethau gofal iechyd yn y flwyddyn flaenorol (2008), a bod 28 y cant o ddynion hoyw a deurywiol a oedd wedi defnyddio gwasanaethau gofal iechyd yn dweud iddynt gael profiad negyddol yn ymwneud â'u cyfeiriadedd rhywiol (2012a). Mae Sefydliad Bevan yn dweud hefyd fod 8 y cant o ymatebwyr LGB o'r farn eu bod wedi dioddef gwahaniaethu yn eu meddygfa, a bod 7 y cant o'r farn iddynt ddioddef gwahaniaethu gan eu hysbyty/gwasanaeth iechyd lleol (2009).
- 8.44 Mae tystiolaeth ar gael hefyd gan is-sampl bach (n=189) o ymatebwyr o Gymru mewn arolwg ehangach o staff iechyd a gofal cymdeithasol ledled Prydain. Mae'r canfyddiadau'n dangos rhai problemau ynghylch gwahaniaethu a dealltwriaeth o bryderon iechyd LGBT yn y sector iechyd a gwasanaethau cymdeithasol yng Nghymru. Mae hyn yn cynnwys 30 y cant o staff yn dweud eu bod wedi clywed cydweithwyr yn defnyddio iaith negyddol neu wahaniaethol am bobl LGB yn y pum mlynedd ddiwethaf, a bod 57 y cant 'sydd â chyfrifoldeb uniongyrchol dros ofal cleifion ddim yn ystyried cyfeiriadedd rhywiol yn berthnasol i anghenion iechyd unigolyn' (Stonewall Cymru, 2015b: 6).
- 8.45 Fel yr amlinellwyd yn flaenorol, yn ystod beichiogrwydd, mae rhieni o'r un rhyw neu gyd-rieni wedi adrodd amharodrwydd i ddatgelu eu statws teuluol i weithwyr iechyd proffesiynol, ac maent hefyd yn sôn am brofiadau cymysg o ran a ydynt yn teimlo eu bod yn cael eu cynnwys gan weithwyr mamolaeth proffesiynol (Llywodraeth Cymru, 2014d). Yn ôl astudiaeth 2014 Stonewall Cymru gyda 969 o bobl hoyw/lesbiaidd a deurywiol, mae 72 y cant yn

disgwyl 'y byddent yn wynebu rhwystrau i gael eu dewis fel gofalmwyr maeth pe baent yn datgan eu cyfeiriadedd rhywiol' (Stonewall Cymru, 2014: 18).

- 8.46 O ran iechyd meddwl, nododd astudiaeth yn 2015 yn Lloegr fod cyfraddau sylweddol uwch o bobl ifanc (o dan 26 oed) LGB wedi ceisio lladd eu hunain ac yn hunan-niweidio o gymharu â phobl ifanc heterorywiol. Mae'r dystiolaeth ddiweddaraf rydym wedi'i chanfod ar gyfer Cymru fel yr adroddwyd yn flaenorol: mae adroddiad ysgol Stonewall yn dweud bod gan 49 y cant o ferched ysgol lesbiaidd a neu ddeurywiol symptomau cydnaws ag iselder, felly hefyd 29 y cant o fechgyn ysgol hoyw neu ddeurywiol (2012c); roedd 23 y cant o'r ymatebwyr i'r arolwg hwn wedi ceisio lladd eu hunain rywbryd yn y gorffennol; yn 2012, nododd 3 y cant o ddynion deurywiol sy'n oedolion a 2 y cant o ddynion hoyw a ymatebodd i arolwg eu bod wedi ceisio lladd eu hunain yn y flwyddyn ddiwethaf (Stonewall Cymru, 2012a); dangosodd arolwg tebyg o fenywod lesbiaidd a deurywiol fod 6 y cant o ymatebwyr wedi ceisio lladd eu hunain yn y flwyddyn cyn yr arolwg (Stonewall Cymru, 2008).

9. Cymryd rhan yn y celfyddydau a chwaraeon

Oedran

- 9.1 Wrth grynhoi data o Arolwg Omnibws y Plant 2015, mae Cyngor Celfyddydau Cymru yn datgan

Cynyddodd lefel fynychu'r celfyddydau ymhlith plant a phobl ifainc ychydig o'i chymharu â 2014, gyda 9 allan o bob 10 (88.7%) yn mynychu un o'r 9 celfyddyd (gan gynnwys carnifalau a chelfyddydau'r stryd) unwaith y flwyddyn neu'n amlach yn 2015...

Gan barhau â'r duedd a sefydlwyd, mae plant iau'n debycach o fynychu'r celfyddydau na phlant hŷn nac oedolion ifainc. Wedyn gwelwyd y cynnydd blwyddyn-ar-flwyddyn mwyaf yn y lefel fynychu ymhlith plant yn yr oed 7-10 (i fyny 3.4 pwynt canran i 96.3%).

(Cyngor Celfyddydau Cymru, 2016a: 6).⁵⁰

- 9.2 Yn 2015 cofnodwyd y lefel uchaf o gyfranogiad yn y celfyddydau hefyd, gydag 88.5 y cant o blant a phobl ifanc yn cymryd rhan mewn gweithgareddau celfyddydol unwaith y flwyddyn neu fwy.⁵¹ Mewn patrwm tebyg i fynychu, mae cyfraddau cyfranogi yn uwch ymysg plant iau nag y maent ymysg plant hŷn a phobl ifanc. Mae Tabl 35 yn nodi lefelau mynychu a chyfranogi yn ôl oedran.

⁵⁰ Y naw ffurf ar gelfyddydau yw: dramâu; sioeau cerdd; opera; cerddoriaeth glasurol; cerddoriaeth fyw arall; perfformiadau dawns; orielau neu arddangosfeydd celf neu grefft; darlenniadau, adrodd storïau a digwyddiadau llenyddol eraill; carnifalau a chelfyddydau stryd.

⁵¹ Gweithgareddau celfyddydol yw: gweithgareddau cerddoriaeth; drama neu weithgaredd theatrig; gweithgaredd ddawns; gwneud ffilm a fideo a ffotograffiaeth; celfyddydau a chrefftau gweledol; celfyddydau digidol; ysgrifennu creadigol.

Tabl 29: Mynychu digwyddiadau celfyddydau a chymryd rhan mewn gweithgareddau celfyddydol o leiaf unwaith y flwyddyn yn ôl oedran, Cymru (2015)

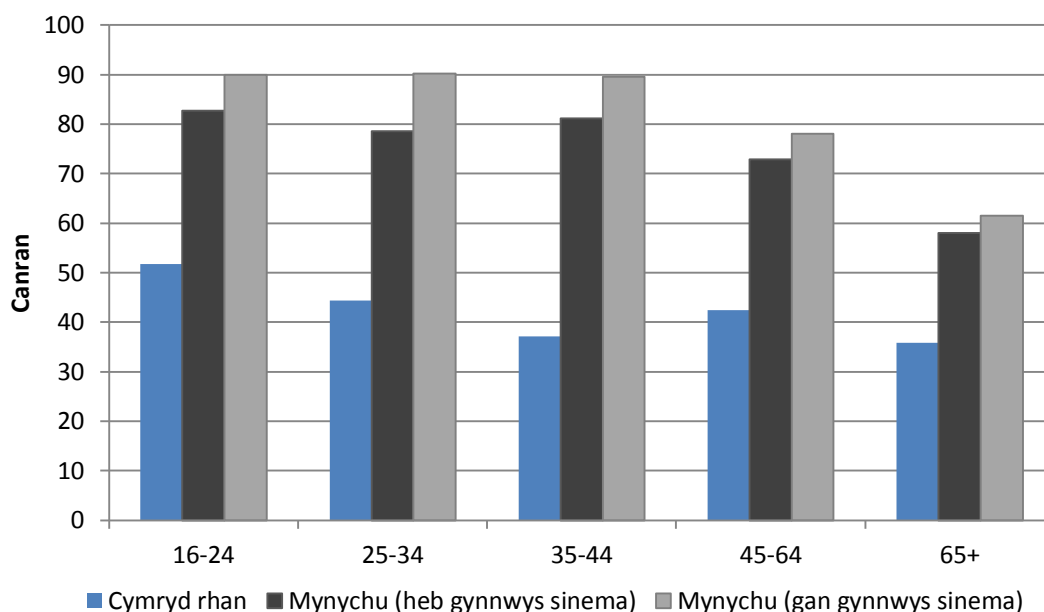
Oedran	Mynychu digwyddiad celfyddydol (%)	Cymryd rhan mewn gweithgareddau celfyddydol (%)
7-10	96.3	98.5
11-15	86.6	92.9
16-18	82.1	67.3

Ffynhonnell: Cyngor Celfyddydau Cymru, 2016

- 9.3 Roedd arolwg ar wahân gan Gyngor y Celfyddydau yn 2015 (Cyngor Celfyddydau Cymru, 2016b) yn edrych ar fynychu digwyddiadau celfyddydol a chymryd rhan yn y celfyddydau ymysg oedolion. Roedd yr arolwg hwn yn defnyddio meini prawf ychydig yn wahanol, felly nid oes modd cymharu'r data'n uniongyrchol â'r data ar gyfer plant yn Nhabl 35.
- 9.4 O ran oedran, canfu Cyngor y Celfyddydau fod 'oedolion yn yr oed 16-24 (90%) a 25-34 (90.2%) yn debycach nag unrhyw grŵp oed arall o fynychu digwyddiad celfyddydol o leiaf unwaith y flwyddyn. Mae'r lefel fynychu'n gostwng fel yr awn drwy'r grwpiau oed gyda'r lefel isaf ar gyfer y rhai yn yr oed 65+ (61.5%)' (Cyngor y Celfyddydau, 2016b: 5).⁵² Mae'r grwpiau oedran iau yn parhau i ddangos cyfraddau mynychu uwch pan gaiff 'sinema' ei hepgor (gweler Ffigur 8).

⁵² Digwyddiadau yw: sinema; cerddorol (nid opera); opera; ballet; dawnys gyfoes; dramâu; cerddoriaeth glasurol (cyngherddau/datganiadau); jazz (cyngerdd/perfformiad); cerddoriaeth werin, draddodiadol neu fyd; cerddoriaeth fyw arall; orielau neu amgueddfeydd celf neu grefft; darlleniadau, adrodd storïau a digwyddiadau llenyddol eraill; carnifalau a chelfyddydau stryd; gwyliau celfyddydol (e.e. Cerddoriaeth, Dawns, Drama, Llenyddiaeth).

Ffigur 8: Canran oedolion sy'n mynychu digwyddiadau a chymryd rhan mewn gweithgareddau celfyddydol o leiaf unwaith y flwyddyn, Cymru (2015)

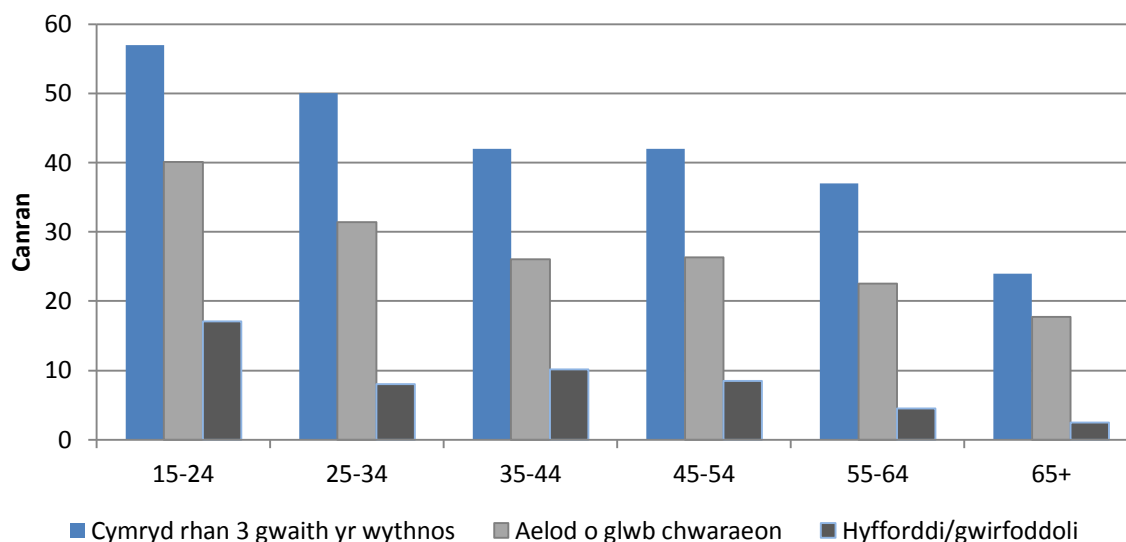
Ffynhonnell: Cyngor Celfyddydau Cymru, 2015

- 9.5 Gellir gweld cynnydd diweddar o ran cymryd rhan mewn gweithgareddau celfyddydol ymysg oedolion gyda 41.2 y cant yng Nghymru yn cymryd rhan mewn o leiaf un o blith saith gweithgaredd celfyddydol yn 2015.⁵³ Mae hyn i fyny o 40.1 y cant yn 2014 a 34.9 y cant yn 2013. O ran oedran, er bod y cyfraddau uchaf yn 2015 i'w gweld yn y ddau grŵp iau, mae'r duedd yn fwy cymysg nag yn achos mynychu (gweler Ffigur 7).
- 9.6 Cynhaliodd Chwaraeon Cymru arolygon ar wahân o gyfranogiad oedolion (2014) a phlant ysgol (2015) mewn gweithgareddau chwaraeon. Mae Ffigur 8 yn dangos dadansoddiad o'r arolwg Oedolion Egnïol yn ôl oedran. Yn gyson â data a adroddwyd yn yr adolygiad blaenorol, mae pobl iau yn parhau i fod yn fwy tebygol o gymryd rhan mewn gweithgareddau chwaraeon deirgwaith yr wythnos neu fwy a bod yn aelod o glwb

⁵³ Gweithgareddau celfyddydol: cerddoriaeth o unrhyw fath yn cynnwys canu, chwarae neu gynorthwyo mewn côr, cymdeithas operatig, band pres, cerddorfa, grŵp gwerin, roc neu jazz; drama neu weithgaredd theatrig o unrhyw fath; gweithgaredd ddawns o unrhyw fath; gwneud ffilm a fideo, neu ffotograffiaeth ar wahân i luniau teulu, gwyliau neu bartïon; celfyddydau a chrefftau gweledol, er enghraifft peintio, braslunio, graffeg gyfrifiadurol, crochenwaith, turnio, gwneud gemwaith, gwehyddu, gwau neu wnïo; ysgrifennu creadigol, er enghraifft, barddoniaeth neu straeon; celfyddydau digidol, er enghraifft, creu a gwneud celfyddydau gan ddefnyddio technoleg ddigidol.

chwaraeon.⁵⁴ Mae'r duedd hon i'w gweld hefyd ar gyfer y rheini sy'n ymwneud â hyfforddi/gwirfoddoli, ac eithrio'r grŵp oedran 25-34 (Chwaraeon Cymru, 2016).

Ffigur 9: Canran cyfranogiad mewn gweithgareddau chwaraeon yn ôl oedran, Cymru (2014)

Ffynhonnell: Arolwg Oedolion Egnïol, 2014

9.7 Mae'r arolwg Chwaraeon Ysgol yn dangos bod disgyblion iau ychydig yn fwy tebygol o gymryd rhan mewn chwaraeon allgyrsiol o leiaf deirgwaith yr wythnos, gyda'r ganran uchaf ym Mlynnyddoedd 5 a 6 (51.5 y cant) a'r ganran isaf ym Mlynnyddoedd 10 ac 11 (44.7 y cant). Y ganran gyffredinol o ddisgyblion (Blynnyddoedd 3 i 11) a oedd yn cymryd rhan deirgwaith neu fwy yr wythnos yn 2015 oedd 48.0 y cant. Roedd plant ysgol gynradd (Blynnyddoedd 3 i 6) hefyd yn fwy tebygol na disgyblion oedran uwchradd (Blynnyddoedd 7 i 11) o ddweud eu bod yn mwynhau gwneud chwaraeon mewn clybiau ysgol, gyda 69.4 y cant o blant oedran cynradd yn ei fwynhau 'yn fawr' o gymharu â 39.2 y cant o blant oedran uwchradd (Chwaraeon Cymru, 2015).

9.8 Mae Arolwg Hamdden Awyr Agored Cymru, sy'n cael ei gynnal bob tair blynedd gan Cyfoeth Naturiol Cymru, yn mesur cyfranogiad oedolion mewn gweithgareddau hamdden awyr agored. Mae canfyddiadau o'r arolwg diweddaraf yn dangos bod oedran yn ffactor wrth ymweld â'r awyr agored.

⁵⁴ Yn wahanol i'r arolwg Chwaraeon Ysgol, nid yw cyfranogiad yn yr arolwg Oedolion Egnïol yn cael ei ddiffinio mewn perthynas â gweithgareddau allgyrsiol yn unig.

Er bod mwyafrif yr oedolion (93 y cant) wedi ymweld â'r awyr agored yn y deuddeg mis diwethaf, roedd y gyfran a oedd wedi ymweld yn y grŵp oedran 75+ yn sylweddol is, sef 71 y cant (Cyfoeth Naturiol Cymru, 2015).⁵⁵

Anabledd

- 9.9 Mae data'r arolwg Oedolion Egniïol yn cynnwys data am fynychu neu gymryd rhan yn y celfyddydau yn y pedair wythnos flaenorol (Chwaraeon Cymru, 2016).⁵⁶ Mae hyn yn rhoi cipolwg ar y berthynas rhwng cyfraddau mynychu neu gymryd rhan a salwch hirdymor neu anabledd. Cofnodwyd cyfraddau is ar gyfer mynychu (25.7 y cant) a chymryd rhan (10.3 y cant) yn y celfyddydau ar gyfer pobl a oedd yn dweud bod ganddynt gyflwr neu salwch meddwl neu gorfforol (y mae disgwyl iddo bara mwy na 12 mis) na'r rheini heb gyflwr neu salwch o'r fath (37.6 y cant yn mynychu ac 11.4 y cant yn cymryd rhan), gyda bwlch amlwg yn y cyfraddau mynychu yn arbennig.
- 9.10 Mae'r patrwm hwn yn dilyn yn fras y patrwm a welwyd gan Gyngor Celfyddydau Cymru yn ei arolwg cyffredinol o'r 'Celfyddydau yng Nghymru' (2010), fel i ni adrodd yn yr adolygiad blaenorol. Canfu'r arolwg hwn fod 71 y cant o bobl sy'n anabl neu sydd â salwch hirdymor wedi mynychu digwyddiad celfyddydol, ffigur is o lawer na hwnnw ar gyfer pob ymatebwr arall (90 y cant).
- 9.11 Fel gyda'r canfyddiadau hynny, fodd bynnag, gallai'r cyfrannau is ar gyfer y rheini â chyflwr neu salwch meddwl neu gorfforol yn yr arolwg Oedolion Egniïol adlewyrchu'r nifer uwch o bobl hŷn yn y categori hwn. Mae'n ymddangos bod oedran yn ffactor ar gyfer mynychu'r celfyddydau yn arbennig, gyda 47.7 y cant o bobl ifanc 15-24 oed yn mynychu digwyddiad yn y pedair wythnos flaenorol, o gymharu â dim ond 20.7 y cant o'r rheini 65

⁵⁵ Diffinnir ymweliadau â'r awyr agored gan gymryd rhan mewn un neu fwy o'r gweithgareddau canlynol: cerdded; beicio ffordd; beicio oddi ar y ffordd neu feicio mynydd; marchogaeth; pysgota; dringo neu ogofa; chwaraeon dŵr modur; chwaraeon dŵr eraill; nofio yn yr awyr agored; chwaraeon eira; chwaraeon maes (saethu/hela); chwaraeon awyr (barcuta/balwnio); gwyllo bywyd gwyllt; rhedeg; gwele golygfeydd neu ymweld ag atyniadau; gyrru neu feicio modur oddi ar y ffordd; cael picnic (fel rhan sylweddol o'r gweithgaredd); ymweld â pharciau chwarae plant/mynd â phlant i chwarae yn yr awyr agored; gemau anffurfiol (e.e. frisbi neu golff); gweithgareddau awyr agored eraill (Cyfoeth Naturiol Cymru, 2015: 16).

⁵⁶ Mae'r diffiniad o ddigwyddiad celfyddydol ychydig yn fwy cul nag ar gyfer yr arolwg Cyngor Celfyddydau yr adroddir arno uchod, ac mae'n cynnwys: sinema, y theatr, ballet, opera, neu gyngerdd. Mae cymryd rhan yn y celfyddydau'n cael ei ddiffinio'n fwy eang, gydag enghreifftiau dangosol yn unig: e.e. canu, dawnsio, chwarae cerddoriaeth, peintio, cerflunio.

oed a hŷn (Chwaraeon Cymru, 2016). Dangosir y cysylltiad hwn hefyd yn nata'r Arolwg Cenedlaethol Cymru diweddar (2014-15), lle'r oedd y ganran fwyaf o bobl a ddewisodd 'iechyd ddim yn ddigon da' fel rheswm dros beidio ag ymweld â digwyddiad celfyddydol, amgueddfa neu le hanesyddol yn y deuddeg mis blaenorol yn y grŵp 75 oed a hŷn (Llywodraeth Cymru, 2016n).

- 9.12 Mae cyfranogiad mewn gweithgareddau chwaraeon hefyd yn ar gyfer y rheini â chyflwr neu salwch meddwl neu gorfforol hirdymor (Chwaraeon Cymru, 2016). O gymharu â'r rhai nad ydynt yn uniaethu â'r categori hwn, mae data o 2014 yn dangos bod y grŵp hwn yn llai tebygol o gymryd rhan mewn chwaraeon yn rheolaidd (29.2 y cant, o gymharu â 48.1 y cant), o fod yn aelod o glwb chwaraeon (20.6 y cant, o gymharu â 30.6 y cant), a bod yn hyfforddwr/gwirfoddolwr (7.0 y cant, o gymharu â 10.6 y cant).
- 9.13 Mae'r un duedd i'w gweld ymysg plant ysgol. I'r rheini sydd ag unrhyw anabledd neu nam, mae cyfraddau cymryd rhan mewn chwaraeon o leiaf deirgwaith yr wythnos (40.2 y cant) a mwynhad o chwaraeon allgyrsiol (45.1 y cant) yn is nag ar gyfer y rhai heb anabledd neu nam (48.8 y cant yn cymryd rhan and 53.7 y cant yn achos mwynhau chwaraeon allgyrsiol) (Chwaraeon Cymru, 2015).
- 9.14 Fe wnaeth canran sylweddol is o unigolion â salwch hirdymor neu anabledd (84 y cant) ymweld â'r awyr agored yn y deuddeg mis diwethaf o gymharu â'r ganran gyffredinol (93 y cant). Roedd hyn yn cymharu â 96 y cant o'r rhieni heb salwch hirdymor neu anabledd. Fel gyda'r uchod, mae'r patrwm hwn hefyd yn adlewyrchu'r gyfran uwch o bobl hŷn ymysg y rhai sy'n dweud bod ganddynt salwch hirdymor neu anabledd, gydag 20 y cant yn y grŵp hwn yn 75 oed a hŷn o gymharu â 6 y cant o'r rheini heb salwch hirdymor neu anabledd (Cyfoeth Naturiol Cymru, 2015).

Hunaniaeth o ran rhywedd

- 9.15 Er bod prinder data ystadegol ar gyfer y grŵp hwn, mae tystiolaeth o arolygon ar raddfa lai neu astudiaethau ansoddol yn dangos dau brif fater ynghylch cyfranogiad a phrofiadau pobl drawsryweddol mewn perthynas â chwaraeon a gweithgareddau hamdden (Pwyllgor Menywod a

Chydraddoldebau, 2016; Llywodraeth Cymru, 2016t; Canolfan Ragoriaeth LGBT, 2012; Mitchell a Howarth, 2009).

- 9.16 Y cyntaf o'r rhain yw rhwystrau mynediad at gyfleusterau sydd wedi'u gwahanu ar sail rhywedd (h.y. ystafelloedd newid). Mae tystiolaeth fod mynediad i gyfleusterau'r rhywedd priodol wedi cael ei wrthod i rai unigolion trawsryweddol, ac mae ofn neu bryder i hyn ddigwydd ynddo'i hun yn gallu rhwystro cyfranogiad.
- 9.17 Mae'r ail fater yn ymwneud â chyfranogiad mewn chwaraeon neu weithgareddau sydd wedi'u gwahanu ar sail rhywedd, lle mae rhwystrau'n codi yn sgil materion fel ofn cael eu derbyn a chanfyddiad pobl eraill fod cael menywod traws ar dimau menywod yn rhoi mantais annheg i'r timau hynny. Mae'r broblem hon yn cael ei gwaethygu ymhellach gan dystiolaeth i ddarpariaeth yn y gyfraith sy'n caniatáu eithrio unigolion traws rhag cymryd rhan mewn chwaraeon 'sy'n cael eu heffeithio gan rywedd' i sicrhau cystadlu teg a diogelwch gael ei chymhwyso'n amhriodol, er enghraifft, mewn chwaraeon prifysgol (Pwyllgor Menywod a Chydraddoldebau, 2016).⁵⁷

Priodas a Phartneriaeth Sifil

- 9.18 Nid ydym yn ymwybodol ar hyn o bryd o unrhyw ddata'n ymwneud â phriodas/partneriaeth sifil a mynediad at weithgareddau diwylliannol neu chwaraeon.

Beichiogrwydd a Mamolaeth

- 9.19 Nid ydym yn ymwybodol o unrhyw ddata'n ymwneud â beichiogrwydd/mamolaeth a mynediad i weithgareddau diwylliannol neu chwaraeon.

Hil

- 9.20 Roedd arolwg Cyngor y Celfyddydau 2010 yn adrodd ar lefelau mynychu a chymryd rhan yn y celfyddydau ymysg Pobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig. Mynychodd 83 y cant o ymatebwyr a oedd yn Bobl Dduon a Lleiafrifoedd

⁵⁷ Diffinir camp sy'n cael ei heffeithio gan rywedd fel un lle byddai cryfder, stamina neu gorffoedd corfforol personau cyffredin o un rhywedd yn eu rhoi dan anfantais i bersonau cyffredin o'r rhywedd arall fel cystadleuwyr mewn digwyddiadau'n ymwneud â'r gamp (Pwyllgor Menywod a Chydraddoldebau, 2016: 32).

Ethnig o leiaf un digwyddiad, a mynychodd 75 y cant 2-3 (tebyg i'r cyfraddau ar gyfer pobl wyn sef 86 y cant a 75 y cant). Roedd ymatebwyr a oedd yn Bobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig yn llai tebygol nag ymatebwyr gwyn i fynychu cerddoriaeth fyw arall (41 y cant/ 51 y cant), orielau/arddangosfeydd celf/crefft (31 y cant/ 39 y cant), sioeau cerdd (19 y cant/ 31 y cant), a phantomeim (12 y cant/ 29 y cant). Roeddent yn fwy tebygol o fynychu darlenniadau/adrodd storïau (18 y cant/ 10 y cant) a dawns gyfoes (18 y cant/ 8 y cant) (Cyngor Celfyddydau Cymru, 2010).

- 9.21 O ran cymryd rhan mewn chwaraeon, nid yw maint y grwpiau yn yr arolwg Oedolion Egnïol yn ddigon i alluogi dadansoddi yn ôl cefndir ethnig. Fodd bynnag, mae rhywfaint o wybodaeth am gyfranogiad ar gael gan yr arolwg Chwaraeon Ysgol, sy'n dangos cyfraddau cyfranogiad uwch na'r cyfartaledd mewn chwaraeon allgyrsiol o leiaf deirgwaith yr wythnos gan ddisgyblion yn y grwpiau Gwyn (48.7 y cant), Ethnig Cymysg/Lluosog (52.2 y cant) a Du/Affricanaidd/Caribïaidd/Du Prydeinig (52.1 y cant), gyda chyfraddau is na'r cyfartaledd ar gyfer disgyblion mewn grwpiau Asiaidd/Asiaidd Prydeinig (36.2 y cant) ac Ethnig Arall (39.5 y cant) (Chwaraeon Cymru, 2015). Y tebygrwydd yw bod y canrannau cyffredinol hyn yn celu gwahaniaethau pellach mewn cyfranogiad gan grwpiau ethnig yn y categorïau hyn, yn ogystal ag yn ôl nodweddion gwarchodedig eraill sy'n cysylltu ag ethnigrwydd mewn gwahanol ffyrdd, yn cynnwys rhyw a chrefydd neu gred. Er enghraifft, mae agweddau diwylliannol at rywedd a chwaraeon yn bwysig o ddeall cyfraddau cyfranogiad is ymhlith menywod o rai cymunedau De Asia (Long et al., 2015).

Crefydd a Chred

- 9.22 Mae'r arolwg Oedolion Egnïol yn adrodd bod y rheini yn y grŵp 'Dim crefydd neu agnostig' yn fwy tebygol na'r cyfartaledd o gymryd rhan mewn gweithgareddau chwaraeon deirgwaith yr wythnos neu fwy (47.0 y cant, o gymharu â'r gyfradd gyffredinol o 40.5 y cant). Mae cyfranogiad yn is na'r cyfartaledd ar gyfer Cristnogion (35.9 y cant). Er nad yw'r data'n ddigonol i edrych ar grwpiau crefyddol eraill ar y mesur hwn, mae peth data ar gael ar unrhyw gyfranogiad mewn chwaraeon yn y pedair wythnos flaenorol. O'r pedwar grŵp y mae data ar gael ar eu cyfer, mae gan dri gyfraddau uwch na

chyfanswm Cymru (72.0 y cant) ac 'Unrhyw grefydd arall' (79.8 y cant). Mae'r grŵp Cristnogion yn is na'r cyfartaledd gyda 67.8 y cant. Hwyrach fod y cyfraddau cyfranogiad is ar gyfer y grŵp hwn yn adlewyrchu ei broffil oedran hŷn na'r boblogaeth yn gyffredinol, gyda data'r cyfrifiad yn dangos bod 25.4 y cant o Gristnogion yng Nghymru yn y grŵp 65 oed a hŷn - y grŵp sydd â'r gyfradd cyfranogiad mewn chwaraeon isaf - o gymharu ag 18.4 y cant o'r boblogaeth yn y grŵp hwn yn gyffredinol (Chwaraeon Cymru, 2016).

- 9.23 Fel i ni adrodd yn flaenorol, datgelodd arolwg bach o fenywod Hindŵ a Mwslimaidd ym Mro Morgannwg fod prinder cyfleusterau hamdden i fenywod yn unig yn rhwystr allweddol i gyfranogiad ar gyfer y grwpiau hyn (Llywodraeth Cymru, 2014e). Cafodd pryder ynghylch cymryd rhan mewn chwaraeon mewn amgylchedd cymysg ar gyfer rhai menywod Mwslimaidd ei bwysleisio ymhellach mewn astudiaeth ansoddol ddiweddar (Long et al., 2015).

Rhyw

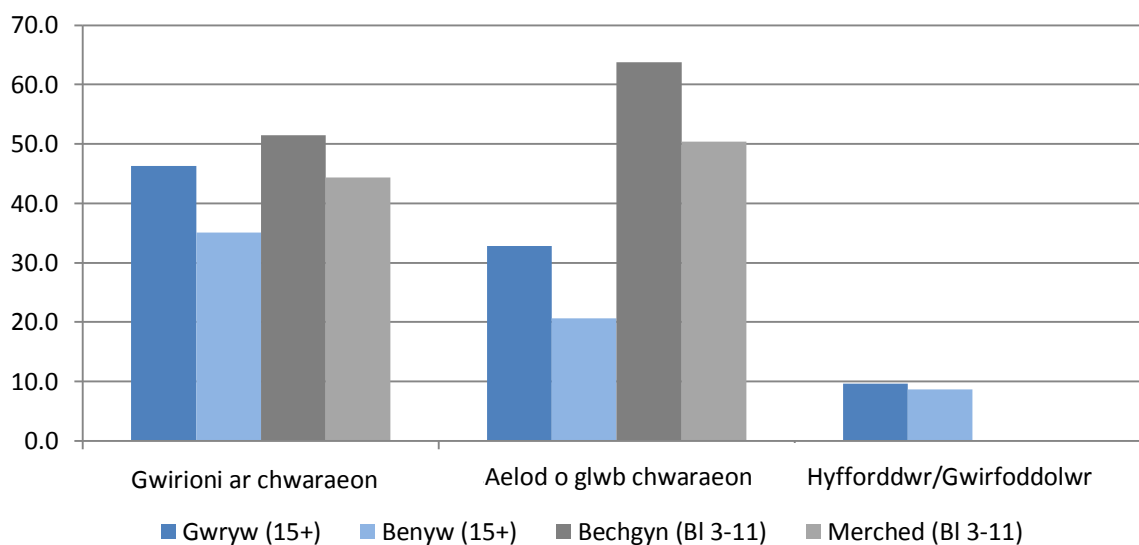
- 9.24 Mae arolwg Cyngor y Celfyddydau yn dangos bod merched (7-18 oed) yn fwy tebygol o fynychu o leiaf un digwyddiad celfyddydol y flwyddyn na bechgyn, ar gyfradd o 91.6 y cant o ferched o gymharu ag 86.0 y cant o fechgyn (Cyngor y Celfyddydau, 2016a). Y bwlch hwn yw'r mwyaf sydd wedi'i weld yn y pum mlynedd diwethaf, er bod cyfraddau mynychu ar gyfer y ddau ryw wedi cynyddu.
- 9.25 Ar y llaw arall, fe wnaeth y bwlch rhwng merched a bechgyn o ran cymryd rhan mewn gweithgareddau celfyddydol gau yn 2015 i 1.5 y cant o 3.1 y cant y flwyddyn flaenorol. Mae merched yn fwy tebygol o hyd o fod wedi cymryd rhan yn y celfyddydau o leiaf unwaith y flwyddyn. Mae yna wahaniaethau mwy rhwng y rhywiau ar gyfer rhai gweithgareddau. Er enghraifft, mae'r bwlch rhwng y rhywiau o ran cymryd rhan mewn dawnys wedi tyfu ers 2014, gyda 35.4 y cant o ferched (34.6 y cant yn 2014) wedi cymryd rhan o leiaf unwaith y flwyddyn o gymharu ag 14.1 y cant o fechgyn (16.5 y cant yn 2014). Mae merched hefyd yn fwy tebygol o hyd o gymryd rhan mewn gweithgareddau drama neu theatr, gyda'r bwlch yn parhau o gwmpas deg pwynt canran (40.4 y cant/ 30.1 y cant). Mae bechgyn yn fwy tebygol o

gymryd rhan mewn gweithgareddau celfyddydau digidol (45.2 y cant/ 40.2 y cant).

- 9.26 Ar gyfer oedolion, tyfodd y gwahaniaeth rhwng cyfraddau mynychu menywod a dynion mewn gweithgareddau celfyddydau yn 2015 i 3.8 pwynt canran o 1.4 y flwyddyn flaenorol, gyda menywod yn fwy tebygol o fynychu (Cyngor y Celfyddydau, 2016b). Roedd menywod yn parhau i fod yn fwy tebygol na dynion o fynychu sioeau cerdd (25.5 y cant/ 15.6 y cant), a dramâu (34.8 y cant/ 25.9 y cant), ond roedd y gwahaniaethau yn y categorïau eraill yn weddol fach.
- 9.27 Tyfu eto wnaeth y bwlch rhwng y rhywiau o ran cyfranogiad yn y celfyddydau yn 2015, ar ôl bod yn weddol hafal yn 2014, gyda 44.6 y cant o fenywod a 37.6 y cant o ddynion yn cymryd rhan mewn gweithgaredd celfyddydol o leiaf unwaith yn y flwyddyn. Y bwlch mwyaf yn y mathau o weithgareddau oedd mewn celfyddydau a chrefftau gweledol, gyda menywod yn fwy tebygol o gymryd rhan ynddynt na dynion (30.6 y cant/ 18.2 y cant). Roedd y gwahaniaethau'n fach yn y categorïau eraill, gyda'r ail fwch mwyaf mewn ffilm/fideo/ffotograffiaeth lle'r oedd dynion yn fwy tebygol o gymryd rhan (13.9 y cant/ 9.4 y cant).
- 9.28 Mae'r arolygon Oedolion Egniïol a Chwaraeon Ysgol ill dau yn dangos bwlch rhwng y rhywiau o ran cymryd rhan mewn chwaraeon, gyda chyfranogiad bechgyn a dynion yn uwch (gweler Ffigur 9). Mae canfyddiadau'r arolwg Oedolion Egniïol yn dangos, yn 2014, fod menywod yn llai tebygol o gymryd rhan mewn chwaraeon deirgwaith neu fwy yr wythnos (35.1 y cant/ 46.3 y cant), bod yn aelod o glwb chwaraeon (20.6 y cant/ 32.8 y cant), neu fod yn hyfforddwr/gwirfoddolwr (8.6 y cant/ 9.6 y cant) o gymharu â dynion (gweler Ffigur 9). Fodd bynnag, yn achos pob un o'r tri mesur, mae'r bwlch wedi cau rhywfaint ers arolwg 2012.
- 9.29 Roedd yr arolwg Chwaraeon Ysgol (2015) yn dangos bod merched yn llai tebygol na bechgyn o gymryd rhan mewn chwaraeon deirgwaith neu fwy yr wythnos (44.4 y cant/ 51.5 y cant), neu fod yn aelod o glwb chwaraeon (50.4 y cant/ 63.8 y cant) (Ffigur 9). Roedd disgyblion gwrywaidd yn fwy tebygol hefyd o fwynhau chwaraeon (o fewn yr ysgol a thu allan), a mynegi mwy o

hyder wrth roi cynnig ar weithgareddau newydd. Er mai bach yw'r bylchau rhwng merched a bechgyn ar y mesurau hyn ymysg disgyblion oedran cynradd (2-3 pwynt canran), mae hyn yn ehangu ymysg disgyblion oedran uwchradd, hyd at 21.2 pwynt canran rhwng cyfran y merched a'r bechgyn sy'n mwynhau Addysg Gorfforol 'yn fawr' (Chwaraeon Cymru, 2015).

Ffigur 10: Canran yr oedolion a phlant yn ôl ymwneud â chwaraeon, Cymru

Ffynhonnell: Arolwg Oedolion Egniïol 2014 a'r Arolwg Chwaraeon Ysgol 2015

Cyfeiriadedd Rhywiol

- 9.30 Mae'r arolwg Oedolion Egniïol yn adrodd bod ymatebwyr hoyw neu lesbiaid yn fwy tebygol o fod wedi cymryd rhan mewn gweithgareddau chwaraeon yn y pedair wythnos flaenorol na'r cyfartaledd (77.9 y cant/ 72.0 y cant) (Chwaraeon Cymru, 2016). Yn 2014 cynhaliodd Stonewall Cymru arolwg ymhlith 969 o bobl hoyw/lesbiaid a deurywiol am bob math o brofiadau bywyd yng Nghymru, yn cynnwys chwaraeon. Gan adeiladu ar ganfyddiadau eu harolwg chwaraeon yn 2012 (Stonewall Cymru, 2012b) i ni adrodd arno'n flaenorol, canfu Stonewall Cymru ganfyddiadau uwch o rwystrau i gymryd rhan mewn chwaraeon ymysg dynion, gyda dynion deurywiol y lleiaf tebygol o fod wedi cymryd rhan mewn chwaraeon yn y deuddeg mis blaenorol (Stonewall Cymru, 2014). Nododd yr arolwg hefyd ymhlith yr ymatebwyr fod 24 y cant o ddynion hoyw sy'n chwarae chwaraeon tîm yn chwarae i dîm penodol ar gyfer pobl LGB. Roedd hyn yn cymharu â 7 y cant o'r ymatebwyr

lesbiaidd. Dywedodd 55 y cant o'r holl ymatebwyr y byddent yn fwy tebygol o ystyried ymuno â thîm pe bai'n LGB-gyfeillgar.

10. Diogelwch corfforol

Oedran

- 10.1 Mae grwpiau oedran iau yn wynebu risg uwch o ddioddef trosedd dreisgar⁵⁸ a thrais o natur bersonol⁵⁹, yn ôl data a adroddwyd o'r Arolwg Trosedd ar gyfer Cymru a Lloegr. Mae dadansoddiad EHRC o'r data hwn ar gyfer 2012/13 yn rhoi dadansoddiad ar gyfer ymatebwyr yng Nghymru yn ôl nodweddion gwarchodedig, ac yn dangos bod y profiad a gofnodwyd o drosedd dreisgar yn is ar gyfer pob grŵp oedran 35 oed a hŷn o gymharu â'r rheini 16-24 oed, gyda 8.5 y cant o'r rheini'n dweud eu bod wedi cael profiad o drosedd dreisgar yn y 12 mis diwethaf (EHRC, 2015d: 98). Er mai dim ond ar gyfer Cymru a Lloegr gyda'i gilydd mae data ar gael ar gyfer Arolwg Trosedd 2014/15, roedd y data'n parhau i ddangos bod pobl ifanc 16-24 oed yn fwy tebygol na grwpiau oedran eraill o ddioddef trosedd dreisgar. Mae'n dangos hefyd fod nifer yr achosion o drosedd o natur bersonol yn uwch ymhlith y grwpiau oedran iau ac yn lleihau gydag oedran. Roedd menywod a dynion fel ei gilydd yn y grwpiau oedran iau yn fwy tebygol o ddioddef camdriniaeth ddomestig nag yn y grwpiau oedran hŷn, gyda'r ganran uchaf (o bob grŵp oedran) o bobl a oedd wedi dioddef camdriniaeth yn y flwyddyn ddiwethaf ar gyfer menywod 16-19 oed (12.6 y cant) (ONS, 2016b).
- 10.2 Mae oedran wedi'i amlygu fel ffactor o ran profiad o droseddau casineb hefyd. Mae gofid sy'n gysylltiedig â throsedd gasineb yn cael effaith fawr ar ansawdd bywyd dioddefwyr ifanc (16-19), gydag adroddiadau bod bwllo cysylltiedig â chasineb mewn ysgolion yn broblem sylweddol. O'r troseddau casineb hynny sy'n cael eu cymell gan oedran (er nad yw'r data'n dweud pa oeddrannau gafodd eu targedu), roedd dioddefwyr yn fwy tebygol o blith yr holl grwpiau i beidio â rhoi gwybod i'r heddlu am y drosedd oherwydd eu bod yn credu na fyddai'r heddlu'n gallu gwneud unrhyw beth i helpu (Race Equality First, 2014: 14).

⁵⁸ Mae trosedd dreisgar yn cwmpasu ystod eang o droseddau, o fân ymosodiadau fel gwthio a hyrddio nad ydynt yn achosi niwed corfforol i ddigwyddiadau difrifol fel anafu a llofruddiaeth (ONS, 2016e).

⁵⁹ Trosedd o natur bersonol yw'r term gyfunol a ddefnyddir i ddisgrifo camdrin domestig, ymosodiadau rhyw a stelcio (ONS, 2016e).

- 10.3 Fel yr adroddwyd yn flaenorol, mae data Arolwg Cenedlaethol Cymru 2013/14 yn dangos pa mor ddiogel mae'r ymatebwyr yn teimlo yn eu cartrefi ac mewn mannau cyhoeddus. Pobl hŷn 75 oed a hŷn oedd fwyaf tebygol o deimlo'n anniogel (36 y cant, o gymharu â 21 y cant ar gyfer pob grŵp oedran) wrth gerdded ar eu pen eu hunain yn eu hardal leol wedi iddi nosi, ac ar drafnidiaeth gyhoeddus wedi iddi nosi (34 y cant, o gymharu â 21 y cant ar gyfer pob grŵp oedran). Fodd bynnag, nid oedd pobl hŷn yn teimlo mymryn yn fwy anniogel na grwpiau oedran eraill yn eu cartref wedi iddi nosi (StatsCymru, 2014).
- 10.4 Mae data a gasglwyd ynghylch amddiffyn oedolion agored i niwed yng Nghymru ar gyfer 2014-15 yn rhoi gwybodaeth am nodweddion oedolion a allai fod mewn perygl o niwed. Yn 2014-15, mae'r data'n dangos mai menywod 65 oed a hŷn yw dioddefwyr mwyaf cyffredin camdriniaeth honedig o hyd, gan gyfrif am 46 y cant (1,845) o'r holl atgyfeiriadau a gyflawnwyd [ar gyfer amddiffyn oedolion] yn 2014-15, ac roedd 63 y cant (2,550) o'r atgyfeiriadau a gyflawnwyd ar gyfer menywod (Llywodraeth Cymru, 2016q: 6). Roedd camdriniaeth honedig yn fwy tebygol yng nghartref yr oedolion.

Anabledd

- 10.5 Mae Arolwg Trosedd Cymru a Lloegr yn dangos, ynn 2014/15 ar gyfer Cymru a Lloegr gyda'i gilydd, bod menywod a dynion â salwch hirdymor neu anabledd yn fwy tebygol o ddioddef unrhyw gamdriniaeth ddomestig yn y flwyddyn ddiwethaf (16.0 y cant o fenywod and 8.8 y cant o ddynion), o gymharu â'r rheini heb salwch hirdymor neu anabledd (6.8 y cant o fenywod a 3.2 y cant o ddynion)' (ONS, 2016e).
- 10.6 Cofnodwyd anabledd fel ffactor cymell mewn 10 y cant o'r holl droseddau casineb a gofnodwyd yng Nghymru yn 2015/16 (Y Swyddfa Gartref, 2016).⁶⁰ Mae dadansoddiad o drosedd gasineb yn ôl y math o drosedd yng Nghymru a Lloegr yn 2015/16 yn awgrymu os yw anabledd yn ffactor cymell, mae'n fwy tebygol o fod mewn troseddau trais yn erbyn y person a throseddau

⁶⁰ Caiff y ffactor cymell ei gofnodi yn unol â chanfyddiad y dioddefwr, ac ar y sail hwn y mae elfen gasineb troseddau casineb yn cael ei chydabod. Gweler Y Swyddfa Gartref (2016: 21).

hysbysadwy eraill⁶¹, wrth gymharu â dadansoddiad o'r math o drosedd yn ôl trosedd gasineb yn gyffredinol (gweler Tabl 36).

Tabl 36: Canran y mathau o drosedd ym mhob llinyn o drosedd gasineb, Cymru a Lloegr, 2015/16

Math o drosedd	Llinyn trosedd gasineb a fonitrwyd					Cyfanswm
	Hil	Crefydd	Cyfeiriadedd rhywiol	Anabled	Traws-rywedd	
Trosedd yn erbyn y person	31	33	42	43	42	34
gydag anaf	8	6	13	11	11	9
heb anaf	23	27	30	32	31	25
Troseddau yn erbyn y drefn gyhoeddus	59	50	46	31	47	55
Difrod troseddol a thanau bwriadol	7	14	6	9	4	7
Troseddau hysbysadwy eraill	3	3	5	17	7	4

Ffynhonnell: Y Swyddfa Gartref

- 10.7 Dioddefwyr anabl trosedd gasineb a holwyd gan Race Equality First oedd y grŵp mwyaf tebygol ond un i ddioddef effeithiau lluosog o ganlyniad i'w profiad, a hefyd i ystyried hunanladdiad. Maent yn fwy tebygol na grwpiau eraill o ystyried symud o'u hardal neu gelu'r ffaith eu bod yn anabl. Roedd hanner y dioddefwyr yn y grŵp hwn, yn achos eu digwyddiad mwyaf difrifol, yn adnabod eu tramgwyddwr (Race Equality First, 2014: 15).
- 10.8 Mae canlyniadau o Arolwg Cenedlaethol Cymru 2013/14 yn awgrymu bod y rheini â salwch cyfyngus hirdymor yn teimlo'n llai diogel na'r rheini heb salwch o'r fath. Roedd cyfrannau uwch o'r rheini â salwch cyfyngus hirdymor yn dweud eu bod yn teimlo'n anniogel wedi iddi nosi yn eu cartref (8 y cant, o gymharu â 3 y cant o'r rheini heb salwch o'r fath), wrth gerdded yn yr ardal leol (35 y cant, o gymharu ag 17 y cant) ac wrth deithio ar drafnidiaeth gyhoeddus (34 y cant, o gymharu ag 16 y cant) (StatsCymru, 2014). Ategir y canfyddiad hwn gan ddadansoddiad EHRC o Arolwg Trosedd Cymru a Lloegr 2012/13, a ganfu wahaniaeth arwyddocaol yn ystadegol rhwng pobl anabl a phobl nad ydynt yn anabl yng Nghymru yn y ganran sy'n teimlo'n

⁶¹ Roedd troseddau hysbysadwy eraill yn cynnwys troseddau fel dwyn, byrgleriaeth a throseddau rhyw, er enghraifft.

anniogel iawn neu'n anniogel pan fyddant ar eu pen eu hunain yn eu cartref neu yn eu hardal leol (yn ystod y dydd neu wedi iddi nosi), sef 36 y cant, o gymharu â 26 y cant o bobl heb anabledd (EHRC, 2015g).

- 10.9 Mae data ar amddiffyn oedolion agored i niwed ar gyfer 2014-15 yn rhoi gwybodaeth am y prif gategori perygl. Roedd 42 y cant o'r atgyfeiriadau a gyflawnwyd ar gyfer amddiffyn oedolion yn ymwneud ag oedolion ag anabledd neu eiddilwch corfforol, roedd 20 y cant yn ymwneud ag oedolion â phroblem iechyd meddwl organig (oherwydd nam ar yr ymennydd yn hytrach nag achos seicolegol), a 17 y cant yn ymwneud ag oedolion ag anabledd dysgu. Mae'r prif gategori perygl yn amrywio gydag oedran, ac oedolion ag anabledd dysgu yw'r grŵp mwyaf (46 y cant) o'r grŵp oedran 18-64. Roedd y rheini ag anabledd neu eiddilwch corfforol yn cyfrif am 54 y cant o'r atgyfeiriadau a gyflawnwyd yn y grŵp 65 oed a hŷn. Ychydig iawn o wahaniaethau oedd yn y cyfrannau hyn yn ôl rhyw ar gyfer y grŵp 65 oed a hŷn. Yn y grŵp 18-24 oed, roedd Dynion yn fwy tebygol o fod ag anabledd dysgu fel y prif gategori, ond roedd menywod yn fwy tebygol o gael anabledd corfforol neu broblem iechyd meddwl gweithredol (StatsCymru, 2016q).

Hunaniaeth o ran rhywedd

- 10.10 Cofnodwyd 35 o droseddau casineb trawsryweddol yng Nghymru yn 2015/16. Roeddent yn cyfrif am 1.5 y cant o gyfanswm y troseddau casineb a gofnodwyd yng Nghymru (Y Swyddfa Gartref, 2016). Fel y gwelir yn Nhabl 36 (uchod), mae data o Gymru a Lloegr yn awgrymu bod y math o drosedd ar gyfer troseddau casineb trawsryweddol ychydig yn fwy tebygol o fod yn drais yn erbyn y person nag ydyw ar gyfer troseddau casineb yn gyffredinol.
- 10.11 Dywedwyd bod diogelwch mewn mannau cyhoeddus yn bryder sylweddol i bobl drawsryweddol, yn enwedig mewn canol trefi yn y nos (Canolfan Ragoriaeth LGBT, 2012). Ategir hyn gan ganfyddiadau Prosiect Ymchwil Trosedd Gasineb Cymru Gyfan. O'r holl grwpiau a warchodir a holwyd, ymatebwyr trawsryweddol oedd fwyaf tebygol o ofni trosedd gasineb; mwyaf tebygol o ddioddef effeithiau lluosog o'u profiad; a deg gwaith yn fwy tebygol o feddwl am hunanladdiad. Nid oedd y grŵp hwn yn adnabod y tramgwyddwr yn y rhan fwyaf o achosion (67 y cant). O'r rheini a holwyd a

oedd heb hysbysu'r heddlu am y drosedd gasineb, dywedodd 21 y cant nad oeddent wedi gwneud hynny oherwydd profiad negyddol blaenorol (Race Equality First, 2014: 19).

Priodas a Phartneriaeth Sifil

- 10.12 Mae canran y menywod a oedd wedi dioddef camdriniaeth ddomestig yn y flwyddyn flaenorol yn amrywio yn ôl statws priodasol, fel y dangoswyd mewn data o Arolwg Trosedd Cymru a Lloegr 2014/15. Ar gyfer Cymru a Lloegr gyda'i gilydd, gwelwyd y canrannau uchaf ar gyfer menywod a oedd wedi gwahanu (19.8 y cant) a menywod sydd wedi ysgaru/sydd â phartneriaeth sydd wedi'i ddiddymu'n gyfreithiol (18.7 y cant), o gymharu â'r ganran isaf (3.6 y cant) ar gyfer menywod priod/mewn partneriaeth sifil. Roedd canran y dynion sy'n dioddef camdriniaeth ddomestig yn amrywio yn ôl statws priodasol mewn patrwm tebyg, ond gyda chyfrannau is ym mhob categori. Roedd hyn yn amrywio o 9.4 y cant o ddynion a oedd wedi gwahanu i 2.4 y cant o ddynion priod/mewn partneriaeth sifil (ONS, 2016e).

Beichiogrwydd a Mamolaeth

- 10.13 Mae llawer o ddioddefwyr camdriniaeth ddomestig yn feichiog pan mae hyn yn digwydd iddynt. Yn ôl adolygiad y DU o ddiogelwch mamau, mae rhwng 40 a 60 y cant o fenywod sy'n dioddef camdriniaeth ddomestig yn cael eu cam-drin pan maent yn feichiog. Amcangyfrifir hefyd fod 30 y cant o drais domestig yn cychwyn yn ystod beichiogrwydd a bod mwy na 14 y cant o farwolaethau mamol yn digwydd ymhlith menywod sydd wedi dweud wrth eu gweithiwr iechyd proffesiynol eu bod mewn perthynas gamdriniol (Lewis, 2007).

Hil

- 10.14 Barnwyd mai hil oedd ffactor cymell mewn 73 y cant o droseddau casineb a gofnodwyd yng Nghymru yn 2015/16 (Y Swyddfa Gartref, 2016). Cafodd 59 y cant o droseddau casineb yng Nghymru a Lloegr a oedd yn cynnwys ffactor wedi'i gymell gan hil eu cofnodi fel troseddau yn erbyn y drefn gyhoeddus, sy'n ganran uwch nag ar gyfer y math hwn o drosedd ar gyfer trosedd gasineb yn gyffredinol (gweler Tabl 36, uchod). Mae data ar gael

hefyd ar gyfer Cymru ar nifer y digwyddiadau hiliol ⁶², gyda 2,613 ohonynt wedi'u cofnodi gan yr heddlu yn 2015/16. Mae hyn yn gynydd o 7 y cant ers 2014/15 (Y Swyddfa Gartref, 2016).

- 10.15 Roedd ymatebwyr o leiafrifoedd ethnig i'r arolwg Race Equality First 1.5 gwaith yn fwy tebygol nag ymatebwyr gwyn o feddwl bod trosedd gasineb yn cael effaith negyddol ar y gymuned. Roedd y dioddefwr yn adnabod y tramgwyddwr ar gyfer dwy ran o dair o'r ymatebwyr o leiafrifoedd ethnig, yn achos eu digwyddiad mwyaf difrifol (Race Equality First, 2014: 16).
- 10.16 Mae data ar amddiffyn oedolion agored i niwed yng Nghymru ar gael yn ôl ethnigrwydd. Ar gyfer yr atgyfeiriadau a gyflawnwyd ar gyfer amddiffyn oedolion yn 2014-15, roedd 89 y cant o oedolion agored i niwed o gefndir Gwyn, ac roedd llai na 2 y cant o gefndiroedd Du a Lleiafrifoedd Ethnig. Roedd gwybodaeth am ethnigrwydd yn anhysbys neu wedi'i gwrthod ar gyfer gweddill yr atgyfeiriadau (StatsCymru, 2016p).

Crefydd a Chred

- 10.17 Mae cryn gysylltiad croestoriadol rhwng troseddau casineb sy'n cael eu cymell gan grefydd a hil (Race Equality First, 2014: 16-17). Yn 2015/16, barnwyd bod crefydd yn ffactor cymell mewn 5 y cant o droseddau casineb yng Nghymru ac fe'u cofnodwyd felly. Mae data ar y math o drosedd ar gael ar gyfer Cymru a Lloegr gyda'i gilydd (gweler Tabl 36, uchod), ac mae'n dangos bod canran uwch (14 y cant) o droseddau casineb seiliedig ar grefydd wedi'u cofnodi yn y categori 'difrod troseddol a thanau bwriadol' o drosedd nag a gofnodwyd yn y categori hwn yn gyffredinol (7 y cant) (Y Swyddfa Gartref, 2016).
- 10.18 Dywedodd canran uchel o ddioddefwyr trosedd gasineb ffydd (78 y cant) yn yr arolwg Race Equality First fod mwy nag un tramgwyddwr yn gyfrifol, mewn perthynas â'u digwyddiad mwyaf difrifol. Roedd 15 y cant o ddioddefwyr troseddau casineb cysylltiedig â ffydd wedi dewis celu eu

⁶² Diffinnir 'digwyddiad hiliol' fel unrhyw ddigwyddiad, yn cynnwys unrhyw drosedd, sy'n cael ei ystyried yn un hiliol gan y dioddefwr neu unrhyw berson arall. Mae'r cwmpas yn ehangach nag ar gyfer y casgliad o droseddau casineb hiliol gan ei fod yn cynnwys troseddau nad ydynt yn rhai hysbysadwy, yn ogystal â throseddau hysbysadwy (Y Swyddfa Gartref, 2016).

hunaniaeth grefyddol er mwyn osgoi digwyddiadau yn y dyfodol (Race Equality First, 2014: 17).

Rhyw

- 10.19 Mae Arolwg Trosedd Cymru a Lloegr yn awgrymu bod dynion yn fwy tebygol o ddioddef trosedd dreisgar na menywod. Yn 2012/13 yng Nghymru, roedd 3.8 y cant o ddynion wedi cofnodi iddynt ddioddef trosedd dreisgar o gymharu ag 1.5 y cant o fenywod. Mae dadansoddiad croestoriadol yn ôl oedran a rhywedd ar gyfer Cymru a Lloegr yn 2012/13 yn dangos bod dynion ym mhob grŵp oedran hyd at y grŵp 75 oed a hŷn yn fwy tebygol o ddioddef trosedd dreisgar, er bod y canrannau'n gyffredinol a'r bwlch rhwng dynion a menywod ynn lleihau gydag oedran ar y cyfan (EHRC, 2015d: 99, 102). Mae data'r Arolwg Trosedd ar gyfer Cymru yn 2012/13 ar gyfer plant 10-15 oed hefyd yn dangos bod bechgyn (11.3 y cant) yn fwy tebygol o ddioddef trosedd dreisgar na merched (2.6 y cant) (EHRC, 2015d: 105).
- 10.20 Mae'r Arolwg Trosedd yn dangos hefyd, i'r gwrthwyneb, bod menywod yn fwy tebygol na dynion o ddioddef trais o natur bersonol, ym mhob categori o gamdriniaeth sy'n cael ei gynnwys o dan y term hwn. Mae canfyddiadau 2014/15 ar gyfer Cymru a Lloegr gyda'i gilydd yn dangos bod menywod ddwywaith yn fwy tebygol na dynion o ddioddef camdriniaeth ddomestig (ar ôl troi'n 16 oed, ac yn y flwyddyn ddiwethaf) a'u bod bum gwaith yn fwy tebygol o ddioddef ymosodiad rhyw (ar ôl troi'n 16 oed) (ONS, 2016e). Mae data arbrofol ar droseddau cysylltiedig â cham-drin domestig a gofnodwyd gan yr heddlu rhwng Ebrill a Medi 2015 yn awgrymu bod 11 y cant o'r holl droseddau yn gysylltiedig â cham-drin domestig, a bod 33 y cant o droseddau trais yn erbyn y person yn gysylltiedig â cham-drin domestig yng Nghymru (ONS, 2016e).
- 10.21 Yn y cyfnod 2015/16, bu cyfanswm o 7,648 o erlyniadau am drais yn erbyn menywod a merched. Roedd mwyafrif yr erlyniadau hyn ar gyfer trais domestig (6,664), gyda llai am dreisio (217) a throseddau rhyw heb gynnwys treisio (767) (Gwasanaethau Erlyn y Goron, 2016). Arweiniodd tua thri chwarter o erlyniadau trais domestig a throseddau rhyw at euogfarn, ac

ychydig dros hanner yr erlyniadau am dreisio a arweiniodd at euogfarn (gweler Tabl 37).

Tabl 30: Nifer yr erlyniadau a'r gyfradd euogfarnu am drais yn erbyn menywod a merched, Cymru 2015/16

	Erlyniadau	Llwyddiannus	Aflwyddiannus	Cyfradd euogfarnu (%)
Trais Domestig	6,664	5,087	1,577	76.3
Treisio	217	115	102	53.0
Troseddau Rhyw	767	566	201	73.8

Ffynhonnell: Gwasanaeth Erlyn y Goron

- 10.22 Mae menywod yn fwy tebygol na dynion o deimlo'n anniogel wedi iddi nosi yn eu cartref, wrth gerdded yn eu hardal leol neu wrth deithio ar drafnidiaeth gyhoeddus, yn ôl data o Arolwg Cenedlaethol Cymru 2013/14. Er mai gwahaniaeth bach oedd rhwng menywod a dynion yn y ganran sy'n teimlo'n anniogel yn eu cartref wedi iddi nosi (3 phwynt canran), roedd y bwlch yn fwy o lawer ar gyfer cerdded yn eu hardal leol wedi iddi nosi (22 pwynt canran) a theithio ar drafnidiaeth gyhoeddus wedi iddi nosi (20 pwynt canran) (StatsCymru, 2014).

Cyfeiriadedd Rhywiol

- 10.23 Yn 2015/16, barnwyd cyfeiriadedd rhywiol yn ffactor cymell mewn 15 y cant o droseddau casineb a gofnodwyd yng Nghymru. Mae data trosedd gasineb ar gyfer Cymru a Lloegr yn 2015/16 yn dangos bod y troseddau casineb hyn yn fwy tebygol o gynnwys troseddau sy'n ymwneud â thrais yn erbyn y person nag ar gyfer trosedd gasineb yn gyffredinol, a'u bod yn cynnwys y ganran uchaf o droseddau a oedd yn cynnwys anaf (gweler Tabl 36, uchod) (Y Swyddfa Gartref, 2016). Mae tystiolaeth hefyd i awgrymu bod pobl LGB yn fwy tebygol na phobl heterorywiol o ddioddef trosedd (o unrhyw fath) (Hudson-Sharp a Metcalf, 2016: 37).
- 10.24 Canfu'r arolwg Race Equality First fod ymatebwyr a oedd wedi dioddef troseddau casineb homoffobig yn fwy tebygol (o'r grwpiau sy'n cael eu cynnwys mewn deddfwriaeth trosedd gasineb) o ymladd yn ôl yn gorfforol yn

ystod y digwyddiad (ynghyd â dioddefwyr trosedd gasineb drawsryweddol), osgoi'r lleoliad ar ôl y digwyddiad, a chelu rhyw agwedd ar eu hunaniaeth. Roedd ymatebwyr yn y grŵp hwn yn fwy tebygol o gael eu fictimeiddio gan fwy nag un tramgwyddwr (78 y cant o ymatebwyr, mewn perthynas â'u digwyddiad mwyaf difrifol). Ar ôl dioddefwyr trawsryweddol, y grŵp hwn yw'r mwyaf tebygol o fyw mewn ofn trosedd gasineb (Race Equality First, 2014: 18).

- 10.25 Er mai ychydig iawn o ymchwil gymharu sydd wedi'i chynnal i batrymau cam-drin domestig yn ôl hunaniaeth rywiol, mae adolygiad ymchwil diweddar yn crynhoi'r darlun cyfredol sydd ar gael o gam-drin domestig ar gyfer pobl LGB. Mae amcangyfrifon o nifer yr achosion yn amrywio, yn cynnwys cyfraddau rhwng dynion a menywod mewn perthynas o'r un rhyw; fodd bynnag, mae tystiolaeth sy'n awgrymu mai camdriniaeth emosiynol yw un o'r ffurfiau mwyaf cyffredin o gamdriniaeth ddomestig sy'n cael ei brofi gan bobl LGB, yn enwedig lesbiaid, gyda dynion yn fwy tebygo o ddioddef camdriniaeth gorfforol neu rywiol (Hudson-Sharp a Metcalf, 2016: 35). Roedd prosiect ymchwil ansoddol yn 2014 yn edrych ar y rhwystrau sy'n wynebu pobl LGBT wrth gael at Wasanaethau Cam-drin Domestig, Stelcian ac Aflonyddu, a Thrais Rhywiol yng Nghymru. Ar sail cyfweiliadau gyda gweithwyr proffesiynol yn y sectorau trais domestig a rhywiol LGBT, a chyflwyniadau ysgrifenedig gan bobl LGBT, nododd y gwaith ymchwil fod rhwystrau ar dair lefel: unigol (yn ymwneud â gwybodaeth ac amgyffrediad pobl LGBT); rhyngbersonol (yn ymwneud â chael eu rheoli/cam-drin gan eraill mewn perthynas â'u hunaniaeth rywiol); a strwythurol a diwylliannol (yn ymwneud â'r ffordd mae gwasanaethau cyfredol wedi'u llunio gyda golwg ar anghenion menywod cisryweddol, heterorywiol) (Llywodraeth Cymru, 2014a: 1).

11. Cyfranogiad a chynrychiolaeth y cyhoedd

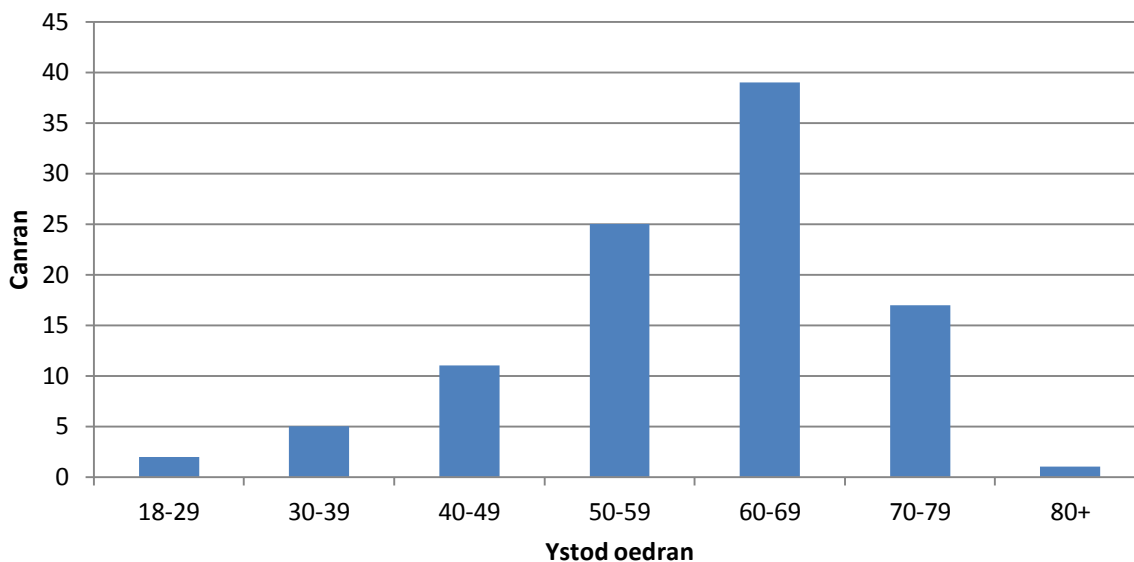
Oedran

- 11.1 Mae arolygon a gynhelir ar ôl etholiadau cyffredinol a refferenda yn rhoi darlun o un agwedd ar gyfranogiad cyhoeddus. Y duedd gyffredinol a welir o astudiaethau a gynhaliwyd yn dilyn etholiad cyffredinol y DU yn 2015, etholiad y Cynulliad a refferendwm yr UE yn 2016 yw bod cyfrannau uwch ymhlith y grwpiau oedran hŷn yn pleidleisio.
- 11.2 Mae adroddiad EHRC yn dadansoddi data panel ar-lein a gasglwyd yn yr Astudiaeth Etholiad Prydeinig. Mae'r EHRC yn nodi bod y defnydd o arolwg ar-lein yn golygu nad yw'r ymatebwyr o reidrwydd yn cynrychioli'r boblogaeth sy'n gymwys i bleidleisio, ac fe ategir hyn gan y canrannau uchel a ddywedodd eu bod wedi pleidleisio (92.6% yn 2015) o gymharu â'r nifer gwirioneddol a bleidleisiodd (66.1% yn 2015). Yng Nghymru yn yr un modd, roedd cyfran y cyfranogwyr a gadarnhaodd eu bod wedi pleidleisio yn etholiad cyffredinol 2015 (92.7 y cant) yn uwch na'r nifer a bleidleisiodd (65.7 y cant); fodd bynnag, mae'r data hwn yn dangos tuedd gyffredinol o gyfran gynyddol uwch yn pleidleisio gydag oedran (ac eithrio yn achos y grŵp oedran 25-35) (EHRC, 2015a).
- 11.3 Mae arolygon cynrychiadol sydd wedi'u cynnal ar ran y Comisiwn Etholiadol yn dangos gwahaniaeth tebyg ar gyfer y grwpiau oedran hyn a bleidleisiodd yn refferendwm yr UE ac etholiadau'r Cynulliad. Yn seiliedig ar sampl o 751 o oedolion yng Nghymru, dywedodd 84 y cant o'r grŵp oedran 18-24 eu bod wedi pleidleisio yn refferendwm yr UE, o gymharu â 96 y cant o'r grŵp 65 oed a hŷn (Comisiwn Etholiadol, 2016a). Mae'r bwlch yn fwy amlwg yn yr arolwg yn dilyn etholiadau'r Cynulliad yn 2016 (n=701), gyda 55 y cant o'r grŵp oedran 18-24 yn dweud eu bod wedi pleidleisio, o gymharu ag 88 y cant o'r grŵp 65 oed a hŷn (Comisiwn Etholiadol, 2016b: 128).
- 11.4 Mae tuedd i'r gwrthwyneb i'w gweld ar gyfer oedran o ran a yw pobl yn teimlo eu bod yn gallu dylanwadu ar benderfyniadau sy'n effeithio ar yr ardal leol. Mae data cyfanredol o Arolwg Cenedlaethol Cymru dros dair blynedd (2012-2015) yn rhoi dadansoddiad yn ôl grwpiau oedran llai ac yn dangos

bod canran y bobl sy'n cytuno eu bod yn gallu dylanwadu ar benderfyniadau lleol yn lleihau gydag oedran (StatsCymru, 2015d).

- 11.5 Mae darlun o gynrychiolaeth yn ôl oedran ar gael gan yr *Arolwg Ymgeiswyr Llywodraeth Leol* (Llywodraeth Cymru, 2013), fel yr adroddwyd yn flaenorol, sy'n rhoi data manwl ar oedran cynghorwyr yn 2012 (Ffigur 10).⁶³

Ffigur 11: Canran cynghorwyr lleol etholedig yn ôl oedran, Cymru 2012

Ffynhonnell: Arolwg Ymgeiswyr
Llywodraeth Leol

- 11.6 Mae'r data'n dangos bod cyfranogiad mewn cynrychiolaeth gyhoeddus yn fwy cyffredin ymysg pobl hŷn. Roedd 61 y cant o gynghorwyr lleol yn ddynion a dros eu hanner cant.

Anabledd

- 11.7 Mae data arolwg a gasglwyd yn dilyn etholiad cyffredinol y DU yn 2015, etholiad y Cynulliad a refferendwm yr UE yn 2016 yn awgrymu ychydig iawn o wahaniaeth rhwng y rheini sy'n anabl a'r rheini sydd ddim yng nghyfran y bobl sy'n pleidleisio (EHRC, 2015; Comisiwn Etholiadol 2016a a 2016b).
- 11.8 Mae dadansoddiad o Arolwg Cenedlaethol Cymru 2013/14 yn dangos bod cyfran is o bobl sy'n ystyried eu hunain yn anabl yn teimlo eu bod yn gallu dylanwadu ar benderfyniadau yn eu hardal leol (20.9 y cant), o gymharu â'r rhai nad ydynt yn anabl (25.2 y cant). Gwelwyd bod y gwahaniaeth hwn yn arwyddocaol yn ystadegol (EHRC, 2015f).

⁶³ Cynhelir yr arolwg nesaf y dilyn etholiadau lleol 2017.

11.9 Mae Llywodraeth Cymru yn rhoi data ar gadeiryddion ac aelodau Cyrff a Noddir gan Lywodraeth Cymru gweithredol, Byrddau Iechyd Lleol ac Ymddiriedolaethau'r GIG a benodir gan Weinidogion Cymru. Mae Tabl 38 yn nodi nodweddion gwarchodedig aelodau bwrdd y gwahanol gyrff cyhoeddus fel yr oeddent ar 1 Ebrill 2016, yn cynnwys y ganran sy'n ystyried eu hunain yn anabl. Mae'r ffigurau hyn yn awgrymu nad oes gan bobl anabl gynrychiolaeth ddigonol ymhlith aelodau bwrdd o ystyried bod 21.1 y cant o'r boblogaeth oedran gweithio yng Nghymru yn ystyried eu hunain yn anabl ym mis Mawrth 2016 (StatsCymru, 2016u). Fodd bynnag, dylid bod yn ofalus wrth ymdrin â data anabledd, oherwydd efallai fod rhai pobl yn gyndyn o ddatgan anabledd.

Tabl 31: Cyfansoddiad byrddau cyhoeddus yn ôl nodwedd warchodedig, Cymru, Ebrill 2016

	Dynion %	Menywod %	Lleiafrif ethnig %	Anabl %
Gweithredol	54	46	6	7
Cynghori	58	42	2	2
Parciau Cenedlaethol	55	45	0	0
Byrddau Iechyd Lleol	49	51	8	4
Ymddiriedolaethau'r GIG	77	23	9	9
Cynghorau Iechyd				
Cymuned	46	54	0.9	11
Heb eu rheoleiddio	67	33	3	2

Ffynhonnell: Llywodraeth Cymru

11.10 Ar lefel llywodraeth leol, yn arolwg 2012 o ymgeiswyr, roedd 14 y cant o gynghorwyr etholedig ynn ystyried eu hunain yn anabl (roedd 91 y cant o'r rhain dros eu hanner cant) (Llywodraeth Cymru, 2013: 24).

11.11 O ran iechyd meddwl, roedd 98 y cant o gynghorwyr etholedig yn dweud bod eu hiechyd meddwl yn 'dda' neu'n 'dda iawn', dywedodd 2 y cant fod eu hiechyd meddwl yn 'weddol', a dywedodd llai nag 1 y cant ei fod yn 'wael' neu'n 'wael iawn' (Llywodraeth Cymru, 2013: 23).

Hunaniaeth o ran rhywedd

11.12 Mae diffyg data ar gael i edrych ar gynrychiolaeth pobl drawsryweddol mewn swyddi cyhoeddus. Mae adolygiad ymchwil diweddar yn nodi rhwystrau i

gyfranogiad cyhoeddus pobl drawsryweddol, ac mae'r rhain wedi cael eu trin a'u trafod mewn astudiaethau ymchwil ansoddol. Mae'r rhwystrau a nodir yn ymwneud yn bennaf â disgwyliad y byddant yn dioddef gwahaniaethu yn y broses benodi, yn ogystal â disgwyliadau o agweddau negyddol yn ehangach mewn swyddi cyhoeddus (Hudson-Sharp a Metcalf, 2016: 99-100).

Priodas a Phartneriaeth Sifil

- 11.13 Nid ydym yn ymwybodol o unrhyw ddata'n ymwneud â chynrychiolaeth gyhoeddus a statws priodasol/partneriaeth sifil.

Beichiogrwydd a Mamolaeth

- 11.14 Nid ydym yn ymwybodol o unrhyw ddata'n ymwneud â chynrychiolaeth gyhoeddus a beichiogrwydd neu statws mamolaeth.

Hil

- 11.15 Mae data arolwg a gasglwyd yn dilyn etholiad cyffredinol y DU yn 2015, etholiad y Cynulliad a refferendwm yr UE yn 2016 yn rhoi darlun cymysg o gyfranogiad gwleidyddol drwy bleidleisio pan gaiff ei ystyried yn ôl ethnigrwydd. Gallai hyn adlewyrchu'n rhannol y niferoedd bach iawn yn aml sydd wedi'u cynnwys yn y samplau o'r rheini o gefndiroedd lleiafrifoedd ethnig. Mae data 2015 yn dilyn yr etholiad cyffredinol yn dangos bach iawn o wahaniaeth rhwng grwpiau Gwyn a Phobl Dduon a Lleiafrifoedd Ethnig o ran y gyfran a bleidleisiodd. Dywedodd cyfran is o'r rheini o gefndiroedd Du a Lleiafrifoedd Ethnig nag o gefndiroedd Gwyn eu bod wedi pleidleisio yn etholiadau'r Cynulliad (50 y cant, o gymharu â 73 y cant o'r grŵp Gwyn) a refferendwm yr UE (a gofnodwyd fel 74 y cant, o gymharu â 91 y cant o'r grŵp Gwyn) (EHRC, 2015f: 36; Comisiwn Etholiadol, 2016a a 2016b).⁶⁴

⁶⁴ Canfu'r arolwg mai'r gyfran gyffredinol yng Nghymru a gadarnhaodd eu bod wedi pleidleisio yn y refferendwm oedd 90 y cant. Mae hyn yn cymharu â'r ganran wirioneddol a bleidleisiodd yn y refferendwm yng Nghymru, sef 71.7 y cant. Er i arolwg refferendwm yr UE ddilyn cynllun ar hap, mae'r adroddiad technegol yn nodi'r gynrychiolaeth amghymesur o bleidleiswyr, o gymharu â'r rhai na phleidleisiodd, a gafwyd yn y sampl (ar gyfer y DU yn gyffredinol). Mae hyn hefyd yn cyd-fynd â chanlyniad arolygon barn ôl-etholiad blaenorol. Mae'n priodoli'r duedd hon i'r cynnydd ym mharodrwydd pleidleiswyr (o gymharu â'r rhai sydd heb bleidleisio) i gymryd rhan mewn arolygon barn, ac yn damcaniaethu hefyd ei bod hi'n cael ei hystyried yn fwy dymunol yn gymdeithasol i fod wedi cymryd rhan mewn digwyddiad dinesig yn ôl pob tebyg (Comisiwn Etholiadol, 2016b: 2).

- 11.16 Mae data cyfanredol o Arolwg Cenedlaethol Cymru (2012-15) a dadansoddiad o Arolwg Cenedlaethol Cymru 2013/14 yn awgrymu nad oes fawr o wahaniaeth rhwng y rhai o gefndiroedd Gwyn a lleiafrifoedd ethnig yn y ganran sy'n teimlo eu bod yn gallu dylanwadu ar benderfyniadau yn eu hardal leol (StatsCymru, 2015a; EHRC, 2015b).
- 11.17 Mae cyfanswm y boblogaeth o bobl o gefndiroedd Du a Lleiafrifoedd Ethnig yng Nghymru yn gymharol fach, sef ychydig dros 4 y cant o'r boblogaeth gyfan yn 2011. Mae hyn yn amrywio yn ôl grŵp oedran, o 6.6 y cant o bobl ifanc 16-24 oed, 5.6 y cant o'r rhai 25-49 oed, i 1.6 y cant o'r rhai 50 oed a hŷn (ONS, 2011). Yn ôl y categorïau eang hyn, mae'r rheini o leiafrifoedd ethnig yn cael eu cynrychioli i wahanol raddau o gymesuredd ar fyrddau cyrff cyhoeddus, o (yn Ebrill 2016) 0.9 y cant yn unig o aelodau Cynghorau Iechyd Cymuned, hyd at 9 y cant o aelodau bwrdd Ymddiriedolaethau'r GIG (Tabl 38, uchod). O fewn y data hwn, mae'n bosibl bod cynrychiolaeth grwpiau ethnig unigol yn amrywio ymhellach, ond mae'r meintiau poblogaeth bach ar gyfer y cefndiroedd ethnig hyn yn gwneud cymariaethau'n anodd.
- 11.18 Mae cyfran y cynghorwyr etholedig o gefndiroedd lleiafrifoedd ethnig yn is, fel y dangosir yn arolwg ymgeiswyr lleol 2012, a oedd yn adrodd bod 0.6 y cant o gynghorwyr etholedig yn dod o grwpiau lleiafrifoedd ethnig. Nid oedd yr un o'r rhain yn fenyw. Roedd cyfran ychydig yn uwch o ymgeiswyr anetholedig o grwpiau lleiafrifoedd ethnig – 2.8 y cant (Llywodraeth Cymru, 2013: 13).

Crefydd a Chred

- 11.19 Mae data arolwg a gasglwyd yn dilyn etholiad cyffredinol y DU yn 2015, etholiad y Cynulliad a refferendwm yr UE yn 2016 yn dangos cyfrannau ychydig uwch o bleidleiswyr ymysg Cristnogion na'r rheini heb grefydd neu o leiafrifoedd crefyddol (EHRC, 2015f; Comisiwn Etholiadol, 2016a a 2016b). Gallai hyn fod yn gysylltiedig â'r proffil oedran hŷn ymysg Cristnogion, o ystyried y cyfrannau uwch o bleidleiswyr ymysg y grwpiau oedran hŷn.
- 11.20 Mae data cyfanredol o Arolwg Cenedlaethol Cymru (2012-15) a dadansoddiad o Arolwg Cenedlaethol Cymru 2013/14 yn awgrymu mai bach iawn o wahaniaeth sydd rhwng gwahanol grwpiau crefyddol, neu'r rheini heb

grefydd, yn y ganran sy'n teimlo eu bod yn gallu dylanwadu ar benderfyniadau yn eu hardal leol (StatsCymru, 2015b; EHRC, 2015b).

- 11.21 Roedd yr arolwg o ymgeiswyr llywodraeth leol yn 2012 yn dangos bod 83 y cant o gynghorwyr etholedig yn dweud eu bod yn Gristnogion, nid oedd gan 15 y cant unrhyw grefydd, ac atebodd y 2 y cant a oedd yn weddill 'arall' (yn cynnwys Iddewiaeth, Islam, Hindŵaeth, Bwdhaeth ac unrhyw grefydd arall). Ymhlith ymgeiswyr anetholedig, roedd y cyfrannau heb grefydd ac 'arall' yn uwch, sef 25 y cant heb grefydd a 6 y cant yn 'arall' (Llywodraeth Cymru, 2013: 14). Mae hyn yn awgrymu efallai bod cynrychiolaeth ormodol o Gristnogion mewn cynghorau lleol, gan eu bod yn cyfrif am oddeutu 57 y cant o'r boblogaeth yng Nghymru; gallai oedran esbonio hyn, o ystyried proffil oedran hŷn y grŵp crefyddol hwn a dosbarthiad oedran cynghorwyr etholedig (gweler Ffigur 10, uchod).

Rhyw

- 11.22 Mae data arolwg a gasglwyd yn dilyn etholiad cyffredinol y DU yn 2015, etholiad y Cynulliad a refferendwm yr UE yn 2016 yn awgrymu mai bach iawn yw'r gwahaniaeth rhwng menywod a dynion o ran cyfranogiad gwleidyddol drwy bleidleisio (EHRC, 2015f; Comisiwn Etholiadol, 2016a and 2016b).
- 11.23 Mae dadansoddiad o ddata 2013/14 o Arolwg Cenedlaethol Cymru yn awgrymu bod menywod ychydig yn llai tebygol o deimlo eu bod yn gallu dylanwadu ar benderfyniadau yn eu hardal leol, gyda 22.8 y cant yn teimlo felly o gymharu â 25.6 y cant o ddynion. Mae'r gwahaniaeth hwn yn arwyddocaol yn ystadegol (EHRC, 2015b).
- 11.24 O ran cynrychiolaeth, mae 42 y cant o aelodau'r Cynulliad a'r Cabinet yn fenywod. Mae'r darlun hwn yn cael ei efelychu'n fras yng nghyfansoddiad aelodau bwrdd cyrff cyhoeddus yng Nghymru, gyda rhai eithriadau - dim ond 23 y cant o aelodau bwrdd Ymddiriedolaethau'r GIG sy'n fenywod, ond maent yn y mwyafrif ar Gynghorau Iechyd Cymuned (CIC), sef 54 y cant o'r aelodau (Tabl 38, uchod).
- 11.25 Ceir darlun pellach o gynrychiolaeth ar lefel uwch mewn cyrff cyhoeddus gan adroddiad ymchwil Chwarae Teg o 2015. Mae'r adroddiad hwn yn nodi

cyfran y menywod sy'n gadeiryddion a phrif weithredwyr cyrff cyhoeddus yng Nghymru. Nododd yr adroddiad fod llai na 25 y cant o gadeiryddion bwrdd Cyrff a Noddir gan Lywodraeth Cymru yn fenywod, felly hefyd 15 y cant o brif weithredwyr y cyrff hyn. Yng nghyrrff GIG Cymru (CIC, byrddau iechyd lleol ac Ymddiriedolaethau'r GIG), roedd 44 y cant o gadeiryddion a 35 y cant o brif weithredwyr yn fenywod. O'r cyrff heb eu rheoleiddio, dim ond 13 y cant o gadeiryddion oedd yn fenywod (Chwarae Teg, 2015).

- 11.26 Nododd yr arolwg o ymgeiswyr llywodraeth leol yn 2012 fod 32 y cant o gynghorwyr etholedig yn fenywod. Mae hyn yn adlewyrchu'r cydbwysedd rhwng y rhywiau ymysg ymgeiswyr anetholedig hefyd (31 y cant yn fenywod) (Llywodraeth Cymru, 2013: 9).
- 11.27 Er mai menywod sy'n llenwi cyfran uchel o swyddi mewn ysgolion ac awdurdodau lleol, nid yw eu cynrychiolaeth ar lefelau uchel yn y sefydliadau hyn yn adlewyrchu'r cyfrannau cyffredinol hyn. Yn 2016, roedd 75 y cant o staff addysgu cymwysedig (yn cynnwys penaethiaid) mewn ysgolion a gynhelir yng Nghymru yn fenywod, o gymharu â dim ond 59 y cant o benaethiaid (StatsCymru, 2016v). Gan ddefnyddio data o 2014, mae EHRC yn adrodd bod 72 y cant o staff awdurdod lleol yn fenywod, o gymharu â dim ond 18 y cant o brif weithredwyr awdurdod lleol (EHRC, 2014: 6).

Cyfeiriadedd Rhywiol

- 11.28 Nid yw data cyfanredol o Arolwg Cenedlaethol Cymru (2012-15) yn dangos unrhyw wahaniaethau o bwys rhwng y rheini a oedd yn ystyried eu bod yn heterorywiol a'r rheini nad oeddent (yn cynnwys y rhai na ymatebodd) yng nghyfran y bobl sy'n teimlo eu bod yn gallu dylanwadu ar benderfyniadau sy'n effeithio ar eu hardal leol (StatsCymru, 2015c).
- 11.29 Nododd *Arolwg Ymgeiswyr Llywodraeth Leol* fod 98 y cant o gynghorwyr etholedig yn ystyried eu hunain yn heterorywiol, o gymharu â 95 y cant o ymgeiswyr anetholedig. Mae'n adrodd hefyd ar gyfeiriadedd rhywiol cynghorwyr sir, gyda 3 y cant yn dweud eu bod yn Lesbiaidd, Hoyw neu Ddeurywiol (Llywodraeth Cymru, 2013: 15).
- 11.30 Yn yr un modd, fel yr amlinellwyd uchod ar gyfer unigolion trawsryweddol, mae ymchwil yn awgrymu bod profiad neu ddisgwyliad o wahaniaethu neu

agweddau negyddol yn rhwystro cyfranogiad cyhoeddus ar gyfer pobl LGB (Hudson-Sharp a Metcalf, 2016: 97-8). Mae arolwg diweddar Stonewall Cymru o 969 o bobl LGB yng Nghymru yn cefnogi'r darlun hwn, gyda dros hanner yr ymatebwyr yn credu y byddent yn wynebu rhwystrau i gael eu dewis ar gyfer penodiad cyhoeddus fel ymgeisydd LGB agored, a dwy ran o dair yn credu y byddent yn wynebu rhwystrau ar gyfer swydd llywodraethwr ysgol. Roedd dros dri chwarter o'r farn bod gwleidyddion LGB yn wynebu lefelau uwch o graffu na gwleidyddion heterorywiol (Stonewall Cymru, 2014: 6, 12).

Cyfeiriadau

- Cyngor Celfyddydau Cymru, 2010. *Y Celfyddydau yng Nghymru 2010, Cyfrol 3: Adroddiad ar grwpiau o ddiddordeb*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://www.arts.wales/what-we-do/research/latest-research/y-celfyddydau-yng-nghymru-2010>
- Cyngor Celfyddydau Cymru, 2016a. *Arolwg Omnibws y Plant 2015: Adroddiad ar y prif ganfyddiadau*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.
- Cyngor Celfyddydau Cymru, 2016b. *Arolwg Omnibws 2015: Adroddiad ar y prif ganfyddiadau*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.
- Sefydliad Bevan, 2009. *Equality issues in Wales: a research review*. Manceinion: Equality and Human Rights Commission. URL: <http://www.equalityhumanrights.com/about-us/devolved-authorities/the-commission-in-wales/library/equality-issues-in-about-us/devolved-authorities/the-commission-in-wales-a-research-review>
- Sefydliad Bevan, 2016. *Fair Pay: A Living Wage Wales*. Merthyr Tudful: Sefydliad Bevan.
- Bradshaw, J., 2006. *Teenage Births*. Efrog: Sefydliad Joseph Rowntree.
- Burge, B. a Lenkeit, J., 2015. *Additional Analysis of Wales' performance in PISA 2012*. Slough: NFER.
- Catney, G. a Sabater, A., 2015. *Ethnic minority disadvantage in the labour market*. Efrog: JRF.
- Chwarae Teg, 2015. *A Woman's Place in Public Appointments*. Caerdydd: Chwarae Teg.
- Gwasanaeth Erlyn y Goron, 2016. *Violence against Women and Girls Crime report, 2015-16*. Llundain: CPS. URL: http://cps.gov.uk/publications/docs/cps_vawg_report_2016.pdf
- Adran Masnach a Diwydiant, 2004. *Final Regulatory Impact Assessment: Civil Partnership Act 2004*. Llundain: DTI.
- DWP, 2016. *Households Below Average Income: An analysis of the UK income distribution: 1994/95-2014/15*. URL: <https://www.gov.uk/government/statistics/households-below-average-income-199495-to-201415>
- EHRC, 2014. *Pwy sy'n rhedeg Cymru? 2014: Degawd coll – dim newid*. Caerdydd: EHRC.

- EHRC, 2015a. Tabl Data EJ1.1 – Pleidleisio. *A yw Prydain yn decach?* Tystiolaeth ategol. URL: <https://www.equalityhumanrights.com/cy/britain-fairer/britain-fairer-report/supporting-evidence/participation-influence-and-voice-domain>
- EHRC, 2015b. Tabl Data EJ2.1 – Dylanwadu ar benderfyniadau sy'n effeithio ar yr ardal leol. *A yw Prydain yn decach?* Tystiolaeth ategol. URL: <https://www.equalityhumanrights.com/cy/britain-fairer/britain-fairer-report/supporting-evidence/participation-influence-and-voice-domain>
- EHRC, 2015c. *Domain B: Health. Is Britain Fairer?* Evidence Paper Series. Manceinion: EHRC.
- EHRC, 2015d (rev. 2016). *Domain C: Physical security. Is Britain Fairer?* Evidence paper series. Manceinion: EHRC.
- EHRC, 2015e. *Domain F: Standard of living. Is Britain Fairer?* Evidence paper series. Manceinion: EHRC.
- EHRC, 2015f. *Domain J: Participation, influence and voice. Is Britain Fairer?* Evidence Paper Series. Manceinion: EHRC.
- EHRC, 2015g. EC4.1 Canran sy'n teimlo'n anniogel wrth fod adref wrth eu hunain a/neu yn yr ardal leol. *A yw Prydain yn decach?* Tystiolaeth ategol. URL: <https://www.equalityhumanrights.com/cy/britain-fairer/britain-fairer-report/supporting-evidence/physical-security-domain>
- EHRC, 2016a (rev.). *Domain G: Productive and valued activities. Is Britain Fairer?* Evidence Paper Series. Manceinion: EHRC.
- EHRC, 2016b. *Pregnancy and maternity-related discrimination and disadvantage: Summary of key findings.* Manceinion: EHRC.
- Comisiwn Etholiadol, 2016a. EU Referendum Public Opinion – June 2016 – Wales Tables. Edgbaston: BMG.
- Comisiwn Etholiadol, 2016b. National Assembly for Wales May 2016, Data Tables. Edgbaston: BMG.
- Estyn, 2014. *Gweithredu ar fwlio: Adolygiad o effeithiolrwydd y camau a gymerir gan ysgolion i fynd i'r afael â bwlio ar sail nodweddion gwarchodedig disgyblion.* Caerdydd: Estyn.
- Griffiths, C., Ladvá, G., Brock, A. a Baker, A, 2008. Trends in suicide by marital status in England and Wales, 1982–2005. *Health Statistics Quarterly.* 37, 8-14.
- Canolfan Wybodaeth Iechyd a Gofal Cymdeithasol, 2012. *Infant Feeding Survey 2010.*

- HESA, 2016. *Higher education student enrolments and qualifications obtained at higher education providers in the United Kingdom 2014/15*. Cheltenham: HESA. URL: <https://www.hesa.ac.uk/news/14-01-2016/sfr224-enrolments-and-qualifications>
- Hoel, H. Lewis, D. ac Einarsdóttir, A. 2014. *The ups and downs of LGBs' workplace experiences: Discrimination, bullying and harassment of lesbian, gay and bisexual employees in Britain*. Manceinion: MBS.
- Y Swyddfa Gartref, 2016. *Hate crime, England and Wales, 2015/16 & Appendix Tables*. Cyrchwyd: 24/11/16. URL: <https://www.gov.uk/government/statistics/hate-crime-england-and-wales-2015-to-2016>
- Hudson-Sharp, N. a Metcalf, H., 2016. *Inequality among lesbian, gay bisexual and transgender groups in the UK: a review of evidence*. Llundain: NIESR.
- IFS (Y Sefydliad Astudiaethau Cyllid), 2016. *The Gender Wage Gap*. Llundain: IFS.
- Jerrim, J. a Shure, N., 2016. *Achievement of 15-Year-Olds in Wales: PISA 2015 National Report*. Llundain: UCL Institute of Education. URL: <http://gov.wales/statistics-and-research/achievement-15-year-olds/?lang=cy>
- JRF, 2015. *Monitoring poverty and social exclusion in Wales 2015*. Efrog: JRF. URL: <https://www.jrf.org.uk/report/monitoring-poverty-and-social-exclusion-wales-2015>
- JRF, 2016. *Breaking the Links between Poverty and Ethnicity in Wales*. Efrog: JRF. URL: <https://www.jrf.org.uk/report/breaking-links-between-poverty-and-ethnicity-wales>
- Lewis, G., 2007. 'Domestic abuse' in, Confidential Enquiries into Maternal Deaths in the United Kingdom, *Saving Mothers' Lives: Reviewing maternal deaths to make motherhood safer – 2003-2005*. Llundain: CEMACH, pp. 173-8.
- Canolfan Ragoriaeth LGBT, 2012. *Briefing on Gender Identity in Wales*. Welsh Local Government Association. URL: <http://www.wlga.gov.uk/equalities-publications/lgbt-excellence-centre-briefing-on-gender-identity-in-wales/>
- Long, J. et al., 2015. *Understanding participation and non-participation in sport amongst Black and minority ethnic groups in Wales*. Caerdydd: Institute for Sport, Physical Activity and Leisure.
- McNeil, J. et al., 2012. *Trans Mental Health Study 2012*. Caeredin: Scottish Transgender Alliance.

- Mitchell, M. a Howarth, C., 2009. *Trans Research Review*. Manceinion: EHRC.
- Cyfoeth Naturiol Cymru, 2015. *Arolwg Hamdden Awyr Agored Cymru 2014: Adroddiad Terfynol*. Caerdydd: Cyfoeth Naturiol Cymru.
- New Policy Institute (NPI), 2016. *Disability and poverty*. Llundain: NPI.
- Nodin, N. et al., 2015. *The RaRE research report: LGB&T Mental Health – Risk and Resilience Explored*. Llundain: pace.
- ONS, 2005. *Focus on Ethnicity and Identity*. Llundain: ONS.
- ONS, 2011. *Census 2011*. URL: <https://www.ons.gov.uk/census/2011census>
- ONS, 2012. *A comparison of the 2011 Census and the Labour Force Survey (LFS) labour market indicators*. Cyrchwyd 26/08/16. URL: <http://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/populationestimates/articles/acomparisonofthe2011censusandthelabourforcesurveyifslabourmarketindicators/2012-12-11>
- ONS, 2014a. *2011 Census analysis: Ethnicity and the Labour Market, England and Wales*. Cyrchwyd: 26/08/16. URL: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/culturalidentity/ethnicity/articles/ethnicityandthelabourmarket2011censusenglandandwales/2014-11-13>
- ONS, 2014b. *Overcrowding and Under-occupation in England and Wales*. URL: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160105160709/http://www.ons.gov.uk/ons/rel/census/2011-census-analysis/overcrowding-and-under-occupation-in-england-and-wales/rpt-overcrowding-and-under-occupation-in-england-and-wales.html>
- ONS, 2015a. *Annual Survey of Hours and Earnings: 2015 Provisional Results*. Cyrchwyd 30/08/16. URL: <http://www.ons.gov.uk/employmentandlabourmarket/peopleinwork/earningsandworkinghours/bulletins/annualsurveyofhoursandearnings/2015provisionalresults>
- ONS, 2015b. *Harmonised Concepts and Questions for Social Data Ffynhonnells Primary Principles: Long-lasting Health Conditions and Illnesses; Impairments and Disability*. Llundain: ONS.
- ONS, 2015c. *How have marriages of same sex couples affected the number of civil partnership formations, and how many couples have converted their civil partnership into a marriage?* Cyrchwyd 08/08/16. URL: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160105160709/http://www.ons.gov.uk/ons/rel/vsob1/marriages-in-england-and-wales--provisional-/for-same-sex-couples--2014/sty-for-same-sex-couples-2014.html>

- ONS, 2015d. *Life Expectancy at Birth and at Age 65 by Local Areas in England and Wales: 2012 to 2014*. Cyrchwyd: 01/09/16. URL:
<http://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/lifeexpectancies/bulletins/lifeexpectancyatbirthandatage65bylocalareasinenglandandwales/2015-11-04>
- ONS, 2015e. *Personal well-being estimates personal characteristics – dataset*. Cyrchwyd: 5/12/16. URL:
<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/wellbeing/bulletins/measuringnationalwellbeing/localauthorityupdate2015to2016/relateddata>
- ONS, 2016a. *Civil Partnerships in England and Wales: 2015*. Cyrchwyd 30/09/16. URL:
<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/marriagecohabitationandcivilpartnerships/bulletins/civilpartnershipsinenglandandwales/2015>
- ONS, 2016b. *Intimate personal violence and partner abuse*. Cyrchwyd: 28/11/16. URL:
<http://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/crimeandjustice/compendium/focusonviolentcrimeandsexualoffences/yearendingmarch2015/chapter4intimatepersonalviolenceandpartnerabuse>
- ONS, 2016c. *Marriages in England and Wales by area of occurrence, broad age group, marital status and ceremony type*. URL:
<https://www.nomisweb.co.uk/query/construct/summary.asp?mode=construct&version=0&dataset=164#>
- ONS, 2016d. *Measuring National Well-being: At what age is Personal Well-being the highest?* Cyrchwyd 2/12/16. URL:
<http://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/wellbeing/articles/measuringnationalwellbeing/atwhatageispersonalwellbeingthehighest#at-what-age-is-personal-well-being-the-highest>
- ONS, 2016e. *Overview of violent crime and sexual offences*. Cyrchwyd: 28/11/16. URL:
<http://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/crimeandjustice/compendium/focusonviolentcrimeandsexualoffences/yearendingmarch2015/chapter1overviewofviolentcrimeandsexualoffences#characteristics-associated-with-being-a-victim>
- ONS, 2016f. *Population Estimates Analysis Tool*. Cyrchwyd: 31/08/16. URL:
<https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/populationandmigration/populationestimates/datasets/populationestimatesanalysistool>

- ONS, 2016g. *Suicide in the England and Wales, 2015 Registrations*. Cyrchwyd: 10/10/16. URL: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/healthandsocialcare/causesofdeath/adhocs/006086suicideinenglandandwales2015registrations>
- ONS, 2016h. *Suicides by marital status and sex, England and Wales, 2002 to 2015*. URL: <http://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/deaths/adhocs/006242suicidesbymaritalstatusandsexenglandandwales2002to2015>
- Parken, A., Pocher, E., a Davies, R. 2014. *Working Patterns in Wales: Gender, Occupations and Pay*. Caerdydd: Prifysgol Caerdydd.
- Race Equality First, 2014. *All Wales Hate Crime Research Project: Research Overview and Executive Summary*. Caerdydd: Race Equality First.
- Resolution Foundation. (2017). *Is the gender pay gap on the brink of closure for young women today? - Resolution Foundation* by Laura Gardiner. [online] Available at: <http://www.resolutionfoundation.org/media/blog/the-gender-pay-gap-has-almost-closed-for-millennial-women-but-it-comes-shooting-back-when-they-turn-30/> [Cyrchwyd 14 Chwefror 2017].
- Uned Allgau Cymdeithasol, 1999. *Teenage Pregnancy*. Llundain: the Stationary Office.
- Chwaraeon Cymru, 2015. *Arolwg ar Chwaraeon Ysgol 2015: Adroddiad Cyflwr y Genedl a Thablau Data Cenedlaethol*. Cyrchwyd 12/08/16. URL: <http://sport.wales/ymchwil-a-pholisi/arolygon-ac-ystadegau/ystadegau.aspx>
- Chwaraeon Cymru, 2016. *Arolwg Oedolion Egnïol 2014: Adroddiad Cyflwr y Genedl a Thablau Data Cenedlaethol*. Cyrchwyd 12/08/16. URL: <http://sport.wales/ymchwil-a-pholisi/arolygon-ac-ystadegau/ystadegau.aspx>
- Stam, P. a Long, K., 2010. Explaining exits from unemployment in the UK, 2006–09. *Economic and Labour Market Review*, 4(9), 37-49.
- StatsCymru, 2012. *Siaradwyr Cymraeg yn ôl awdurdod lleol, rhyw a grwpiau oedran manwl, Cyfrifiad 2011*. Cyrchwyd 08/08/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Welsh-Language/WelshSpeakers-by-LocalAuthority-Gender-DetailedAgeGroups-2011Census>
- StatsCymru, 2014. *Arolwg Cenedlaethol Cymru 2013/14 – Teimlo'n ddiogel*. Cyrchwyd: 24/11/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/National-Survey-for-Wales/2013-14>

- StatsCymru, 2015a. *Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2012-15 – Ethnigrwydd*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/National-Survey-for-Wales/April-2012-to-March-2015>
- StatsCymru, 2015b. *Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2012-15 – Crefydd*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/National-Survey-for-Wales/April-2012-to-March-2015>
- StatsCymru, 2015c. *Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2012-15 – Cyfeiriadedd rhywiol*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/National-Survey-for-Wales/April-2012-to-March-2015>
- StatsCymru, 2015d. *Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2012-15 – Bandiau oedran llai*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/National-Survey-for-Wales/April-2012-to-March-2015>
- StatsCymru, 2015e. *Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2014-15 – Ymdeimlad o gymuned*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. Cyrchwyd: 2/12/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/National-Survey-for-Wales/2014-15>
- StatsCymru, 2015f. *Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2014-15 – Amddifadedd materol y cartref*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. Cyrchwyd: 29/11/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/National-Survey-for-Wales/2014-15>
- StatsCymru, 2015g. *Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2014-15 – Cyllid personol*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. Cyrchwyd: 29/11/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/National-Survey-for-Wales/2014-15>
- StatsCymru, 2015h. *Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2014-15 – Lles*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. Cyrchwyd: 2/12/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/National-Survey-for-Wales/2014-15>
- StatsCymru, 2015i. *Unigolion ag anableddau dysgu yn ôl awdurdod lleol, gwasanaeth ac ystod oedran*. Cyrchwyd 08/08/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Health-and-Social-Care/Social-Services/Disability-Registers/PersonsWithLearningDisabilities-by-LocalAuthority-Service-AgeRange>
- StatsCymru, 2015j. *Hunaniaeth rywiol yn ôl ardal a statws hunaniaeth*. Cyrchwyd 08/08/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Equality-and-Diversity/Sexual-Identity/SexualIdentity-by-Area-IdentityStatus>

- StatsCymru, 2016a. *Oedolion sy'n derbyn gwasanaethau yn ôl awdurdod lleol a mesur*. Cyrchwyd 07/09/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Health-and-Social-Care/Social-Services/Adult-Services/Service-Provision/adultsreceiving-services-by-localauthority-measure>
- StatsCymru, 2016b. *Oedolion sy'n derbyn gwasanaethau yn ôl awdurdod lleol, categori cleient a grŵp oedran*. Cyrchwyd 10/10/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Health-and-Social-Care/Social-Services/Adult-Services/Service-Provision/adultsreceiving-services-by-localauthority-clientcategory-age>
- StatsCymru, 2016c. *Dangosyddion blynyddol MALIC yn ôl oedran*. Cyrchwyd: 29/11/16/ URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Community-Safety-and-Social-Inclusion/Welsh-Index-of-Multiple-Deprivation/WIMD-Indicator-Data-By-Age>
- StatsCymru, 2016d. *Plant mewn angen yn ôl grŵp oedran a statws derbyn gofal*. Cyrchwyd 31/08/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Health-and-Social-Care/Social-Services/Childrens-Services/Children-in-Need/childreninneed-by-agegroup-lookedafterstatus>
- StatsCymru, 2016e. *Plant mewn angen yn ôl ethnigrwydd a statws derbyn gofal*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Health-and-Social-Care/Social-Services/Childrens-Services/Children-in-Need/childreninneed-by-ethnicity-lookedafterstatus>
- StatsCymru, 2016f. *Plant mewn angen yn ôl awdurdod lleol a rhyw*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Health-and-Social-Care/Social-Services/Childrens-Services/Children-in-Need/childreninneed-by-localauthority-gender>
- StatsCymru, 2016g. *Cyrchfan myfyrwyr cymwysedig sy'n hanu o Gymru yn ôl statws cyflogaeth, rhyw a lleoliad astudio*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Post-16-Education-and-Training/Higher-Education/Destination-of-Leavers/welshdomiciledqualifiers-by-employmentstatus-locationofstudy>
- StatsCymru, 2016h. *Cofrestriadau mewn SAUau yng Nghymru yn ôl anabledd, lefel a dull astudio*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Post-16-Education-and-Training/Higher-Education/Students/Enrolments-at-Welsh-HEIs/enrolments-by-gender-disability-level-mode>

- StatsCymru, 2016i. *Cofrestriadau mewn SAUau yng Nghymru yn ôl ethnigrwydd, lefel a dull astudio*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Post-16-Education-and-Training/Higher-Education/Students/Enrolments-at-Welsh-HEIs/enrolments-by-mode-ethnicity-yearofstudy-level>
- StatsCymru, 2016j. *Cofrestriadau myfyrwyr sy'n hanu o Gymru mewn SAUau yn y DU yn ôl anabledd, lefel a dull astudio*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Post-16-Education-and-Training/Higher-Education/Students/Welsh-Domicile-Enrolments-at-UK-HEIs/eenrolmentsatukheis-by-level-mode-gender-disability>
- StatsCymru, 2016k. *Cofrestriadau mewn SAUau yng Nghymru yn ôl rhyw, lefel a dull astudio*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Post-16-Education-and-Training/Higher-Education/Students/Enrolments-at-Welsh-HEIs/eenrolmentsatwelshheis-by-gender-age-level-mode>
- StatsCymru, 2016m. *Lefel uchaf o gymhwyster sydd gan oedolion o oedran gweithio yn ôl rhyw, oedran a chymhwyster*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Post-16-Education-and-Training/Lifelong-Learning/Qualification-Levels/highestqualificationlevelsofworkingageadults-by-gender-age-qualification>
- StatsCymru, 2016n. *Amcangyfrifon o'r boblogaeth ar lefel genedlaethol yn ôl blwyddyn, rhyw a gwlad yn y DU*. Cyrchwyd 08/08/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Population-and-Migration/Population/Estimates/nationallevelpopulationestimates-by-year-gender-ukcountry>
- StatsCymru, 2016o. *Nifer y carafannau yn ôl awdurdodiad ac awdurdod lleol*. Cyrchwyd: 2/12/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Equality-and-Diversity/Gypsy-and-Traveller-Caravan-Count/numberofcaravans-by-authorisation-localauthority>
- StatsCymru, 2016p. *Nifer yr atgyfeiriadau a gyflawnwyd yn ôl awdurdod lleol ac ethnigrwydd y dioddefwr honedig*. Cyrchwyd: 24/11/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Health-and-Social-Care/Social-Services/Adult-Services/Protection-of-Vulnerable-Adults>
- StatsCymru, 2016q. *Nifer yr atgyfeiriadau a gyflawnwyd yn ôl prifategori perygl, rhyw ac oedran y dioddefwr honedig*. Cyrchwyd: 24/11/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Health-and-Social-Care/Social-Services/Adult-Services/Protection-of-Vulnerable-Adults>

- StatsCymru, 2016r. *Nifer y disgyblion 5 oed a hŷn yn ôl awdurdod lleol, rhanbarth ac ethnigrwydd*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Schools-and-Teachers/Schools-Census/Pupil-Level-Annual-School-Census/Ethnicity-National-Identity-and-Language/pupilsaged5andover-by-localauthorityregion-ethnicity>
- StatsCymru, 2016s. *Unigolion yng Nghymru mewn gwaith yn ôl gwlad enedigol a blwyddyn*. Cyrchwyd 26/08/2016. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Business-Economy-and-Labour-Market/People-and-Work/Employment/Persons-Employed/personsinwalesinemployment-by-countryofbirth-year>
- StatsCymru, 2016t. *Myfyrwyr a oedd wedi cofrestru, ar 1 Rhagfyr, ar gyrsiau HCA sy'n arwain at Statws Athro Cymwysedig mewn SAUau yng Nghymru, yn ôl lefel a blwyddyn*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Post-16-Education-and-Training/Higher-Education/Initial-Teacher-Training-ITT/studentenrolmentsasat1decemberleadingtoqualifiedteacherstatusatwelshheis-by-level-year>
- StatsCymru, 2016u. *Crynodeb o weithgarwch economaidd yng Nghymru yn ôl blwyddyn a statws anabl, o Ebrill 2013*. Cyrchwyd 08/08/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Equality-and-Diversity/Disability/summaryofeconomicactivityinwales-by-year-disabledstatus-fromapril2013>
- StatsCymru, 2016v. *Athrawon yn ôl ysgol a chategori, 2016*. Cyrchwyd 17/11/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Schools-and-Teachers/Schools-Census/Pupil-Level-Annual-School-Census/Staff-and-Governors/teachers-by-school-category>
- StatsCymru, 2016w. *Dysgwyr unigryw sydd wedi'u cofrestru mewn sefydliadau addysg bellach yn ôl prif anabledd a/neu anhawster dysgu a rhyw*. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Education-and-Skills/Post-16-Education-and-Training/Further-Education-and-Work-Based-Learning/Learners/Further-Education/uniquelearnersenrolledfurthereducationinstitutions-by-primarydisability-gender>
- StatsCymru, 2016x. *Aelwydydd heb waith yng Nghymru yn ôl oedran, newidyn, statws yr aelwyd a blwyddyn*. Cyrchwyd: 2/12/16. URL: <https://statscymru.llyw.cymru/Catalogue/Business-Economy-and-Labour-Market/People-and-Work/Workless-Households/worklesshouseholdsinwales-by-age-variable-householdstatus-year>

- Stonewall Cymru, 2008. *Presgripsiwn am Newid: Prawf iechyd menywod lesbiaidd a deurywiol*. Caerdydd: Stonewall Cymru. URL: <http://www.stonewallcymru.org.uk/cy/ein-gwaith/stonewall-research/ymchwil-iechyd-stonewall-cymru>
- Stonewall Cymru, 2012a. *Arolwg Iechyd Dynion Hoyw a Deurywiol Cymru*. Caerdydd: Stonewall Cymru. URL: <http://www.stonewallcymru.org.uk/cy/ein-gwaith/stonewall-research/ymchwil-iechyd-stonewall-cymru>
- Stonewall Cymru, 2012b. *Pobl Lesbiaidd, Hoyw a Deurywiol (LHD) mewn Chwaraeon: Deall Cyfranogiad LHD mewn Chwaraeon yng Nghymru*. Caerdydd: Stonewall Cymru.
- Stonewall Cymru, 2012c. *Yr Adroddiad Ysgol*. Caerdydd: Stonewall Cymru. URL: https://www.stonewallcymru.org.uk/sites/default/files/the_school_report_2012_cymraeg.pdf
- Stonewall Cymru, 2014. *Ble rydyn ni nawr: Profiadau pobl lesbiaidd, hoyw a deurywiol o fywyd yng Nghymru*. Caerdydd: Stonewall Cymru.
- Stonewall Cymru, 2015a. *Yr Adroddiad Athrawon: Bwlio Homoffobaidd yn Ysgolion Cymru*. Caerdydd: Stonewall Cymru.
- Stonewall Cymru, 2015b. *Agweddau afiach: Sut mae pobl lesbiaidd, hoyw, deurywiol a thraws yn cael eu trin mewn sefydliadau iechyd a gofal cymdeithasol yng Nghymru*. Caerdydd: Stonewall Cymru.
- UK Trans Info, 2016. *Current Waiting Times & Patient Population for Gender Identity Clinics in the UK*. URL: <http://uktrans.info/attachments/article/341/patientpopulation-oct15.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2012. *2011 Census: First Results for Ethnicity, National Identity, and Religion for Wales*. SB 126/2012. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/statistics-and-research/census-population/?lang=cy>
- Llywodraeth Cymru, 2013. *Arolwg Ymgeiswyr Llywodraeth Leol*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.
- Llywodraeth Cymru, 2014a. *Rhwysrau sy'n wynebu Pobl Lesbiaidd, Hoyw, Deurywiol a Thrawsrywiol wrth Gael at Wasanaethau Cam-drin Domestig, Stelcian ac Aflonyddu, a Thrais Rhywiol: Crynodeb*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/statistics-and-research/barriers-faced-lesbian-gay-bisexual-transgender-people-accessing-domestic-abuse-sexual-violence-services/?lang=en>

- Llywodraeth Cymru, 2014b. *Ethnic Minority Pupils: Evidence Review and Practice in Wales*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/caecd/research/2014/140610-ethnic-minority-pupils-en.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2014c. *Gypsy and Traveller Education: Engaging Families - A Research Report*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/caecd/research/2014/141125-gypsy-traveller-education-engaging-families-en.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2014d. *Review of Evidence of Inequalities in Access to Health Services in Wales and the UK: Gender, Gender Reassignment, and Sexual Identity*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/caecd/research/2014/140214-inequalities-access-health-services-gender-reassignment-sexual-identitya-en.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2014e. *Review of the Evidence on Inequality in Wales*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/dsjlg/publications/equality/150423-budget2014IIP.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2015a. *2013/14 Ymddygiad Iechyd mewn Plant Oedran Ysgol (HSBC) Cymru: Canfyddiadau allweddol*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/caecd/research/2015/151022-health-behaviour-school-children-2013-14-key-findings-cy.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2015b. *A statistical focus on religion in Wales, 2011 Census*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2015/151027-statistical-focus-religion-2011-census-en.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2015c. *Dadansoddi Amddifadedd Plant fesul Ardal 2014 (Dangosyddion MALIC 2014)*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2015/151201-wimd-2014-area-analysis-child-deprivation-2014-cy.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2015d. *Ymgynghoriad – crynodeb o'r ymatebion*. Cynllun gweithredu Llywodraeth Cymru i wella cydraddoldeb ar gyfer pobl drawsryweddol. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/dsjlg/consultation/151211-transgender-consultation-summary-of-responses-cy.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2015e. *Learner Voice Wales Survey: 2015 results*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/caecd/research/2015/151230-learner-voice-wales-survey-2015-en.pdf>

- Llywodraeth Cymru, 2015f. *Maternity statistics, Wales: Method of delivery, 2005-2015*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/statistics-and-research/maternity-method-delivery/?lang=cy>
- Llywodraeth Cymru, 2015g. *Post-16 Learner Voice Wales survey results, 2015*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2015/150421-post-16-learner-voice-wales-survey-2015-en.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2015h. *Review of Evidence of Inequalities in Access to Healthcare Services for Disabled People in Wales*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/caecd/research/2015/151015-review-evidence-inequalities-access-healthcare-sevices-disabled-people-en.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2015i. *Defnydd y Gymraeg yng Nghymru, 2013-15*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/statistics-and-research/Welsh-language-use-survey/?lang=cy>
- Llywodraeth Cymru, 2016a. *Absenoldeb o ysgolion yn ôl nodweddion disgyblion*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/statistics-and-research/absenteeism-pupil-characteristics/?lang=cy>
- Llywodraeth Cymru, 2016b. *Cyflawniad academaidd yn ôl nodweddion disgyblion*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/statistics-and-research/academic-achievement-pupil-chracteristics/?lang=cy>
- Llywodraeth Cymru, 2016c. *Cyraeddiadau a'r hawl i brydau am ddim*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/statistics-and-research/academic-achievement-free-school-meals/?lang=cy>
- Llywodraeth Cymru, 2016d. *Admission of patients to mental health facilities in Wales, 2015-16*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2016/160831-admission-patients-mental-health-facilities-2015-16-en.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2016e. *Assessments and Social Services for Adults in Wales, 2014-15 Revised*. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2016/160907-assessments-social-services-adults-2015-16-en.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2016f. *Assessments and social services for adults in Wales, 2015-16*. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2016/160907-assessments-social-services-adults-2015-16-en.pdf>

- Llywodraeth Cymru, 2016g. *Assistance for Housing Improvement by Local Authorities, 2014-15*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2016/160210-assistance-housing-improvement-2014-15-en.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2016h. *Genedigaethau yng Nghymru 2005 - 2015: Data o'r Gronfa Ddata Genedlaethol ar Iechyd Plant Cymunedol*. URL: <http://gov.wales/statistics-and-research/births-national-community-child-health-database/?lang=cy>
- Llywodraeth Cymru, 2016i. *Canlyniadau arholiad, 2015/16*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/statistics-and-research/examination-results/?lang=cy>
- Llywodraeth Cymru, 2016j. *Homelessness in Wales, 2015-16*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2016/160824-homelessness-2015-16-en.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2016k. *Cartrefi islaw'r incwm cyfartalog*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/statistics-and-research/households-below-average-income/?lang=cy>
- Llywodraeth Cymru, 2016m. *Lefelau'r Cymhwyster Uchaf oedd Gan Oedolion o Oedran Gweithio, 2015*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2016/160420-levels-highest-qualification-held-working-age-adults-2015-cy.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2016n. *National Survey for Wales, 2014-15: Arts, museums and historic places*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2016/160217-national-survey-2014-15-arts-museums-historic-places-en.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2016o. *Participation of young people in education and the labour market (year end 2014 and 2015 (provisional))*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2016/160728-participation-young-people-education-labour-market-2014-2015-provisional-en.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2016p. *Gwaharddiadau parhaol a chyfnod penodol o ysgolion*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/statistics-and-research/permanent-fixed-term-exclusions-from-schools/?lang=cy>
- Llywodraeth Cymru, 2016q. *Protection of Vulnerable Adults in Wales, 2014-15*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2016/160302-protection-vulnerable-adults-2014-15-en.pdf>

- Llywodraeth Cymru, 2016r. *Canlyniadau'r Cyfrifiad Ysgolion, 2016*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2016/160727-school-census-results-2016-cy.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2016s. *Wales Children in Need Census, 2015*. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2016/160309-wales-children-need-census-2015-en.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2016t. *Cynllun gweithredu Llywodraeth Cymru i wella cydraddoldeb ar gyfer pobl drawsryweddol*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/dsjlg/publications/equality/160314-transgender-action-plan-cy.pdf>
- Llywodraeth Cymru, 2016u. *Welsh Government Learner Voice Wales Survey 2015: Summary of results 2013-15*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.
- Llywodraeth Cymru, 2016v. *Arolwg Iechyd Cymru*. URL: <http://gov.wales/statistics-and-research/welsh-health-survey/?lang=cy>
- Llywodraeth Cymru, 2016w. *Young people not in education, employment or training (NEET) (Year to 31 March 2016)*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru. URL: <http://gov.wales/docs/statistics/2016/160728-young-people-not-education-employment-training-year-31-march-2016-en.pdf>
- Wheater, R., Ager, R., Burge, B. a Sizmur, J., 2013. *Achievement of 15-Year-Olds in Wales: PISA 2012 National Report (OECD Programme for International Student Assessment)*. Slough: NFER.
- WISERD, 2011. *An Anatomy of Economic Inequality in Wales*. Caerdydd: Caerdydd University.
- WISERD, 2015. *Access to higher education in Wales: A Report to the Higher Education Funding Council for Wales*. Caerdydd: WISERD.
- Pwyllgor Menywod a Chydraddoldebau, 2016. *Transgender Equality* (HC 390, 2015-16). Llundain: Y Llyfrfa Cyfyngedig.